

UNIVERZITA KARLOVA

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA TEORIE KULTURY
(KULTUROLOGIE)

ANNA REINBERGEROVÁ

KŮŇ V KULTUŘE LIDSTVA

**HORSE IN THE HISTORY OF HUMAN
CULTURE**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

VEDOUCÍ PRÁCE: PhDr. VLADIMÍR CZUMALO, CSc.

2009

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 18. 1. 2009

Anna Reinbergerová

Obsah

Úvod	3
Vývoj koně	4
Pravěk	12
Domestikace koně	20
Kůň ve starověkých civilizacích	25
Antické Řecko	31
Xenofón	32
Koně v hipodromu	33
Alexandr Veliký a Bukefalos	35
Antický Řím	39
Dostihy a hry v cirku	30
Římská armáda	41
Středověk	43
Koně z Orientu	45
Berberský kůň	46
Arabský kůň	47
Koně Iberského poloostrova	52
Obrněný rytíř	54
El Cid a Babieca	56
Křížové výpravy	57
Rytířské turnaje	58
Mongolové	62
Novověk	63
Dobývání Nového světa	65
Jezdectví jako umění	68
Neapolská vysoká škola	68
Antoine de Pluvinel	70
William Newcastle	71
Francois Robichon de la Guerinière	71
Současné vysoké jezdecké školy	72
Španělská jezdecká škola ve Vídni	73
Real Escuela Andaluza del Arte Equestre	73
Escola Portuguesa d'Arte Equestre	74
Nejrychlejší vítězí	76
Významní vojevůdci a jezdecké bitvy v novověku	78
Napoleon a jeho koně	78
Wellington a Copenhagen	82
Útok lehké brigády u Balaklavy	82
Bitva u Hradce Králové	83
Ženy v sedle	84
Koně ve 20. století	87
Koně v 1. světové válce	87
2. světová válka	88
Koně ve službách státu dnes	89
Koně v současnosti	90
Závěr	91
Seznam použité literatury	92
Seznam zdrojů obrazových příloh	94

Úvod

Kůň se v životě rodu *Homo sapiens* vyskytoval od okamžiku svého příchodu do Evropy až do dnešní doby, i když se vztah mezi nimi během tisíciletí měnil. Kůň změnil život člověku, když mu ušetřil práci na poli a urychlil cestování. Člověk změnil život koni, když jej připravil o status divokého zvířete a udělal z něj zvíře domestikované.

V různých kulturách a historických epochách se vyskytovaly rozličné druhy koní a i jejich použití bylo rozdílné. Ale od dob domestikace patřil kůň k faktorům, které vypovídaly o kultuře v daném čase a prostoru. Z tohoto důvodu spadá toto téma do rozsáhlého záběru kulturologie.

V této kulturně historické práci jsem si dala za úkol postihnout vztah koně a kultury v lineárním průřezu dějinami. Pokusím se propojit praktické vědomosti získané během dlouholetého pobytu mezi koňmi a studia většiny dostupných knih o tomto druhu s historickými fakty a dochovanými památkami z dob minulých. Ve většině historických prací jsou sice zmínky o koních, ale mnohdy jsou jejich interpretace nepřesné a občas i zcela mylné. Historici zpravidla nemají potřebné znalosti z hipologie, zoologie a etologie. Dost časté jsou omyly v interpretaci různých vyobrazení koní. V hipologické literatuře je naopak kladen důraz spíše na zoologická fakta než na ta historická. V češtině neexistuje kniha, která by se tomuto tématu obšírněji věnovala. Ani zahraniční literatura toho nenabízí o mnoho více. Ve většině prací o koních je sice úvod o historii, ale pro mé účely jsou tyto řádky nedostatečně obsáhlé a nebo se věnují pouze určitým kapitolám z dějin lidstva. Také bohatství časopiseckých příspěvků se ukáže jako velmi relativní, přejdeme-li od kvantitativních ke kvalitativním požadavkům.

Tato práce je strukturována podle obvyklé historické periodizace. Začíná samotným vývojem druhu *Equus* a pokračuje přes domestikaci koně, nástin úlohy koně ve starověkých civilizacích a v antice. Ve středověku byli koně neodmyslitelnou součástí kultur světa, koně také hráli významnou roli při objevování Nového světa na americkém kontinentu. V novověku se koně stávají také součástí zábavy šlechty a objevují se nenásilné metody při výcviku koně a poprvé se výcvik koně povyšuje na umění. Úloha koně se začíná měnit ve chvíli, kdy lidé díky mechanizaci začínají používat jiné dopravní prostředky než koně.auta, vlaky a letadla nahradily koně v dopravě, tanky a střely s dalekým doletem vytlačily koně z armády. Ale koně se v kultuře lidstva udrželi až do současnosti – jako kamarádi pro trávení volného času nebo jako partneři v závodech.

Téma je nesmírně obsažné. Předkládaná diplomová práce tak představuje komplexní kulturní dějiny koně, které se pokoušejí postihnout celé dějiny koně v kultuře lidstva od počátku přes středověk a novověk až po současnost.

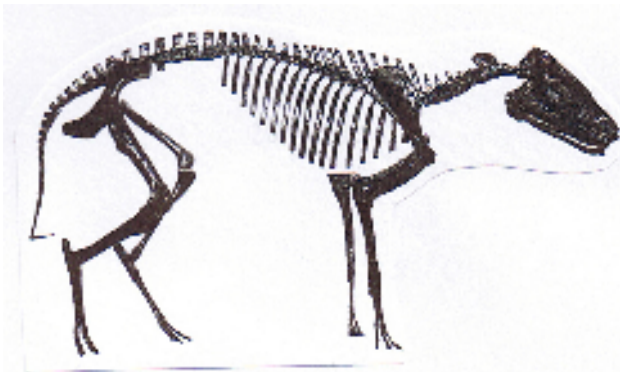

Vývoj koně

Roku 1859 vyšla kniha Charlese Darwina O původu druhů, která způsobila jednoznačný rozvrat v dosavadním smýšlení o vývoji všech živočišných, ale i rostlinných druhů. Charles Darwin se postavil proti křesťanské koncepci stvoření světa Bohem, jak se píše v První knize Mojžíšově. Otevřel vědcům novou cestu, která byla v počátcích dosti krušná, protože se musela prosadit proti křesťanstvím, ale která se dodnes považuje za tu správnou.

Selektivním vývojem nejsilnějších a nejprizpůsobivějších jedinců musel tudíž projít i rod equus. V paleocénu, v době přibližně před 75 miliony let se objevil řád *Condylarthra*, který je považován za prapředka všech kopytnatců.¹ Tento řád poměrně brzy vymřel a dnes najdeme jen jediný blízce příbuzný rod: *Orycteropus*, jihoamerický hrabáč. Přesto je zakladatelem celé čeledi kopytníků. V eocénu se potomci prakopytníků zformovali do dvou velikých řádů: sudokopytníků (*Artiodaktyla*) a lichokopytníků (*Prissodaktyla*). Lichokopytníci se hned na počátku rozpadli na dvě odlišné linie *Ceratomorpha*, ze které se vyvinuli například dnešní nosorožci a tapíři, a *Hippomorpha*. Jak je možno poznat již z názvu, v této práci se budu zabývat linií druhou, vedoucí až k dnešnímu koni.²

Za nejstaršího kopytníka, který se vyskytoval od eocénu (starších třetihor), můžeme označit rod *Hyracoterium*, jehož pozůstatky byly poprvé nalezeny roku 1840 v Londýně Richardem Owenem.³ Velmi podobné kostry byly nalezeny také v Severní Americe a v roce 1867 byla ve Wyomingu objevena téměř celá kostra příslušníka rodu *Eohippus*.

Obrázek 1: Kostra *Eohippa*.

Tyto pozůstatky byly skoro totožné a trvalo téměř sto let, než se podařilo dokázat, že odlišnosti nemají větší hodnotu než druhové

rozdíly a že se jedná o jeden rod.⁴ Už ve dvacátých letech dvacátého století americký paleontolog Matthew zjistil, že se jedná o jeden a tentýž rod. Ale ani jeden kontinent, jak už to bývá, se nechtěl vzdát myšlenky, že právě u nich se zrodil první kůň a jeho teorie byla zamítnuta jako nepodložená. Po druhé světové válce se vědci přiklonili k teorii o pohybu kontinentů a bylo dokázáno, že Evropa byla se Severní Amerikou spojena pevninským mostem.

¹ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 10

² Dobroruka, Luděk J. - Kholová, Helena: *Zkrocený vládce stepí*, Panorama, Praha 1992, s. 13

³ Basche, Arnim: *Geschichte des Pferdes*, Sigloch edition, b.m.a r., s. 32

⁴ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 10

Obrázek 2: *Eohippus*, jak jej nakreslil Zdeněk Burian

A tak se nakonec uznalo, že *Hyracoterium* a *Eohippus* byli zástupci téhož rodu.⁵ A jak takoví prakoníčci vypadali? Rod *Condylarthra* měl na nohách pět prstů s velmi silnými a tlustými rohovitými drápy. *Hyracoterium*, který žil před 50 až 35 miliony let, byl vysoký 25 až 45 cm a délka těla byla asi 60 cm. Na předních nohách měl čtyři a na zadních tři prsty zakončené silnou vrstvou rohoviny, která již tvořila malé kopýtko. Za prsty byl ještě polštářek (podobný tomu, co mají psi), na který našlapoval. Zbytkem tohoto polštářku je dodnes rohovitý útvar na zadní straně špičkového kloubu; mozol metakarpální nebo metatarsální. Tento nášlapný polštářek společně s kopýtky rozkládal váhu zvířete a umožňoval mu tak pohyb na měkké půdě pralesa a po bažinatých březích.

Oči *Eohippa* ležely skoro ve středu hlavy a umožňovaly detailní vidění. Tento fakt podložil teorii, podle které žil v pralesích a ne ve stepích, kde oči po stranách hlavy umožňují větší rozhled. V tlamičce měl 44 zubů, což je největší počet ze všech vývojových stupňů koní.⁶ Na rozdíl od chrupu dnešního koně měl *Eohippus* nízké stoličky, hrbolaté (jako u tapírů), ideálně přizpůsobené žvýkání jemných šťavnatých listů nízkých keřů. To jen dokazuje teorii, že *Eohippus* žil v pralesním prostředí. Navíc byly nalezeny jeho zbytky společně s pozůstatky pralesních opic.⁷

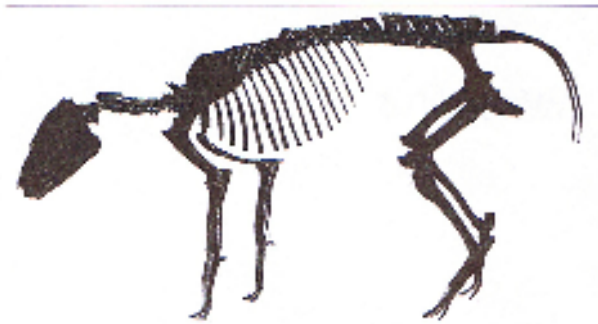
Ještě v eocénu se oddělila skupina rodu *Palaeotherium*, která spíše připomínala tapíry a vymřela v oligocénu. Během eocénu se prakůň mnoho neměnil. Rod *Orohippus osbornianus* byl o něco větší. Ve vývoji pokročil přeměnou trojbokých třenových zubů ve čtyřboké stoličky a zmizením posledních zbytků prvního a pátého prstu na zadních nohách. U rodu *Epihippus* došlo ke zkrácení čtvrtého prstu na přední noze, takže se nedotýkal země.⁸

⁵ Dobroruka, Luděk J. - Kholová, Helena: Zkrocený vládce stepi. Panorama, Praha 1992; s. 13

⁶ Beneš, J. – Burian, Z.: Pravěká příroda. Fénix, Praha 1991, s. 210

⁷ Edwards, Elwyn Hartley: Obrazová encyklopedie koní. Cesty, Praha 1994, s. 10

⁸ Dobroruka, Luděk J. - Kholová, Helena: Zkrocený vládce stepi, Panorama, Praha 1992, s. 14

Obrázek 3: Kostra *Meshippa*

Začátkem oligocénu se mění prostředí, ve kterém se prapředci koně pohybovali. Z pralesů a močálů se přestěhovali do travnatých rovin, kde vznikl další stupeň vývoje rod *Meshippus Bairdii*. Měřil již asi 60 cm, hřbet byl ještě stále klenutý, ale nohy se prodloužily. Na předních i zadních končetinách měl tři prsty, přičemž

prostřední byl silnější a stále více se na něj přenášela váha celého těla. Noha se již stavěla na kopyto, záprstní a nártové kosti se přizpůsobují běhu a klusu. Zde se datuje počátek pohybu recentních koní.⁹

Stoličky měly ještě úzké třecí plochy a postrádaly cement, což vědci považují za důkaz, že tito koně nespásali tvrdé stepní traviny, ale vyhledávali měkčí potravu. Pozůstatky *Meshippa* známe ze Severní Ameriky. Někteří paleontologové se domnívají, že jeho předkové přišli po pevninském mostě ze Sibíře. Zatím se ale nepodařilo pozůstatky tohoto předka najít.¹⁰

Od konce oligocénu až po svrchní miocén postupně probíhaly změny prostředí. Pralesy ustoupily lesům mírného pásma a nakonec bezlesým pláním. Na tvrdé půdě vyrůstaly jen tuhé a nevyživné traviny. A tak se kůň, jestliže chtěl přežít, musel těmto změnám přizpůsobit. *Miohippus* se považuje za přímého potomka *Meshippa*, byl opět o něco větší – měřil asi 70 cm a byl lépe přizpůsoben rychlému útěku před predátory.¹¹

Obrázek 4: Noha *Miohippa*,

V miocénu, před přibližně 24 miliony lety, se vývoj koně rozdělil do dvou hlavních linií a jedné vedlejší. První skupinu zastupuje rod *Anchitherium* který byl velmi podobný *Miohippovi*, ale byl o něco větší. Stejně jako rody *Hypohippus* a *Megahippus* to byli tříprstí prakoně, kteří se pohybovali v Euroasii a Severní Americe. Vymřeli přibližně před devíti miliony let, pravděpodobně z důvodu změny klimatu. Třetí, vedlejší linií byl rod *Archeohippus*, který byl poměrně malý a brzy vyhynul.

Nejdůležitější linií je *Parahippus*. Tento koník byl již plně vybaven k životu v travnatých rovinách.¹² Zuby byly lépe přizpůsobeny žvýkání a na korunkách se objevil cement. Protože *Parahippus* musel utíkat před predátory, přizpůsobila se tomu i stavba těla. Zmizel vyklenutý hřbet, typický pro nejstarší

⁹ Beneš, Josef – Burian, Zdeněk: Pravěká příroda, Fénix, Praha 1991; s. 212

¹⁰ Dobroruka, Luděk J. - Kholová, Helena: Zkrocený vládce stepi, Panorama, Praha 1992, s. 15

¹¹ Haller, Martin: Der Kosmos Pferde Führer, Kosmos, Stuttgart 1994, s. 11

¹² Pickeral, Tamsin: The Encyclopedia of Horses and Ponies, Paragon, London 1999, s. 163

formy koní. Nohy se prodloužily, postranní prsty zakrněly a prostřední zmohtněl. Zakrněla lýtková i loketní kost a kopyto se téměř podobalo kopytu dnešního koně.¹³ Zvětšila se vzdálenost mezi očima a hubou, což umožnilo lepší rozhled po krajině a větší bezpečnost během pasení. *Parahippus* žil před 23 až 17 miliony let a jeho přímého potomka můžeme již označit za velmi podobného dnešnímu koni.

Obrázek 5:
Noha
Merychippa

Tímto následníkem byl *Merychippus guntei* vyskytující se v Severní Americe. Končetiny měly ještě stále tři prsty, ale váha byla jen na prostředním, zatímco postranní se země vůbec nedotýkaly. *Merychippus* měl větší mozek a jeho možnosti zvyšovaly velmi bystré smysly jako u dnešních koní. Delší krk umožňoval pastvu na nízkém rostlinstvu a zvedání hlavy dostatečně vysoko pro dobrý rozhled.¹⁴

Fylogeneticky představuje velmi důležitý stupeň vývoje koní, protože od *Merychippa* vedou přímé vývojové linie jednak k tříprstým hipparionům, jednak k jednoprstým koňům, oslům a zebrám.¹⁵

Koncem miocénu se objevila spousta druhů koní, kteří ovládli pláň Severní Ameriky a odtud se začali stěhovat i na jiné kontinenty. Takto migroval například *Megahippus*, *Antichterium* nebo některé druhy rodu *Merychippus*.

Ale nejvýznamnější linií byli příslušníci podčeledi *Hipparioninae*. Dostali se ze Severní Ameriky do Asie a odtud do Evropy, kde vytvořili velká stáda, a skončili v Africe, kde se rod *Stylohipparion* udržel až do konce pleistocénu. V Americe zůstala část rodu *Neohipparion*, která se udržela téměř až do konce třetihor. Tento rod byl první zástupce prakoní, jenž se dostal také do Jižní Ameriky, která se tou dobou připojila k Severní Americe a kde vyhynul bez potomků v polovině starších čtvrtohor. *Hipparion* byl tříprstý, ale postranní prsty byly velmi zakrnělé a tento

Obrázek 6: *Hipparion* napadený šavlozubým tygrem. Obraz od Zdeňka Buriana

¹³ Dobroruka, Luděk J. - Kholová, Helena: Zkrocený vládce stepi, Panorama, Praha 1992, s. 15

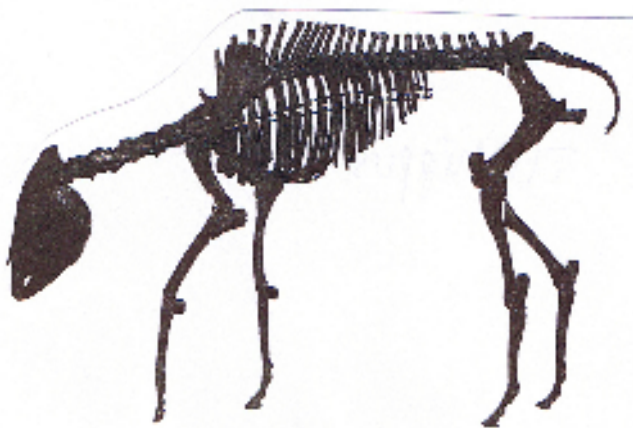
¹⁴ Edwards, Elwyn Hartley: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994, s. 12

¹⁵ Beneš, Josef – Burian, Zdeněk: Pravěká příroda. Fénix, Praha 1991, s. 244

rod nikdy nedosáhl monodaktylie, vzniku jednoprsté končetiny. Proto se spíše uvažuje o jeho vztahu k oslům a zebrám.¹⁶

V mladších třetihorách se v Severní Americe objevil nový rod koní – *Pliohippus*, který se na první pohled mnoho nelišil od *Merichyppa*. Byl ale větší a robustnější, měl mohutné stoličky s vysokými korunkami a s náležitou porcí cementu jak v dospělosti, tak v mléčném chrupu. Nohy byly již bez postranních prstů, které byly zcela skryty pod kůží. Byl vysoký přes 120 cm a připomínal poníka. Od *Pliohippa* se začíná odvíjet příběh rodu *Equus*, který se zachoval až dodnes.¹⁷

Mohutný rozvoj koní vrcholil v pleistocénu a ještě před jeho koncem začíná potupný ústup. Koně se díky pevninským mostům dostali ze Severní Ameriky do Evropy, Asie i Afriky. Zhruba před 12 až 11 miliony let začaly pevninské mosty mizet pod tající vodou z ledovců. Tak došlo k izolaci Evropy a Severní Ameriky, kde koně vymřeli asi před 8000 lety.¹⁸

Obrázek 7: Kostra *Pliohippa*

Nejstarším známým druhem rodu *Equus* byl *Equus simplicidens* žijící ještě v pliocénu v Severní Americe. Záhy se objevily druhy osidlující Starý svět – severočínský *Equus sanmeniensis*, indický *Equus namadikus* a ve většině Evropy rozšířený *Equus stenois*, jehož někteří paleontologové považují za předka oslů. Potomci těchto starobylých forem se rychle rozvíjeli a měnili. Ale dnešním koním se začali podobat až koně z konce středního a mladšího pleistocénu. Je několik teorií, z jakých předků se zrodil dnešní kůň, ale za nejpravděpodobnější se pokládá, že vznikl ze čtyř druhů.¹⁹

Prvním z nich byl tzv. lesní kůň. V literatuře se s tímto koněm často setkáme pod názvem *Equus caballus silvanikus* a také se setkáme s tvrzením, že přežil až do poledové doby ve formě *Equus germanicus*. Tato tvrzení se nyní ukazují jako mylná. V mladém pleistocénu žily v západní a střední Evropě druhy *Equus taubachensis*, *equus abeli* a nejmladší *equus germanicus*. Tito koně byli vysokí asi 152 cm a byli poměrně těžcí a robustní (i když zdaleka ne tolik jako dnešní chladnokrevníci). Měli dlouhou hustou srst, hřívu i ocas. Podle dávných zobrazení je možno soudit, že hříva byla stojatá jako u koně

¹⁶ Dobroruka, Luděk J. - Kholová, Helena: Zkrocený vládce stepi, Panorama, Praha 1992, s. 17

¹⁷ Dobroruka, Luděk J. - Kholová, Helena: Zkrocený vládce stepi, Panorama, Praha 1992, s. 18

¹⁸ Edwards, Elwyn Hartley: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994, s. 13

¹⁹ Dobroruka, Luděk J. - Kholová, Helena: Zkrocený vládce stepi, Panorama, Praha 1992, s. 18

Převalského. Poslední divocí lesní koně vymřeli před 10 000 lety ve Skandinávii. Také byly nalezeny ostatky z doby před 3000 lety v Německu, ale není jisté, jestli nešlo již o domestikované koně. Z dnešních plemen koní se lesnímu koni podobá například francouzský poitevin, ale mnohé znaky jsou odlišné, přičemž nejmarkantnější je hříva, která je dlouhá a splývavá.²⁰

Druhým předkem dnešního domestikovaného koně je jediný žijící divoký kůň *Equus przewalskii*, také nazývaný asijský divoký kůň. V Mongolsku se nazývá tage a Kyzgyzové mu říkají kertag, což převzali i Evropané. Byl objeven ve středoasijských stepích ruským cestovatelem Nikolajem Michajlovičem

Obrázek 8: Klisna koně Převalského v odchovně pražské ZOO Dolní Dobřejovice

Przewalským roku 1879. Podle kostry a kůže zaslané do Petrohradu jej popsal zoolog J. S. Poljakov v roce 1881.²¹ Kůň Převalského měří kolem 132 cm, typická je plavá barva, kterou po něm podělila některá primitivnější plemena, a hrubá, těžká hlava. Od dnešních koní jej odlišuje vztyčená hříva, která se již u žádného domestikovaného plemene nevyskytuje.²²

Třetím předkem dnešních koní byl tarpan – *Equus ferus*, který se podílel na vzniku většiny teplokrevných koní. Vyskytoval se ve dvou poddruzích: tarpan stepní (*equus ferus ferus*) a tarpan lesní (*Equus ferus sylvestris*).

Tarpan stepní žil ve velkých stádech ve východní Evropě, hlavně na Ukrajině a v Povolží. Popsal jej ruský přírodovědec německého původu J. F. Gmelin.²³ Ještě ve třicátých letech 19. století žili tarpani v hojném počtu na azovsko-černomořském pobřeží. Ale za dalších třicet let jsou zprávy jen o několika málo kusech.

²⁰ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 14

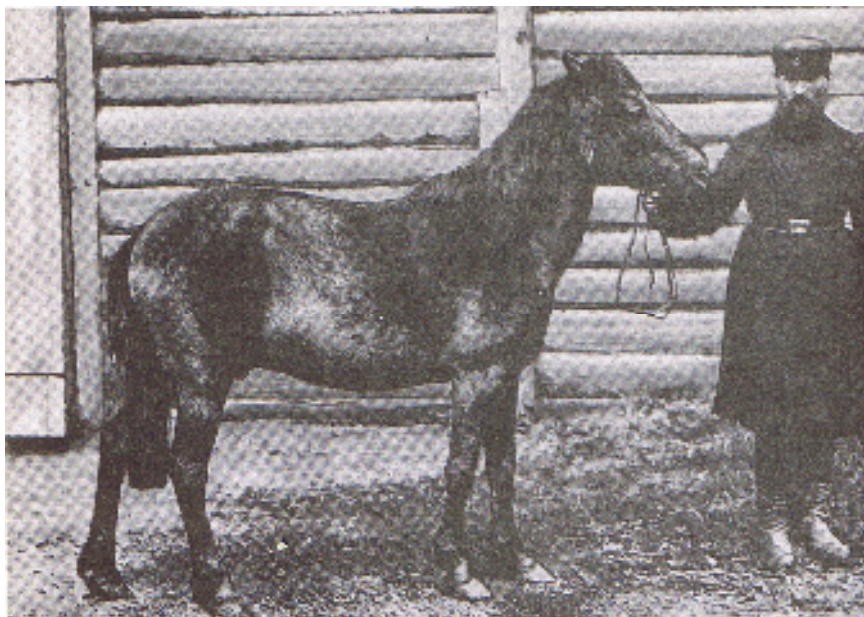
²¹ Osud koně Převalského je typickým obrázkem lidské nevšímavosti a lhostejnosti k otázce přežití vzácných druhů. V 50. letech 20. století byl ve volné přírodě téměř vyhuben (několik posledních jedinců se vyskytovalo v Mongolsku, přičemž od roku 1975 nejsou o volně žijících divokých koních prokázány zprávy) a v zajetí zbylo jen několik desítek jedinců, přičemž nejnižší stav byl v roce 1956 a to 41 kusů. Od té doby započal záchranný program, ve kterém se velmi angažovala pražská zoologická zahrada, která nyní v plemenné knize eviduje kolem 1600 jedinců v různých zemích světa. V posledních letech bylo uskutečněno několik programů pro navrácení koně Převalského do jeho původní domoviny Mongolska a Číny, ale jestli budou úspěšné, to ukáže až budoucnost.

²² Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 14

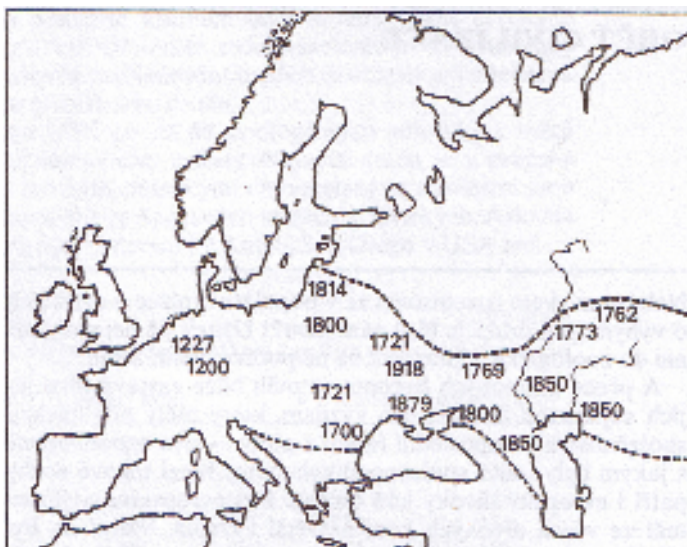
²³ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 14

Tarpani se stávali obětmi lovců a byli vybíjeni obvykle pouze pro zábavu. Máme pouze jednu fotografii tarpana, tzv. chersonského tarpana z moskevské zoo, který uhynul roku 1887. Poslední divoce žijící klisna uhynula roku 1879, když na ní muži chtěli vyzkoušet rychlost a vytrvalost svých koní. Klisna při závodě nešťastně šlápla a zlomila si nohu.

Obrázek 9: „Chersonský“ tarpan v moskevské zoo roku 1884, foto: Scherer

Obrázek 10: Mapka areálu rozšíření tarpana. Čísla jsou daty posledního výskytu (podle C.P. Grovese)

Tarpan lesní byl znám již z antiky a římský spisovatel Plinius v 1. stol. n. l. vzpomíná na celá stáda „divokých koní na severu“. Tito tarpani se ve středověku stávali stále vzácnějšími. Jejich posledním útočištěm byla Litva a severovýchodní oblasti Polska. Poslední stádo se uchovalo ve zvěřinci knížete Zamojského, na přelomu let 1812 až 1813 bylo však rozpuštěno a rozdáno sedlákům. Tito koně byli kříženi s koňmi domácími, a určitá část jejich krve se tedy zachovala. Po první světové válce přistoupili polští vědci ke

zpětnému vyšlechtění tarpana. Byl to nesnadný úkol, neboť existovalo jen málo zpráv o tom, jak „pravý“ tarpan vypadal. Zachovala se pouze jediná fotografie a jen málo kosterních pozůstatků.

Polský zoolog profesor Tadeusz Vetulani začal vykupovat koně, kteří se tarpanům podobali, a pokoušel se o znovuvyšlechtění. Největším problémem

byla stojatá hříva, která byla typická pro divoké koně, ale vliv domestikovaných koní tento znak potlačil. Tak vzniklo plemeno polských „koniků,“ které má k tarpanovi velmi blízko, ale je jisté, že tarpan jako druh byl navždy ztracen.²⁴

Za posledního ze čtveřice předků koně se považuje tundrový kůň, který však zatím není hipology evidován. Jeho pozůstatky se našly společně s mamuty zamrzlými v ledu v údolí řeky Jany na severovýchodní Sibiři. Někteří odborníci se domnívají, že jeho přímým potomkem je jakutský kůň, ale většinou se udává, že tundrový kůň neměl na vývoj koně domácího velký vliv.²⁵

Obrázek 11: Výsledek pokusu o znovuvyšlechtění tarpana – malý kůň s primitivními znaky, který ale nikdy nebude vypadat stejně jako již vyhynulý tarpan

²⁴ Volf, Jiří: Zvířata celého světa: Koně, osli a zebry. Státní zemědělské nakladatelství, Praha 1980, s. 95

²⁵ Edwards, Elwyn Hartley: Obrazová encyklopedie koní. Cesty, Praha 1994, s. 15

Pravěk

Je těžké určit, kdy se člověk poprvé setkává s koněm. Prapředci koně jsou zajisté starší než první lidoopi. Když první *Eohippus* pobíhal po Evropě, tak žádné zvláštní dvounohé tvory nepotkával. Až teprve *Miohippus* mohl teoreticky potkat prvního prapředka člověka, *Aegyptopitaka zeuxis*. Ovšem není to dokázáno, protože nálezy *Aegyptopitaka* jsou pouze z Egypta a *Miohippus* se vyskytoval v Eurasii a Severní Americe. A tak se po stopách prvního setkání koně s člověkem musíme vydat do bližší historie. Zatímco kůň prapůvodně pochází ze Severní Ameriky, první lidé se objevují v Africe. A tak trvá poměrně dlouho, než se tyto dva rody setkávají. Nejstarší nálezy primátů v Evropě patří skupině fosilních lidoopů - *Dryopithecus*, který se vyskytoval nejen v Africe, Evropě, ale byl nalezen i v Číně.²⁶ Musel se tedy na svých cestách potkat s lichokopytníky a nejspíš to byli *Hipparionové*. Zatím ale mezi nimi neexistoval jakýkoli vztah, pouze se mijeli.

První hominid, jehož pozůstatky byly objeveny i v Evropě a Asii, byl *Ramapithecus*, a jeho výskyt se datuje na dobu před 15 až 8,5 miliony let. *Ramapithecus* byl současníkem *Hippariona* a časově také *Pliohippa*, jehož pozůstatky se našly pouze v Severní Americe. Jisté ale je, že potomci *Pliohippa* přešli po pevninském šelfu do Evropy, kde již mohli narazit na druhy rodu homo. *Homo sapiens* se setkával již s tarpany a koňmi Převalského.

V pravěku se člověk o koně zajímal pouze ve vztahu lovec – kořist. Kůň pro člověka představoval zdroj masa, kostí a kůže. Pro lovce doby ledové nebylo jednoduché ulovit zvíře tak rychlé a silné, jako byl kůň. Využívali proto přírodních pastí, kde koně ubili, nebo je zaháněli na strmé skály, ze kterých se zvířata zřítily.²⁷

Zde využívali instinktivního jednání koní, kteří se v případě nebezpečí dávají na bezhlavý útěk. V okamžiku, kdy je stádo pronásledováno, koně na jeho konci se za každou cenu snaží dostat z dosahu predátorů a fakticky postrkují zvířata před sebou. Samozřejmě že když první zvíře zahlédne propast, snaží se brzdit, ale stádo jej tlačí vřed a ono se nakonec zřítí do prázdna. Z chování dnešních domestikovaných koní víme, že kůň v okamžiku paniky a strachu není schopen jakkoli vnímat. Když se kůň něčeho lekne, nejdříve uskočí a většinou se na předmět, který mu nahnal strach, rychle podívá a zhodnotí, jestli jeho reakce nebyla přemrštěná. Jestliže zjistí, že je v nebezpečí, dává se na útěk. V případě, že je pronásledován, se jeho útěk pomalu ale jistě mění v běh o život a zlomový okamžik, kdy si kůň tento fakt uvědomí, by se dal nazvat „počátkem zatmění mysli“. Je zcela individuální, za jak dlouho se tento stav dostaví a do jaké míry kůň nevnímá. Strach vyvolá tvorbu adrenalinu, která je v rychlému trysku ještě podpořena, a výsledkem je absence elementárního pudu

²⁶ Jelínek, Jan: Velký obrazový atlas člověka, Artia, Praha 1977, s. 24

²⁷ Edwards, Elwyn Hartley: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994, s. 10

sebezáchovy. Kůň, který je již ve fázi „zatmění“, se řítí bezmyšlenkovitě kupředu a je schopen se zabít, třeba i skokem ze skály, přestože v jasné chvíli by to neudělal a nejspíš by se obrátil proti útočníkovi a bránil by se.

Lov byl nejúspěšnější v okamžiku, kdy se oba faktory spojily. Kůň má silně vyvinutý stádový pud a za každou cenu se snaží neoddělit od stáda, což je v případě napadení šavlozubým tygrem účinné, protože tygr uloví pouze slabého jedince či mládě. V případě pračlověka se však tento postup ukázal jako zhoubný. Jeho strach z neoddělení se ještě umocňoval panickou hrůzou, která se navíc s každým dalším členem stáda stupňovala. A tak když pravěký lovec narazil na velké stádo na správném místě a k lovu byla připravená celá tlupa, byla skvělá hostina zajištěna.

V krasové oblasti Solutré ve Francii byly nalezeny pozůstatky téměř sta tisíc divokých koní pocházející z pozdního paleolitu.²⁸ To dokazuje, že kůň patřil mezi častou kořist pravěkých lidí, zejména v západní Evropě. Ulovit koně však nebylo jednoduché. Koně byli rychlejší a mrštnější než jiní savci, a navíc byli velmi bdělí a obezřetní. Svou velikostí sice představovali jednodušší kořist než tur či mamut, ale jejich lov vyžadoval větší pohyblivost. Zároveň ale nebyl neproveditelný.

Obrázek 12: Lov na divoké koně v Solutré. Studie Zdeňka Buriana.

Důkazy o koních a jejich první umělecké zobrazení pocházejí z jeskyních maleb ze západní Evropy a Pyrenejského poloostrova. Dodnes není stoprocentně jisté, k čemu tyto malby, povětšinou velkých savců, sloužily. Převládá ale názor, že byly používány k posvátným účelům zprostředkovávajícím dobrý lov. Je dost dobře možné, že šaman se pokoušel připravit zvíře o jeho sílu a vydat ho tak

²⁸ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní. Cesty*, Praha 1994, s. 10

napospas lovcům. Často jsou u zvířat zobrazovány zbraně, některá zvířata jsou namalována již zraněná a je dokonce možné u několika maleb rozeznat stopy fyzického útoku. Tato teorie nachází oporu v chování některých dnešních primitivních národů, kteří pomocí jednoduché symboliky předstírají lov nějakého zvířete, přičemž tento rituál má zaručit co nejlepší úlovek.

Obrázek 13: Pravěcí malíři v jeskyni podle Zdeňka Buriana (Jelínek, Jan: Velký obrazový atlas člověka, Praha 1977, str. 216)

Koně patřili k nejzobrazovanějším zvířatům, což dokazuje již zmíněnou obtížnost lovu. V jeskynních svatyních na sever od Pyrenejí bylo nalezeno 727 obrazů koní, což činí 35 procent všech obrazů zvířat. Jediné zvíře, které bylo také tak často zobrazováno, byl bizon.²⁹ Zatím nejstarší nalezená jeskyně, jejíž stáří se odhaduje na 30 300 let, je Chauvet.³⁰ Nalezneme zde kromě malby nosorožců, bizonů, mamutů, lvic a medvěda také kresbu běžícího koně, který pravděpodobně zobrazuje koně Převalského. Malby všech býložravých zvířat vyvolávají dojem útěku před lvy v obrovském stádu. Pouze kůň stojí mimo toto stádo, v jakémsi výklenku, který rozděluje stádo na dvě části. Není jisté, jestli toto zvláštní postavení je důkazem nějakého speciálního významu koně, nebo jen důsledkem malířova rozmaru. Ve výsledku ale celá scenerie evokuje pocit, že smíšené stádo zvířat honí lvi, zatímco kůň se chytře schoval pod skalnatý převis.

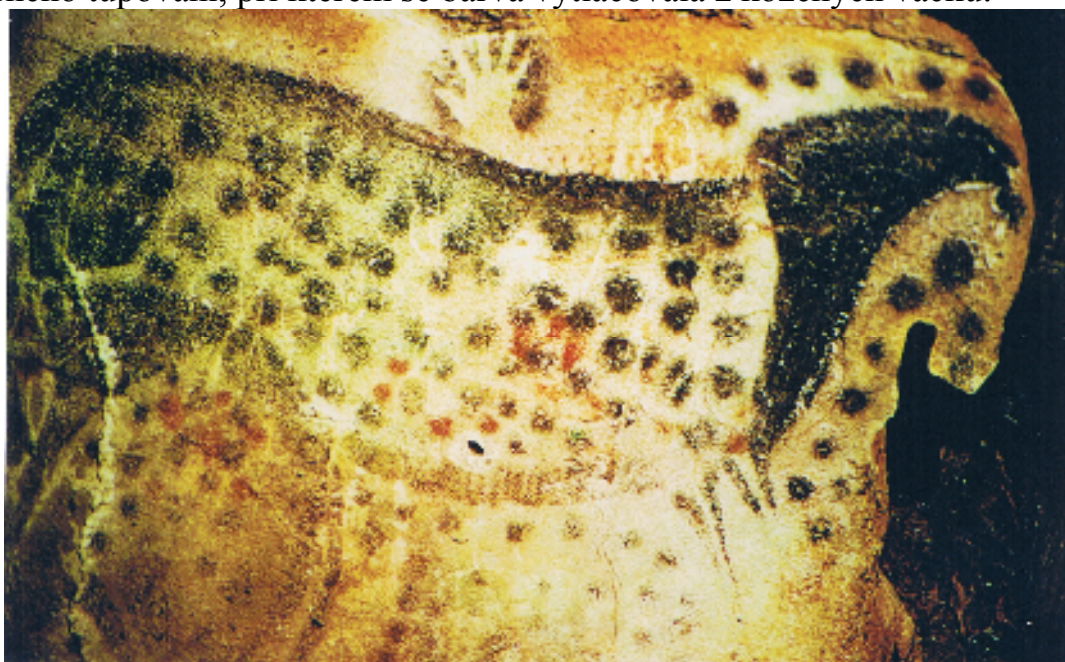
Stáří maleb z jeskyně Pech-Merle se odhaduje na 24 600 let. Velmi zajímavý je obraz dvou puntíkováných koní, který byl vytvořen speciální metodou rozstříkávání. Malíř si vzal barvu do úst, použil své ruce jako šablony, které vytvářely z jedné nebo případně z obou stran jasné linie, a následně obsah

²⁹ Pijoan José: Dějiny umění I. Odeon, Praha 1987, s. 18

³⁰ Meister Martin: 30 000 Jahre von Picasso. Geo, 1997, č. 6, s. 29

úst vyplívl. Takto vytvořil linie těla koně. Pro tečkování, které mělo pravděpodobně zobrazovat zbarvení nebo srst zvířete, použil šablonu z kůže.³¹ Ovšem někteří vědci se domnívají, že tito koně byli vytvořeni metodou výtvarného tupování, při kterém se barva vytlačovala z kožených váčků.

Obrázek 14: Tečkování koně z jeskyně Pech- Merle

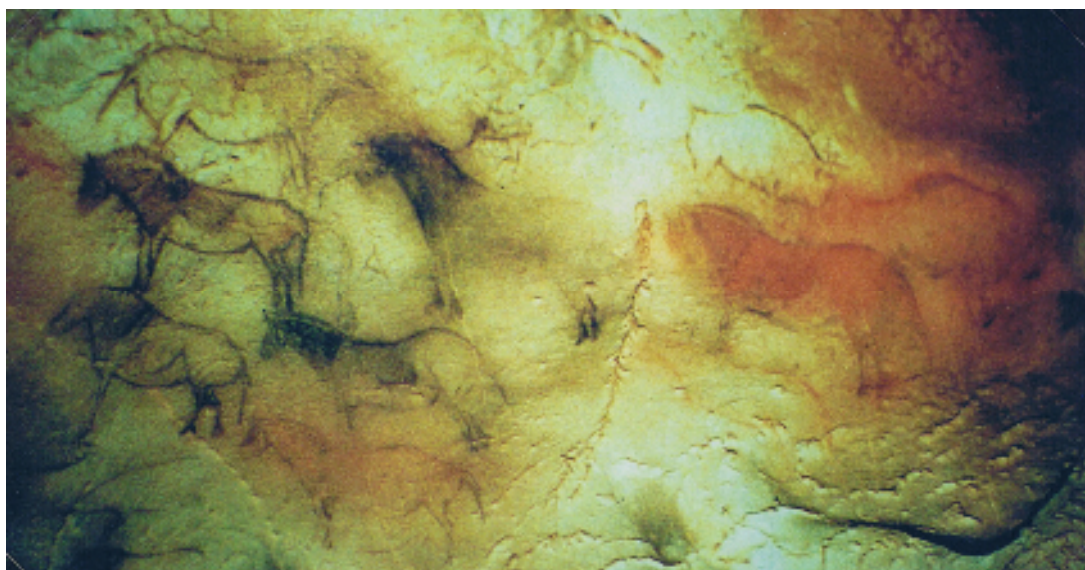
Toto zvláštní zbarvení vedlo k mylnému závěru, že již před 25 000 lety existovali tečkování koně. Dnes existuje několik plemen koní, která jsou tímto zbarvením typická, a proto se hipologové často zabývají otázkou, kde se toto zbarvení vzalo.³² Tečkované nebo jen zpoila puntíkované koně můžeme dnes najít u některých plemen primitivních koní jako například u koní mongolských, což dokazuje, že se jedná o barevnou varietu, která byla podpořena cíleným výběrem koní takto zbarvených. Je ale velmi nepravděpodobné, že by před 25 000 let již existovali takto zbarvení koně. Tou dobou se v Evropě vyskytoval pouze tarpan nebo kůň Převalského. Tudiž je daleko reálnější možnost, že pravěký malíř se v jeskyni Pech-Merle tečkami pokoušel znázornit srst koně.

Roku 1969 byla v Baskicku objevena jeskyně Ekain, pocházející z období před 30 600 lety, kde je zobrazeno téměř dvacet koní. Jsou seřazeni nad dvěma

³¹ Meister Martin: 30 000 Jahre von Picasso. Geo, 1997, č.6, s. 29

³² Nejznámější plemeno tečkováných koní je americká appaloosa, pocházející od indiánského kmene Nez Perces. Appaloosy byly zdivočelými potomky starošpanělských koní, u kterých se občas toto zbarvení vyskytovalo, dovezených do Ameriky španělskými osadníky, stejně jako ostatní mustangové. Jako jediný indiánský kmen se Nez Perceové stali zdatnými chovateli koní a tečkované koně upřednostňovali kvůli jejich dobrému ochrannému zbarvení. Nez Perceové dnes, stejně jako většina ostatních severoamerických indiánů, koně nechovají a o svá stáda přišli. Ale našlo se několik nadšenců, kteří appaloosy zachránili, a dnes je toto plemeno velmi oblíbené. Další rasou koní, jejíž hlavním charakteristickým znakem je tečkované zbarvení, je kůň knabstrupský, jehož kořeny opět sahají k starošpanělskému koni. Existuje mnoho dalších plemen, kde se toto zbarvení vyskytuje a není zakazováno. Je dosti paradoxní, že u španělského koně, dnes oficiálně koně andalusského, je tečkované zbarvení zakázáno, ačkoli je jisté, že v minulosti se takoví koně v chovu vyskytovali. U většiny moderních plemen není toto zbarvení povoleno, protože je považováno za znak primitivnosti.

„temnými jícný,“ které vedou do hlubin, což je považováno za námět stvoření.³³ Tito koně velmi nápadně připomínají koně Převalského a malíř velmi dobře vystihl jejich vztyčenou hřívu i zbarvení.³⁴

Obrázek 15: Koně z jeskyně Ekain

V tomto stručném výčtu jeskyní, ve kterých byly nalezeny jeskynní malby, nesmí být opomenuta nejslavnější z nich, jeskyně Lascaux. Stáří maleb je asi 15 500 let³⁵, a přesto se dá říct, že leckterý dnešní malíř by mohl blednout závistí. Když Pablo Picasso opouštěl jeskyni Lascaux, prý ohromeně zvolal:

Obrázek 16: Kůň z Lascaux, který se snaží uniknout lovcům

„Nevytvořili jsme nic nového!“³⁶

Archeologicky se malby z Lascaux zasazují do magdalenieniu, i když je na nich možné pozorovat některé prvky périgorské školy.³⁷

³³ Pijoan José: Dějiny umění I., Odeon, Praha 1987, s. 32

³⁴ Meister Martin: 30 000 Jahre von Picasso, časopis Geo, 1997, č. 6, s. 29

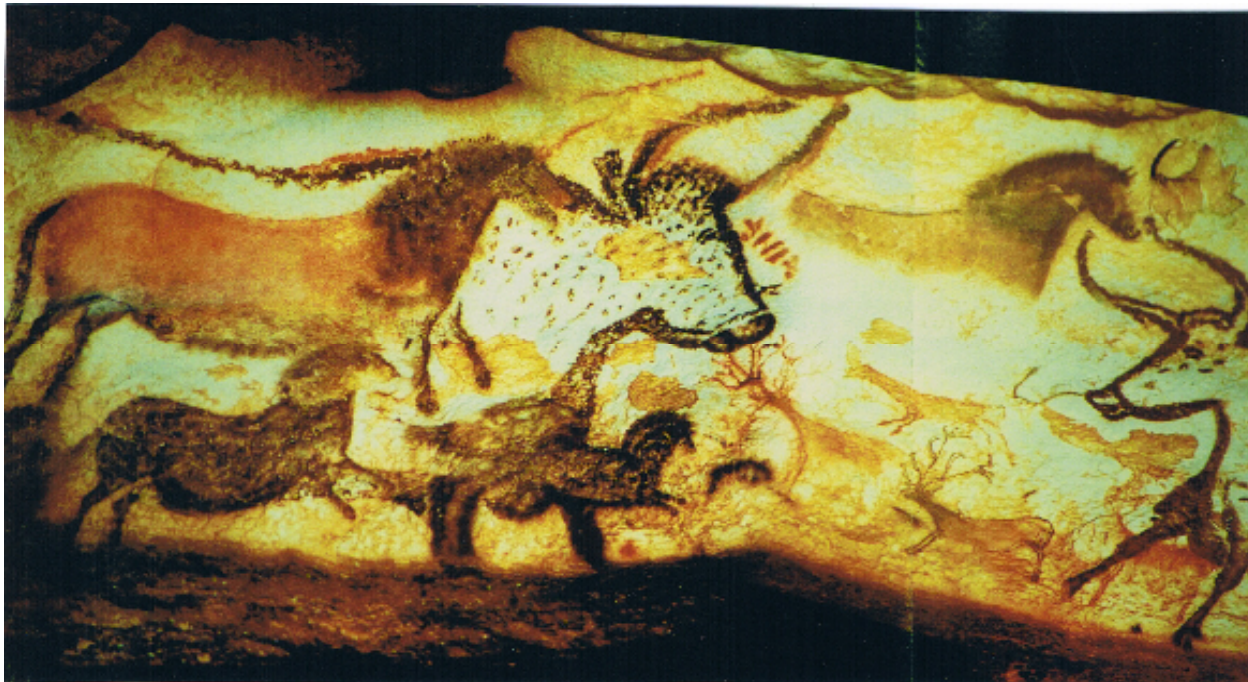
³⁵ Meister Martin: 30 000 Jahre von Picasso, časopis Geo 1997, č. 6, s. 29

³⁶ Malina Jaroslav – Malinová Renata: Dvacet nejvýznamnějších archeologických objevů dvacátého století, Svoboda, Praha 1991, s. 138

³⁷ Pijoan José: Dějiny umění I., Odeon, Praha 1987, s. 28

Dnes se ví, že koně byli v Lascaux kresleni jako první. Například při rekonstrukci malby krávy byli po odkrytí nejsvrchnější vrstvy barvy z břicha objeveni dva koně, pravděpodobně klisna a hřebec při pokusu o páření. To je možné interpretovat jako mýtus o stvoření, jehož pravdivost se nám už asi nepodaří dokázat.³⁸ Koně zobrazované v Lascaux lze opět považovat za koně Převalského.

Obrázek 17: Hlavní stěna v Lascaux

Périgorská škola byla starší a datuje se do období před 30 000 lety. Vyznačuje se primitivními technickými pokusy a charakteristickou „kroucenou perspektivou“, kde byla zvířata zobrazena z profilu, ale rohy a parohy byly zobrazeny čelně. Také se používala „stříkaná“ malba. Magdalénská škola se uplatnila asi v rozmezí 15. až 10. tisíciletí. Tvary byly již dokonalejší, zvířata byla pokryta barvou a objevuje se náznak srsti. Také dochází ke korekci perspektivy a objevují se malby zvířat zepředu.

³⁸ Meister Martin: 30 000 Jahre von Picasso, časopis Geo 6/1997; s. 31

Koně se nezachovali pouze na malbách, ale také na různých sochách a rytinách. Nejznámější je „vrhač oštěpů“ pocházející z jeskyně Bruniquelu ve Francii. Jeho stáří se odhaduje do magdalenienu IV.³⁹

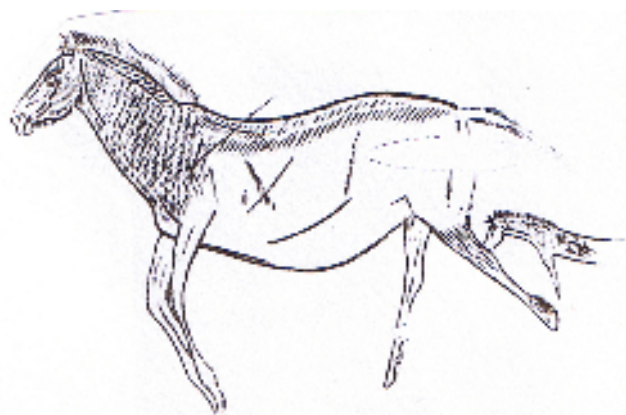

Obrázek 18: Vrhač oštěpů z Bruniquelu

Kůň je vyryt ve skoku s takřka bezchybnou mechanikou pohybu. Krk je natažený dopředu, přední nohy jsou skrčené pod tělem, zatímco zadní nohy jsou po odrazu natažené.

V knize Jana Jelínka Velký obrazový atlas pravěkého člověka se autor zmiňuje o rytině koně na velitelské holi z Teyjatu ve Francii jako o „naprosto dokonale znázorněném klusu koně“⁴⁰. S tím nemohu v žádném případě souhlasit, protože fáze pohybu, která je na velitelské holi zobrazena, rozhodně není klus.

Zadní nohy sice opravdu „klušou“, ale přední nohy jsou lehce pokrčené a těsně u sebe, což není žádná fáze klusového kroku a navíc vůbec nekorrespondují s pohybem zadních nohou. Zadní nohy jsou ve fázi vznosu⁴¹, a tudíž by i přední nohy měly být rozkročené a ve vzduchu, pravá vpředu, levá vzadu. Zobrazený pohyb tudíž není klusem ani

Obrázek 19: Rytina koně na velitelské holi z Teyjatu

žádným jiným obvyklým chodem koně. Obávám se, že se zde autor rytiny spletl, ale to rozhodně neubírá zobrazení nic na jeho umělecké kvalitě. Ovšem panu doktorovi Jelínkovi se zde podle mého názoru zdařilo mystifikovat celou generaci kunsthistoriků, kteří po něm uvádějí rytinu na velitelské holi z Teyjatu jako dokonalé zobrazení klusu.⁴²

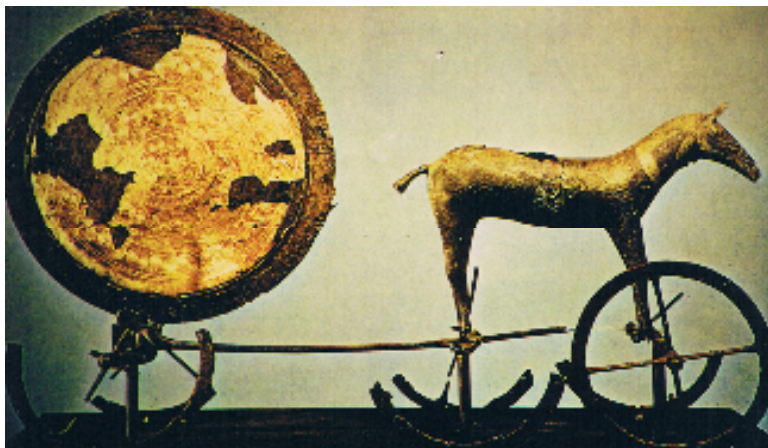
³⁹ Pijoan José: Dějiny umění I., Odeon, Praha 1987, s. 12

⁴⁰ Jelínek, Jan: Velký obrazový atlas člověka, Artia, Praha 1977, s. 302

⁴¹ Nohy koně v klusu se pohybují diagonálně a v okamžiku odrazu jednoho diagonálního páru nastává fáze vznosu, ve které jsou všechny čtyři nohy nad zemí. Poté dopadne druhý diagonální pár, zatímco první zůstává ve vzduchu.

⁴² Autor zřejmě převzal tezi od Breuila, který však mluví pouze o „dobře patrném pohybu nohou“ (Jelínek, Jan: Velký obrazový atlas člověka, Artia, Praha 1977, s. 290) a ne o klusu, který si doktor Jelínek nejspíš přidal.

Existuje ještě velké množství různých zobrazení koní pocházejících z pravěku, ale všechna se nemohou vejít do jedné diplomové práce. Jedním z nejslavnějších výtvorů člověka z období pravěku je sluneční vozík z Trundholmu, který je tažen koněm. Pochází již z doby bronzové kolem roku 1200 př. n. l.⁴³ a je dokladem nejen vyspělého zpracování kovů, ale také rozšíření koně v době bronzové. Vztah člověka a koně musel za tu dobu urazit velký kus cesty. Ale o tom až v příští kapitole, jelikož zde vztah koně a člověka udělal onen nejzávratnější krok, kdy se z divokého koně stalo domestikované zvíře.

Obrázek 20: Sluneční vozík z Trundholmu

---

⁴³ Tylinek, Erich - Samková, Zuzana: Das große Pferdebuch, Leipzig 1988, s. 45

Domestikace koně

Prvním zvířetem, které začalo člověka doprovázet na jeho cestách, byl pes. Vlk nejprve začal žít v blízkosti lidských obydlí, sbíral odpadky a výměnou poskytoval člověku svou ostražitost a varoval jej před nebezpečím.⁴⁴ Časem se ale přestěhoval k jeho ohni, pomáhal při lovu a přestal se křížit s divoce žijícími vlky, až se stal psem domácím. To se událo přibližně před 9000 lety.

Po neolitické revoluci, kdy se člověk usadil a začal se věnovat zemědělství, zdomácněly některé druhy ovcí a koz, protože nebylo složité je chytit a ochočit. Většinou člověk odchytil mládě, které si vychoval. Tato zvířata byla chována většinou na maso, mléko a kůži, ale nebyla žádným pomocníkem, který by člověku usnadňoval práci. Po ovcích a kozách následovala v mladém neolitu prasata a skot,⁴⁵ který byl používán i v záprahu.

Kdy se ale stálým společníkem člověka stal kůň? Na tuto otázku není lehké odpovědět. Rozhodně nemáme o zdomácnění koně žádné dochované písemné ani hmotné důkazy. Přepokládá se, že k prvnímu zkrocení koně došlo hned na několika místech téměř najednou. Prvním střediskem byla oblast kaspických stepí, druhým Povolží a třetím oblast azovských stepí.⁴⁶

Proč lidé koně ochočili? Mohli ho klidně zařadit do skupiny s nálepkou „nezkrotitelný“ a nechat jej divokého jako mnohá jiná zvířata. Důvodů je hned několik. Kůň byl dlouhou dobu loven pro maso a v mnohých oblastech byl hlavním zdrojem potravy. Jedna z teorií je, že postupem času si lidé ochočili hříbě, které později, když byl potravy nedostatek, zabili a snědli. Takto měli někdy i více koní najednou a s překvapením zjistili, že když je koní dohromady víc, tak jsou docela spokojení a stávají se ochočenějšími a klisny navíc ještě často přilákají divoké koně, které je možné lehčeji ulovit. Dalším důvodem domestikace koně je fakt, že pěší člověk těžko zvládne hnát větší stádo koz nebo skotu. První koně člověk choval hlavně na maso a mléko. Jednoho dne ale přišel na to, že na koně je možné si sednout a nechat se vézt na jeho hřbetě. Náhle se stal velmi pohyblivým, zvýšila se jeho úspěšnost při lovu a bylo mu umožněno zdolávat vzdálenosti, o kterých se mu dřív ani nezdálo. Také daleko lehčeji ovládal, ale i chránil svá stáda.

Někteří odborníci se domnívají, že při domestikaci byl předchůdcem koně sob. Vycházejí z toho, že stáda sobů žila donedávna i v okolí Velké čínské zdi a ve vnějším Mongolsku. Předpokládá se, že sob byl ochočen asi o dva tisíce let dříve než kůň. Tato teorie nachází daleko více zastánců mezi hipology než mezi moderními badateli, kteří nemají s živými zvířaty tolik zkušeností. Hipologové předpokládají, že pastevecké kmeny měly daleko bližší vztah k přírodě a byly velmi přizpůsobivé, tudíž byly schopny ovládnout soba, který je

⁴⁴ Räber, Hans: Encyklopedie plemen psů I., Blesk, Praha 1994, s. 24

⁴⁵ Pečírka, Jan: Dějiny pravěku a starověku I., Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1989, s. 87

⁴⁶ Dobroruka, Luděk J. - Kholová, Helena: Zkrocení vládce stepi, Panorama, Praha 1992, s. 46

komplikovanější na ochočení než kůň.⁴⁷ Tato teorie je velmi zajímavá, nicméně nepodložená a odvádějící od hlavního tématu, tudíž se vrátíme zpět ke koním.

Odchytit koně nebylo nijak jednoduché. Předpokládá se, že první se do lidských společností dostala hříbata. Většinou byla oddělena od stáda a následně vehnána do ohrad.⁴⁸ Lovci si obvykle ponechávali pouze klisny, protože hřebci byli moc vzpurní a těžko ovladatelní. Klisny nechali připouštět divokými hřebci, které říjící klisny lákaly. Tento způsob se používá dodnes v místech, kde ještě žijí polodivocí koně. Narozené hřebečky buď zabíjeli na maso, anebo kastrovali, aby se jejich agresivita zmenšila.⁴⁹

Obrázek 21: Oddělení hříbat od stáda a následné zahrnutí do ohrady se považuje za nejpravděpodobnější metodu získávání koní vhodných k ochočení

Jednou z diskutovaných otázek je také původ prvních domestikovaných koní. V pátém tisíciletí př. n. l. se v Eurasii pohybovaly dva druhy divokých koní. Kůň Převalského, který vyskytoval převážně ve východní Asii – v dnešním Mongolsku, ruských stepích, ale zasahoval i dost daleko na západ. V Evropě a

západní Asii se vyskytoval tarpan, který existoval v dvou poddruzích; lesní a stepní. Tarpan byl nejspíše prapředkem domestikovaných koní, na jejichž hřbetech ohrožovaly kočovné kmeny vyspělé civilizace v oblasti úrodného půlměsíce od 3. tisíciletí př. n. l. Kůň Převalského byl nejspíš předkem koní, které ještě dnes můžeme najít v Mongolsku a Číně. Také není vyloučeno křížení již zdomácnělých koní pocházejících z tarpana i koně Převalského.⁵⁰

Výše uvedenou hypotézu je možno najít v mnoha knihách o koních a kůň Převalského se všeobecně považuje za prapředka dnešního domácího koně. Genetika ale vnesla do všeobecně zakořeněné teorie významnou trhlinu. Roku 1995 se malý tým vědců rozhodl vyzkoumat pomocí genetiky původ amerických mustangů, za jejichž předky se všeobecně považují koně iberští.⁵¹ Původ mustangů byl v podstatě doložen, ale v jejich genetickém kódu byl nalezen genetický vzor, který nenáležel žádnému z evropských plemen koní. Průzkum byl díky tomuto objevu rozšířen na mnoho dalších ras koní a bylo objeveno

⁴⁷ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 31

⁴⁸ Wolf, Josef - Burian, Zdeněk: *Menchen der Uručit*, Artia, Praha 1977, s. 208

⁴⁹ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994; s. 31

⁵⁰ Možnost křížení obou druhů ve volné přírodě je velmi nepravděpodobné, protože se jedná o dva sice velmi podobné, ale konkurující si druhy.

⁵¹ Pojmem iberští kůň se označují plemena koní andaluských, lusitánských, berberských a divocí portugalští koně plemene sorraia.

několik převratných důkazů bořících dosavadní teorie o příbuznosti různých ras.⁵² Z hlediska původu domestikovaného koně je ale nejdůležitější objev, že domácí koně, kteří byli testováni (bylo jich asi 650), nenesou žádný genetický vzor shodný se vzorem koně Převalského.⁵³ To ještě nedokazuje, že kůň Převalského nemohl mezi prapředky koně domácího patřit. Navíc bylo testováno jen málo mongolských, japonských a čínských koní a dnes je k dispozici pouze velmi malý vzorek koní Převalského, kteří se na původu domestikovaného koně podílet nemuseli. Přesto tento výzkum posouvá pole vědeckého bádání o původu koní opět trochu jiným směrem.

Koně byli zkroceni pravděpodobně již koncem pátého nebo začátkem čtvrtého tisíciletí před naším letopočtem. Za důkaz je možné považovat archeologické nálezy kultury Sredni Stog pocházející z doby před 4200 až 3500 př. n. l. z oblasti stepí na východ od Dněpru. Archeologové zde našli kousky kostí a parohů, které mohly sloužit jako součásti uzdy. Také byly nalezeny lebky koní s obroušenými zuby v místech, kde mohlo působit udidlo.⁵⁴ Tento důkaz je ale opětně zpochybňován některými hipology, kteří tvrdí, že opotřebením zubů mohlo klidně pocházet od okusování kůry nebo nějakých jiných předmětů.

Sovětská odborníci dlouho považovali za kultury, které jako první chovaly koně, kulturu srubovou a andronovskou. Andronovci obývali jižní část Uralu a široký pás na sever od Kaspiku, Aralu a Balchaše až k hornímu toku Obu. Srubová kultura se nacházela v dolním Povolží a povodí Donu až po Dněpr. Ve druhé polovině 2. tisíciletí pronikly jim podobné kmeny až na hranice Indie a na jih Střední Asie. Tito lidé byli nejen pastevcí, ale i zemědělci a chovali skot i prasata a koně chovali patrně také pro maso. Vzhledem k tomu, že jejich způsob života neodpovídá teorii, že koně byli poprvé zkroceni kočovníky, museli ruští vědci ustoupit a tato teorie byla zavrhnuta.⁵⁵

Jako další kandidáti se objevují kmeny z oblasti Zakavkazí a Íránu, ale stále není dostatek důkazů. Írán je ještě méně pravděpodobný vzhledem k tomu, že do něj původní rozšíření divokého koně nezasahovalo.

Dalším z míst, kde se chov koní objevuje poměrně brzy, je Čína. V literatuře je možné narazit na údaj, podle kterého se čínský císař Fo-Hi zasazoval o chov koní již v roce 3468 př. n. l. Ale Číňané koně získávali v bojích s kočovnými kmeny ze sousedních mongolských stepí. Právě kvůli těmto nájezdníkům byla stavěna od roku 215 př. n. l. Velká čínská zeď, která měla bránit nájezdníkům proniknout do Číny. Čínské vojsko bylo sice veliké, ale nebylo schopno odolat rychlým jezdcům na koních. Kočovníci pravidelně poráželi i čínské bojové vozy, a proto kolem roku 400 př. n. l. byly jednotky válečných vozů nahrazeny početnými válečnými oddíly. Stále nebyli Číňané schopni konkurovat kočovníkům v jezdeckém umění, a proto věnovali velkou

⁵² Například bylo zjištěno, že arabský kůň není vůbec spřízněn s koněm berberským, jak se dřív předpokládalo, a že zdivočelá stáda dülmenských poníků jsou spíše potomky koní iberských než tarpanů.

⁵³ Mohrmann-Pochhammer, Gabriele: Woher stammen unsere Hauspferde?, St. Georg 2002, č. 9, s. 34

⁵⁴ Dobroruka, Luděk J. - Kholová, Helena: Zkrocený vládce stepí, Panorama, Praha 1992, s. 46

⁵⁵ Dobroruka, Luděk J. - Kholová, Helena: Zkrocený vládce stepí, Panorama, Praha 1992, s. 44

pozornost výstroji koně. Teprve za dynastie Chan (206 př. n. l. až 220 n. l.) se do Číny dostali ušlechtilí koně ze Střední Asie, kteří nahradili ve stájích těch nejbohatším méně ušlechtilé koně mongolského typu.⁵⁶

Obrázek 22: Vyobrazení skytského bojovníka na koni na kultovním koberci

Pravděpodobně nejzdatnějšími chovateli koní mezi starověkými kočovníky byli Skytové, tajemní a málo známí obyvatelé černomořských stepí, kteří zde vytvořili silný stát v 8. až 4. století př. n. l. Skytové přišli nejspíš ze Zakavkazska, prastaré oblasti chovu koní. Díky svým koním prováděli nájezdy na Malou Asii a dostali se až na hranice Egypta. Byli to typičtí kočovníci, u nichž dosáhl kůň velké vážnosti a jedno z nejprestižnějších zaměstnání bylo krocení koní. Od Skytů pochází nejstarší zachovaný koberec, na němž je zobrazen jezdec na koni. Když zemřel skytský král, byl pochován i se svým nejoblíbenějším hřebcem a svou osobní jízdni družinou. V Pazyryku byl nalezen hrob, ve kterém bylo odhaleno 69 zachovalých koňských mumií v postrojích a maskách.⁵⁷

Díky tomuto objevu byly získány mnohé informace o koních Skytů. Měřili 142 až 153 cm, měli krátký krk s vysoko nesenou hlavou a krátký silný trup. Je pravděpodobné, že jejich koně byli předky dnešních arabských koní. Skytové používali kožená sedla, která byla podložena dečkou, mnohdy bohatě zdobenou.⁵⁸ V Pazyryku se zachovalo mnoho sedel i příslušenství zdobeného ve zvěrném stylu podobami skutečných i bájných tvorů. Některé pokrývky mají naspodu ozdoby z lidských skalpů, které dokládaly válečnou zdatnost bojovníka.⁵⁹

Kdo byl prvním člověkem, kterého napadlo chytit divokého koně a posadit se na jeho hřbet, se už určitě nikdy nedovíme. Ani již nejspíš nikdy

⁵⁶ Dobroruka, Luděk J. - Kholová, Helena: Zkrocení vládce stepí, Panorama, Praha 1992, s. 38

⁵⁷ Mahler, Zdeněk: Člověk a kůň, Dona, Praha 1995, s. 21

⁵⁸ Basche, Arnim: Geschichte des Pferdes, Sigloch, b.m. a r., s. 46

⁵⁹ Edwards, Elwyn Hartley: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994, s. 31

nezjistíme, kde se tato převratná událost stala a který národ by teoreticky mohl mít právo si přivlastnit prvenství domestikace koně. Ale jisté je, že tento člověk změnil život celému lidskému pokolení na dalších šest tisíc let.

Kůň ve starověkých civilizacích

Vyspělé civilizace se s koňmi seznámily nedobrovolně při nájezdech kočovných kmenů. První z nich byla Mezopotámie, která se rozkládala na území vhodném pro zemědělství díky řekám Eufrat a Tigris. První zemědělci se zde usazovali již od 6. tisíciletí a první větší města se začala vytvářet ke konci 5. tisíciletí. Prvním národem, který přišel do Mezopotámie z centrální Asie, byli Sumerové. Neví se sice přesně, kdy to bylo, ale na přelomu 4. a 3. tisíciletí Sumerové již splynuli s původním obyvatelstvem. Je téměř jisté, že v sumerském období koně v Mezopotámii nebyli. Na území Mezopotámie žil pouze divoký osel aštari (*equus hemionus hemippus*), který byl ochočen a používán k tahu.⁶⁰ Důkazem je slavná Urská standarta pocházející z doby kolem roku 2600 př. n. l., kde válečné vozy táhnou osli aštari.

Obrázek 23: Urská standarta

Asi roku 2340 př. n. l. dobývá Mezopotámii semitský král Sargon a zakládá město Akkad, podle kterého se celá severní část Mezopotámie bude nazývat Akkadská říše. Nadvláda semitů je dočasně ukončena přibližně roku 2200 vpádem Gutejců, pocházejících z íránského pohoří Zagros.⁶¹ Z tohoto období máme první záznamy o „zvířatech s vlajícím ocasem“, která se objevovala v karavanách. Vzhledem k tomu, že Gutejci ani neměli pro koně název, se usuzuje, že v Mezopotámii se ještě koně nechovali a ani nepoužívali k jízdě. Pouze se vědělo o jejich existenci a že je možné toto nové zvíře používat při dopravě.⁶²

Následovala sumerská renesance, která však neměla dlouhé trvání, a do země vpadli Amorité. Po Amoritech se vlády ujal Chammurapi vládnoucí v Babylonu a dovedl říši k velkému rozkvětu. Mezitím vytvořili semitští Asyřané na severu Babylonie mocnou staroasyrskou říši s hlavním městem Aššur. Zpočátku v Babyloně ani ve staroasyrské říši koně nebyli běžným

⁶⁰ Kolektiv autorů: Koně, Velká kniha o chovu a výcviku koní, Cesty, Praha 1995, s. 16

⁶¹ Souček Jan: Dějiny pravěku a starověku, Práce, Praha 1997, s. 22

⁶² Kolektiv autorů: Koně, Velká kniha o chovu a výcviku koní, Cesty, Praha 1995, s. 16

zvířetem. Mohla si je dovolit pouze šlechta⁶³ a byli bráni spíše jako exotické zvíře.

V 18. století začínají do Asýrie pronikat Churrité z oblasti kolem jezera Van. Tento národ již koně používal jako dopravní prostředek.⁶⁴ Koně se tedy konečně dostávají do Mezopotámie, kde se stanou nedílnou součástí celé civilizace a cenným zbožím pro ty nejbohatší vrstvy. Churrité se usazovali v severní Mezopotámii a zakládali zde malé městské státy, jejichž spojením vznikla asi ve 2. polovině 17. století mocná říše Mittani.⁶⁵ Odtud pochází první dochovaná hipologická příručka, kterou ve 14. století př. n. l. sepsal Kikkuliš z Mittani, původem nejspíš Chetita, a kterou do češtiny přeložil profesor Bedřich Hrozný.⁶⁶ Pojednává se v ní o chovu, využití bojových vozů a tréninku koní, který byl evidentně již v době říše Mittani na vysoké úrovni. Na čtyřech hliněných tabulkách popisuje tréninkový plán koní, který trval 200 dní. Na jeho konci dosáhli koně střídavě klusem a cvalem za noc vzdálenosti 112 km. Koně, kteří se osvědčili, byli zařazeni do armády.⁶⁷

Babylonie byla rozvrácena roku 1594 př. n. l. jiným jezdeckým národem – Chetity.⁶⁸ Ti ale brzy Babylon opustili a místo nich se vlády zmocnili Kassité, opět původem kočovný kmen, který využíval koně. Obyvatelé celé oblasti Eufratu a Tigridu měli tudíž možnost ocenit vlastnosti koní, kteří byli rychlejší, pohyblivější a hlavně ovladatelnější než dříve používaní osli a štari.

Koně byli již v dalších dějinách Mezopotámii nedílnou součástí kultury. Nejvíce byli užíváni v bojích, kde byli zapřaženi do válečných vozů, které představovali účinnou zbraň. Chetitové používali vozy se dvěma menšími koly a tříčlennou posádkou: vozataj, štítonoš a kopiník nebo lučištník. Koně byli ovládáni pomocí kovového udidla působícího na spodní čelist. Kovové udidlo se vyvinulo z podobných částí uzdění z dřeva, kosti nebo parohu někdy kolem roku 1300 př. n. l. Postroje vznikly přeměnou z původního jha, do něhož se zapřahali většinou volí. Do vozu se zapřahal pár koní k ojce, na níž byly silné háky k upevnění řemenů od sedélka. Při zvláštních příležitostech se po straně připřahal další pár koní.⁶⁹

Obrázek 24: Chetitský bojový vůz.

Po oslabení říše Mittani nastalo ve 14. století př. n. l. obnovení samostatného asyrského státu. Největší rozkvět nastal během existence „novoasyrské říše“ přibližně v letech 900 až 605 př. n. l. Zachovalo se mnoho zobrazení koní z období vlády krále Aššurbanipala. Asyřané se stali dědici churritského jezdeckého umění. Na rozdíl od ostatních kultur, které používaly

⁶³ Basche, Arnim: Geschichte des Pferdes, Sigloch b.m. a r., s. 71

⁶⁴ Dobroruka, Luděk J. - Kholová, Helena: Zkrocený vládce stepi, Panorama, Praha 1992, s. 41

⁶⁵ Souček Jan: Dějiny pravěku a starověku, Práce, Praha 1997, s. 22

⁶⁶ Dobroruka, Luděk J. - Kholová, Helena: Zkrocený vládce stepi, Panorama, Praha 1992, s. 41

⁶⁷ Uhlíř, Lubomír: Kůň v dějinách vojenství I., Equito, 1993, č. 1-2, s. 27

⁶⁸ Pečírka, Jan: Dějiny pravěku a starověku I., Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1989, s. 227

⁶⁹ Edwards, Elwyn Hartley: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994, s. 33

převážně vozy a na koňský hřbet se vyhouply jen výjimečně, to byli velmi odvážní jezdcí. Asyřané byli pověstní svou tvrdostí, ale ještě více krutostí.

Obrázek 25: Asyrská armáda

Ani ke svým koním se nechovali nijak něžně. Koně byli ovládáni hrubou silou a podle dochovaných reliéfů vystavovali Asyřané své ušlechtilé hřebce neúměrným rizikům. Jednou z velmi oblíbených kratochvílí byl lov na lva. Často se účastnil i sám král, jak dokazují mnohé reliéfy z Ninive. Koně byli na takovýchto lovech

okázale ustrojeni. Na krku měli zvonec, který mohl plnit nějakou magickou funkci, a byli ovládáni bohatě zdobenou uzdou. Jezdec seděl na vyšívané dece, která byla předchůdcem sedla.⁷⁰

U Asyřanů tvořili jezdcí zvláštní sociální vrstvu. Nešlo už jen o nejbližší okolí panovníka, ale o jakousi šlechtu, která tvořila svobodnou, nepřiliš, ale přece dost zámožnou vrstvu.⁷¹

Obrázek 26: Asyrský král Aššurbanipal při lovu lva

⁷⁰ Basche, Arnim: Geschichte des Pferdes. Sigloch b.m.ar., s. 98

⁷¹ Dobroruka, Luděk J. - Kholová, Helena: Zkrocený vládce stepi, Panorama, Praha 1992, s. 64

Asyrští jezdci byli vyzbrojeni kopími, luky, krátkými meči, dýkami, sekerami a palicemi.

Obrázek 27: Asyrští lučištníci

Na ochranu používali kovové helmy, okrouhlé štíty a plstěné, kožené či bronzovými destičkami pošívané krunýře. Koně jezdecké i v záprahu byli chráněni silnými soukennými nebo filcovými čabrakami.⁷²

Lučištníci jezdili po dvojicích, přičemž jeden jezdec střílel, zatímco druhý držel uzdu koně a ovládal ho.⁷³

Asyřané také používali bojové vozy, které byly dvoukolové, lehčí a praktičtější než například vozy babylonské.

Táhli je většinou dva koně a posádka byla trojčlenná: vozataj, lukostřelec a bojovník s kopím a štítem.⁷⁴ Asyrskou nadvládu nad Mezopotámií ukončilo opětné pozvednutí babylonské říše. Roku 612 př. n. l. dobývají Babyloňané Ninive a Asyrská říše zaniká.

Dalším národem, který díky koním ovládl civilizaci, jež jej daleko převyšovala, byli Hyksósové. Není zcela jisté, odkud se Hyksósové vzali. Někteří je považují za Churrity, jiní za Semity. Nyní se ale mluví o možnosti, že se jedná o semitské Kananejce.⁷⁵ Hyksósové vtrhli do Egypta, který si podmanili díky vozům taženým koňmi. Egypťané do té doby koně neznali, pouze ochočené divoké osly používané k nošení nákladu, a nebyli tudíž schopni se rychlým válečným vozům bránit. Kromě rychlých vozů měli Hyksósové skládané luky vyrobené jednak ze dřeva a zvířecího rohu, jednak ze slach. Tělo si chránili štítem a používali velmi ostré bronzové meče podobné tapírům, které byly tehdy nejdůležitější zbraní.⁷⁶ Navíc Egypt existoval do té doby v izolaci od ostatního světa a nebyl na útok připraven.

Hyksósové začali do Egypta pronikat v první polovině 17. století a pomocí nových zbraní a účinné vojenské taktiky ovládli celou deltu Nilu a kolem roku 1650 př. n. l. založili v Avarisu vlastní dynastie (15. a 16.)⁷⁷ Hyksósové v podstatě přijali egyptskou kulturu a určitým způsobem došlo k asimilaci. Hyksósové byli pouze vládci a bojovníci, ale úředníky zůstali většinou Egypťané, kteří od Hyksósů velmi rychle převzali techniku boje a

⁷² Čabraka je součást uzdy koně, která se navléká přes uši a chrání čelo a temeno hlavy. V dnešní době se čabraky v jezdeckém sportu stále používají, ale mají již jinou ochrannou funkci. Jsou většinou látkové a chrání uši koně před hmyzem.

⁷³ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 33

Například Indiáni byli schopni střílet za jízdy a koně ovládali pouze stiskem nohou, což v dnešní době zvládají všichni dobře vycvičení koně.

⁷⁴ Uhlíř, Lubomír: *Kůň v dějinách vojenství I.*, Equito, 1993, č. 1-2, s. 27

⁷⁵ Rakouské vykopávky totiž odkryly v Tell ed-Dabě (starověkém Avarisu), hlavním městě Hyksósů, čisté palestinskou kulturu. V 17. stol. př. n. l. se zřejmě vytvořila palestinská říše, která pronikla až do východní egyptské delty, odkud si podrobila celý Egypt. Assmann, Jan: *Egypt ve světle teorie kultury*, Oikoymenh, Praha 1998, s. 51

⁷⁶ Johnson, Paul: *Civilizace starého Egypta*, Academia, Praha 2002, s. 77

⁷⁷ Pečírka, Jan: *Dějiny pravěku a starověku I.*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1989, s. 272

zbraně, které do té doby neměli. Vzhledem k tomu, že byli kulturou vyspělejší a také početnější než Hyksósové, obrátili proti uchvatitelům jejich vlastní zbraně a do roku 1540 př. n. l., kdy bylo dobyté město Avaris, vyhnali postupně všechny Hyksósy.

Po Hyksósech zbylo v Egyptě ohromné dědictví. Bojové vozy tažené koňmi a dokonalejší zbraně. Honba za ustupujícími Hyksósy v podstatě zahájila egyptskou expanzi do Asie. Kůň umožnil Egyptanům do té doby nepředstavitelnou pohyblivost a také výhodu v bitvách.

Obrázek 28: Kresba na Tutanchamonově truhlici představuje faraona jako vítězného válečníka

Egyptský bojový vůz byl dvojkolový s šesti loukotěmi, chráněný zepředu a z boků. Do každého vozu byl zapřažen pár koní, kteří byli k vozu připřaženi za háky na konci oje a táhli pomocí poprsního postroje. Posádku tvořil vozataj a lukostřelec, který v případě potřeby bojoval i ručními zbraněmi.⁷⁸ Egyptané takřka na koních nejezdili, protože jízda na voze byla daleko pohodlnější a bezpečnější. Pouze výjimečně se vyskytovali rychlí jízdní kurýři.

Roku 1268 se odehrála významná bitva u Kadeše mezi egyptským faraonem Ramessem II. a chetitským králem Muvatallišem. Na straně Egypta stálo kolem 20 000 mužů rozdělených do čtyř armád a jednoho pohotovostního oddílu. Ramesse II. měl pouze 200 bojových vozů, zatímco Chetitě měli na 3500 bojových vozů a pěchotu čítající 8000 mužů.⁷⁹ Ramesse II. postupoval v bitvě příliš rychle a dostal se s čelem své armády do obklíčení. Nakonec se mu podařilo hrozící porážku odvrátit, když se Muvatalliš následkem neukázněnosti svého vojska octl v kritické situaci a byl nucen zachránit se útekem do kadešské

⁷⁸ Uhlíř, Lubomír: Kůň v dějinách vojenství I., Equito, 1993, č. 1-2, s. 27

⁷⁹ Co se týče počtů bojových vozů v bitvě, tak se údaje ohledně počtu bojových vozů na obou stranách velmi liší.

pevnosti. Bitva tedy skončila nerozhodně a vyústila v mírovou smlouvu mezi Egyptem a Chetity.⁸⁰

Za nové říše o chov koní pečovali specialisté, možná předoasijského původu. Přestože v Egyptě existoval vlastní chov, byla nová krev importována z Přední Asie.⁸¹ V Egyptě existovali také velmi ušlechtilí koně, kteří byli vyhrazeni pro potřeby těch nejvyšších vrstev. Jak je možno vysoudit z kreseb faraonů, byli tito ušlechtilí koně štíhlí, vysokí asi 145 až 150 cm, orientálního typu se štíčí hlavou, labutím krkem a vysoko nasazeným ocasem.

Přestože kůň nebyl původním egyptským zvířetem, stal se velmi váženým a obdivovaným. S chovem koní byla spojována původně předoasijská božstva Anat, Astarte a Rešep. Anat byla semitská bohyně války a plodnosti a od doby Ramesse II. byla v Egyptě uctívána jako válečnická bohyně chránící faraona v bitvě. Semitská bohyně Astarte byla bohyní lásky. Od Nové říše byla uznávána jako ochránitelka válečníků, patronka koní a válečných vozů. Rešep byl původně syro-palestinský bůh symbolizující ničivou přírodní sílu, ale zároveň chránící proti ní, a také bůh válek a podsvětí. V římské době byl s koňmi spojován také bůh Hor, který byl znázorňován jako jízdní legionář a tato jeho podoba se možná stala předobrazem křesťanského sv. Jiří.⁸²

Koně představovali pro všechny starověké civilizace nedocenitelný dopravní prostředek, účinnou válečnou zbraň, ale i předmět pýchy a důkazu příslušnosti k vyšší společenské vrstvě. V mnoha případech to byl kůň, který zachránil svému majiteli život v bitvě, a ten na to obvykle nezapomněl.

Druhou stránkou věci byl výcvik koně. Starověk nepatřil mezi historická období, kdy se s koňmi zacházelo v rukavičkách. Nemáme sice žádné záznamy o tom, jak se mladí koně obsedali a do jaké míry se hledělo na fakt, že kůň je živý tvor a dobře cítí všechny rány. Je víc než pravděpodobné, že obsedání byl pro koně velmi stresující a bolestivý životní předěl. Koně byli ovládáni pouze silou za pomoci ostrých udidel a ostruh. Samozřejmě že se podřídili, ale neposlouchali svého jezdce nijak zvlášť ochotně, a kdykoli to bylo jen možné, nechali ho napospas osudu a utekli. Při výcviku nebyl zohledňován fakt, že je třeba trpělivosti, než kůň vše pochopí a následně bude naučený prvek provádět daleko ochotněji, než když jej ke všemu donutí násilím. První, kdo tento fakt dokázal prosadit, byl v 5. stol. př. n. l. Xenofón. Sepsal dvě knihy, ve kterých jako první vymezil klasické jezdeckví a zastával jeho zásady. Mnoho jeho poznatků je aplikovatelných dodnes, protože mentalita koně se za 2500 let nijak výrazně nezměnila.

---

⁸⁰ Verner, Miroslav: Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta, Univerzita Karlova, Praha 1997, s. 268

⁸¹ Verner, Miroslav: Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta, Univerzita Karlova, Praha 1997, s. 268

⁸² Verner, Miroslav: Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta, Univerzita Karlova, Praha 1997, s. 221

Antické Řecko

V antickém Řecku se kůň používal jak k tahu, tak k jízdě. Neví se, kdy přesně se kůň do Řecka dostává, ale je jisté, že vzhledem k válkám, které Řekové vedli s Peršany, se bez koní obejít nemohli. V hornatém Řecku neměly bojové vozy žádný smysl, a proto byli v armádě jízdní oddíly. Hlavní jezdeckou taktikou bylo kroužit kolem nepřátelských útvarů a zasypávat je oštěpy. Krom toho prováděli jezdci v armádě průzkum před hlavním vojem a zjišťovali postavení a sílu nepřítele.

První zprávy o válečném využití koně pocházejí z Homérovy Iliady datované zhruba roku 800 př. n. l. Podle Homéra zapřahali hrdinové do vozíků dva, výjimečně čtyři koně. Ale pomocí vozu se bojovníci pouze dopravili na místo bitvy, kde sesedli a dále bojovali meči a kopími ze země. Ale s největší pravděpodobností zde Homér není přesný. Tróju nedobývali klasičtí Řekové, ale válečníci 2. tisíciletí př. n. l., kteří používali stejné praktiky jako Egypťané, Chetitové nebo Asyřané.⁸³ Je velmi nepravděpodobné, že by se hrdinové dobrovolně přemístili na zem – do změti kopyt a kol, leckdy vyzbrojených bodci nebo noži. Homér psal své verše v době, kdy Řekové na vozech již nebojovali, a tak byla taktika tohoto boje poněkud pozapomenuta. Protože nejspíš nevěděl přesně, jak se na vozech bojovalo, tuto podrobnost ve svých dílech vynechal.

Obrázek 29: Řecká jízda na mramorovém vlysu z Parthenonu pocházející přibližně z roku 440 př. n.l. V současné době umístěné v British Museum, Londýn (fotografie kopie z národního hřebčína Piber v Rakousku)

Ale v průběhu bojů s Peršany se koně stali pro armádu nezbytnými. Jezdecké oddíly tvořily příslušníci vyšších vrstev, prostý lid neměl právo koně vlastnit a jezdecký výcvik byl jen součástí výchovy vznešených. Například v Athénách byla jízda vytvořena až ke konci 6. stol. př. n. l. Město bylo tehdy

⁸³ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní, Cesty*, Praha 1994, s. 38

rozděleno na 10 částí, z nichž každá postavila do boje 1000 hoplitů (pěších těžkooděnců) a 100 jezdců. Athénští jezdci pocházeli ze dvou nejvyšších majetkových tříd a koně si udržovali na vlastní náklady. Spartská jízda byla vytvářena v průběhu 5. století a skládala se z 600 jezdců a 300 jízdnic pěšáků.⁸⁴

Makedonci, kteří se bojovému umění učili od Řeků, rozšířili počet jezdců na koních. Jízda tvořila jednu sedminu až jednu šestinu celého vojska. Jádro makedonské jízdy tvořili těžkooděnci, kteří byli připraveni na boj z blízka. Tito jezdci bojovali kopím a mečem a k ochraně používal štít, kovovou helmu, kyrys a kožené chrániče holení. Lehká jízda většinou neměla ochrannou výzbroj a byla určena převážně na boj na dálku. V některých armádách existovala ještě jakási „střední jízda“, která měla odlehčenou ochrannou výzbroj a v případě potřeby byla užívána i k pěšímu boji.

Xenofón

První, kdo vymezil klasické jezdeckví, byl Xenofón (430 až 355 př. n. l.), žák Sókrata. Patřil k nejlepším řeckým vojevůdcům a byl také skvělý historik, filozof i praktický chovatel. Zanechal po sobě veliké dílo v podobě dvou příruček O jezdeckví (Perihippikés) a Velitel jízdy (Hipparchikos)⁸⁵, které sepsal pravděpodobně v roce 365 př. n. l.⁸⁶

Xenofón se zúčastnil povstání prince Kyrose proti jeho bratrovi, perskému králi Artaxerxesovi II. u Kunaxy. Zde se stal svědkem události, která změnila jeho pohled na koně a jejich výcvik. Kyros mohl vyhrát, ale jeho kůň Pasakas s ním utekl a donesl ho přímo do řad nepřátel, kde byl zabit. Tato zkušenost přivedla Xenofóna k myšlence: „Neposlušný kůň je nejen nepoužitelný, ale působí zrovna takové zlo jako zrádce.“ Dalším úkolem Xenofóna jakožto vojevůdce bylo zbavení pěšáků strachu z perské jízdy: „Při boji proti jízdě nebyl žádný pěší bojovník kousnutím nebo kopnutím koně zabit. Mimoto mají pěšáci lepší stabilitu než jezdci, kteří musí zároveň myslet na boj i udržení rovnováhy na koni. Kavalerie má výhodu jen v jedné věci – dokáže rychleji prchat.“⁸⁷

Xenofón se inspiroval u první dochované hipologické příručky od Kikkuliše z Mittani ze 14. století př. n. l., která pojednává o chovu a výcviku koní. Kniha Velitel jízdy shrnuje převážně Xenofónovy zkušenosti z válečných tažení a cest a je praktickou příručkou.⁸⁸ Důležitější je kniha O jezdeckví, ve které se až nadčasově věnuje chovu, jezdeckví a hlavně co nejšetrnějšímu přístupu ke koním. Zvláštní pozornost věnuje výcviku koně, přičemž je první, kdo poukazuje na nutnost spolupráce koně s jezdcem. Xenofón věděl to, co my dnes považujeme za samozřejmost – při výcviku koně nelze dosáhnout pokroku používáním násilí: „Nikdy při ježdění neztrácej sebeovládání, to je nejdůležitější

⁸⁴ Uhlíř Lubomír: Kůň v dějinách vojenství I., Equito, 1993, č. 1-2, s. 28

⁸⁵ Peplowá Elizabeth: Encyklopedie koní, Jan Vašut, Praha 1999, s. 16

⁸⁶ Mahler Zdeněk: Člověk a kůň, Dona, Praha 1995, s. 24

⁸⁷ Prof. Meyer Helmut: Ein Feigling für den Krieg, Cavallo, 2003, č. 12/1, s. 43

⁸⁸ Thomas Roger – Luis: Les Chevaux, Barrier, Paris 1993, s. 30

pravidlo pro každého jezdce.“ Tehdy byla běžná velmi ostrá udidla, a proto se Xenofón jasně vyjádřil o působení jezdcovy ruky: „Není to udidlo, které způsobuje, že kůň důvěřuje jezdcovi, ale jezdcova ruka, která udidlo vede.“⁸⁹ Nezapomíná ani na správnou péči o koně, krmení a ustájení. Většinou svých metod Xenofón předběhl svou dobu o mnoho století a byl znovuobjeven teprve v 16. a 17. století, kdy na něj navázal Francouz Antoine de Pluvinel⁹⁰ a Ital Frederico Griso (1507–1570).

Koně v hipodromu

V antickém Řecku se také poprvé objevuje zcela nové uplatnění koně ve sportu. Vozatajské závody byly národním sportem plných 1500 let a cílem každého chovatele a majitele bylo vlastnit vítěze olympijských her. První závod vozatajů se jel na 25. olympiádě roku 680 př. n. l.⁹¹ Po zapálení posvátného ohně vjely do bran stadionu vedle atletů také dvoukolové vozíky tažené dvěma (biga), třemi (triga) nebo čtyřmi (kvadriga) koňmi. Byly vybudovány speciální koňské závodní stadiony – hipodromy. A to nejen v Olympii, ale i v Delfách, na Korynthu a Pylu. Většinou se jezdilo na dvanáct kol, což představovalo asi devítikilometrovou trať.⁹² Hipodromy byly oválného tvaru a zatáčky byly ostré a představovaly pro koně velmi obtížnou část závodu. Zvláště při závodech kvadrig se spřežení v obrazech často převrhávala a docházelo ke srážkám. Ale ti, kteří projeli cílem jako vítězové, byli opěvováni, a komu se podařilo zvítězit na olympiádě, ten se stal jednou z nejslavnějších osob celého Řecka. Za vítězství se dostávaly různé dary – věcné i živé. Spanilé dívky, chovné klisny i drahé nádoby.

Například v Olympii se musela přihlášená spřežení dostavit už měsíc před závody a vozatajové i koně byli podrobena zkoušce. Krom toho majitelé museli prokázat svobodné občanství, nesměli být příslušníky států z her vyloučených a ani soudci na současných závodech.⁹³

Dostihy jezdců se konaly asi od roku 648 př. n. l., ale zdaleka se netěšily takovému zájmu. Většina jezdců od starověku až po klasické Řecko jezdila buď na holém hřbetě, nebo na pokrývce připevněné na zádech koně řemenem. Řekové neznali sedlo, třmeny a dokonce ani podkovy.⁹⁴ Jízda na neosedlaném koni není moc pohodlná a jezdec navíc postrádal oporu třmenů. Proto se často stávalo, zvláště v bitvách, že jezdec ztratil rovnováhu a odporoučel z koňského hřbetu na zem. Třmeny přinesli do Evropy barbaři a první doložený výskyt třmenů se datuje okolo roku 650 n.l. z arabských oblastí.⁹⁵

⁸⁹ Fráterová Mariana: Vývoj sedu, časopis Jezdeckví 2002, č. 3, s. 14

⁹⁰ Basche Arnim: Geschichte des Pferdes, Sigloch, b.m. a r., s. 92

⁹¹ Edwards, Elwyn Hartley: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994, s. 39

⁹² Mahler, Zdeněk: Člověk a kůň: Z historie světových dostihů, Equito 1993, č. 8, s. 24

⁹³ Svoboda: Slovník antické kultury, Svoboda, Praha 1974, s. 259

⁹⁴ Dobroruka Luděk - Kholová Helena: Zkrocený vládce stepi, Panorama, Praha 1992, s. 56

⁹⁵ Peplowá Elizabeth: Encyklopedie koní, Jan Vašut, Praha 1999, s. 24

Tradice dostihů jezdců na koních se v Itálii zachovala až dodnes v podobě slavnosti Palio v toskánské Sieně. Každoročně se 2. července a 16. srpna náměstí změní v hipodrom, kde změří síly jezdcí na neosedlaných koních. Městečko se rozdělí podle čtvrtí na neúprosné rivaly a všichni netrpělivě očekávají, která čtvrť si odnese symbolickou cenu v podobě putovní hedvábné drapérie s vyobrazením Madony z roku 1729. První zmínky o tomto dostihu se datují kolem roku 1200 n.l. a Palio se koná v nezměněné podobě od 18. století. Jezdci mají dresy v barvách svých čtvrtí a závodí na dráze dlouhé přibližně 930 metrů⁹⁶ s nesmírně prudkými a nebezpečnými zatáčkami. Koně musí být nejen rychlí, ale také velmi inteligentní a mít dobrou rovnováhu. I přes přísná bezpečnostní opatření se každoročně některý kůň zraní, protože v zatáčkách dochází k nebezpečným pádům nejen jezdců, ale často i koní. Výjimkou nejsou ani smrtelná zranění. Ovšem kůň, který dokáže v Paliu zvítězit, je nesmírně vážený a dostane se mu veškerých poct. V současné době proti Palio protestuje mnoho ochránců zvířat, ale tradice zatím odolávají.

Obrázek 30: Řecká váza znázorňující Hérakla v kvadrize, pocházející ze 4. stol př. n. l. a umístěná v Kunsthistorickém muzeu ve Vídni.

⁹⁶ Lečiková Silvie: Palio, časopis Jezdectví 1994, č. 6, s. 23

Alexandr Makedonský a Bukefalos

Alexandr Veliký (356-323 př. n. l.) byl největším vojevůdcem své doby. Dokázal dobýt většinu tehdejšího světa od Egypta po Indii s třiceti tisíci pěšáky a pěti tisíci jezdci⁹⁷. Do bitev jej na hřbetě vezl vraný hřebec jménem Bukefalos. Jméno Bukefalos znamená Býčí hlava a hřebec měl podle dobových pramenů široké čelo a mírně štíčí profil typický pro koně s orientální krví. Je popisován jako příslušník „nejlepšího thesalského plemene“⁹⁸ a pocházel z perské nížiny Nisai, z hřebčína Philonikus, a byl označen výžehem s volskou hlavou.⁹⁹ Bukefalos byl vraník s bílou hvězdou na čele a v porovnání s ostatními tehdejšími koňmi byl nápadně veliký. Jinde se uvádí, že Bukefalos pocházel z plemene baktrijských koní, kteří byli považováni za velmi rychlé a chovali se v oblasti dnešního Turkmenistánu a Uzbekistánu.¹⁰⁰ Na základě baktrijského koně bylo vyšlechtěno plemeno achalteke, které se zachovalo až dodnes a je třetím a také posledním plemenem plnokrevníků.¹⁰¹ Achaltekinští koně se

Obrázek 31: Výjev ze sarkofágu Alexandra Velikého – pravděpodobně představuje Alexandra s Bukefalem na lovu – ale dle knihy Pavla Olivy Svět Helénismu se nejedná o Alexandra Velikého, nýbrž o Demétriose Poliorkétése

vyznačují rychlostí a vytrvalostí a také oddaností ke svému pánovi.

Podle pověsti zakoupil Bukefala Alexandrův otec Filip Makedonský za velmi vysokou částku v roce 343 př. n. l. Hřebec byl ale zcela neovladatelný a nikdo nebyl schopen ho osedlat. Dvanáctiletý Alexandr viděl, že se Bukefalos bojí stínu přibližujícího se člověka, a tak jej obrátil ke slunci a vyskočil mu na hřbet. A po chvíli uklidňování dokázal na koni cválat sem a tam. Na Alexandrova otce to velmi zapůsobilo a řekl: „Musíš vybojovat nějaké království, Makedonie je pro tebe příliš malá.“

⁹⁷ Dobroruka Luděk - Kholová Helena: Zkrocený vládce stepi, Panorama, Praha 1992, s. 55

⁹⁸ Edwards, Elwyn Hartley: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994, s. 40

⁹⁹ Dušek Jaromír: Poznatky starověkých filozofů a pozdějších hipologů o chovu koní, časopis Jezdectví 2001, č. 8, s. 56

¹⁰⁰ Gonzaga Paulo: A history of the horse, Volume 1, Great Britain 2004, s. 51

¹⁰¹ Vedle arabského a anglického plnokrevníka

Bukefalos na svém hřbetě snesl pouze Alexandra a ještě štolbu, který se o něj staral.

Alexandr porazil roku 333 př. n. l. perského krále Dareia III. v bitvě u Issu a své vítězství potvrdil roku 331 př. n. l. v bitvě u Gaugamél. Poté pokračoval do Íránu a Indie. Přes pohoří Hindukúš vedl Alexandr do Indie 70 000 pěšáků a 10 000 jezdců. Makedoňané tvořili z vojska již jen jednu čtvrtinu a ostatní byli žoldnéři a poddaní perského krále.¹⁰² Alexandr i Bukefalos prý byli přibližně stejně staří a v době tažení do Indie bylo Bukefalovi asi 30 let, což je na koně velmi požehnaný věk, zvláště když vezmeme v potaz podmínky a útrapy, kterými musel projít během válečných tažení. Poslední Bukefalova bitva se odehrála roku 327 př. n. l. a Alexandr v ní porazil indického krále Pora na řece Hydaspes (dnes Džíhlám).¹⁰³ V této bitvě se Alexandr střetl s bojovými slony, což bylo pro Řeky něco zcela neobvyklého, a ještě ke všemu museli bojovat v lesích a ne na otevřeném poli. Večer po bitvě podlehl Bukefalos svým zraněním a Alexandr jej dal pohřbit se všemi vojenskými poctami a na jeho místě dal založit město Bukefala (dnes Jalalpur nad Dschilan). Alexandr táhl dál bez Bukefala, ale v roce 325 př. n. l. odmítlo jeho vojsko pokračovat v boji a Alexandr se musel vrátit do Persie. Chystal se na velkolepou reorganizaci své říše, ale v roce 323 př. n. l. po záhadné nemoci zemřel v Babyloně.¹⁰⁴

Obrázek 32: Mozaika bitvy u Issu, která byla objevena v pompejském Faunově domě a je přibližně z roku 170 př. n. l. Pokládá se za kopii proslulého obrazu, který namaloval Filoxenos z Eretrie pro krále Kasandra Makedonského. Perský král Dareius III. prchá před útočícím Alexandrem na Bukefalovi. Zajímavé je, že na této mozaice je Bukefalos zobrazen jako hnědák a ne vraník.

¹⁰² Pečírka Jan: Dějiny pravěku a starověku I., Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1989, s. 568

¹⁰³ Edwards, Elwyn Hartley: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994, s. 40

¹⁰⁴ Pečírka Jan: Dějiny pravěku a starověku I., Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1989, s. 572

Ráda bych se pozastavila nad faktem, který uvádějí skoro všechny prameny – že Bukefalos zemřel ve věku 30 let. V současné době se koně dožívají takového věku jen výjimečně, obvykle umírají přibližně v 20 až 25 letech. Samozřejmě existují výjimky, které se dožijí věku nad 30 let, a rekord je přes 50 let – ale to jsou většinou malí poníci, kteří bývají zvláště dlouhověcí. Proto mne překvapuje možnost, že by se kůň, jenž byl vystaven tak nepříznivým pouštním podmínkám, které vyměnil za vysoké hory a následně za bažiny Indie a ještě k tomu byl několikrát raněn v bitvách, dožil tak vysokého věku. Je jisté, že Alexandr na koni jezdil plných 16 let – od roku 343 př. n. l., kdy byl zakoupen, až do Bukefalovi smrti roku 327. př. n. l. Je tedy otázka, jak starý byl Bukefalos, když jej Alexandr poprvé osedlal. Podle propočtů, kdy by se měl dožít 30 let, mu muselo být již 10 nebo 12 let. Je však nepravděpodobné, že by si někdo držel nezkontrolovaného hřebce tak dlouho. Bohužel v knihách, které jsem na toto téma studovala, jsem odpověď na tuto otázku nenalezla. Je klidně možné, že Bukefalos byl v době svého zakoupení daleko mladší, a potom se všechny propočty mýlí. Ovšem na druhou stranu jestli se Bukefalos opravdu dožil 30 let, musel to být zcela neobyčejný kůň, stejně jako jeho majitel.

Obrázek 33: Achalteckinský plemenný hřebec Samuraj – přibližně takto asi vypadal Bukefalos

Na tomto místě je jistě vhodné podrobit kritice nejnovější film Alexandr Veliký, režírovaný Oliverem Stonem a v hlavní roli s Colinem Farrellem. Nepovažuji se za povolanou osobu k posouzení kvality celého filmu, ale nemohu opomenout jeden do očí bijící nesmysl. Bukefala zde totiž hraje krásný a majestátní fríský hřebec. Ale frískí koně patří do doby středověku a jsou koňmi rytířů. A samozřejmě v antickém Řecku se vůbec nevyskytovali. I kdybychom

připustili, že Alexandr Makedonský odkudsi získal koně podobajícího se frískému koni, v žádném případě by takové zvíře nemohlo přežít útrapy vojenského tažení. Fríšti koně nejsou nijak zvlášť rychlí ani obratní a už vůbec nejsou schopní čelit přírodním podmínkám v poušti a odolat vysokým teplotám. Příkladem toho jsou křížové výpravy, kde byli nevhodní těžcí rytířští koně jedním z důvodů ztroskotání tažení, protože rytíři většinou dorazili do země zaslíbené již pěšmo. Fríský hřebec se sice pod Colinem Farrellem opravdu vyjímá a převyšuje ostatní koně o třídu, ale historicky je to naprostý nesmysl.

Obrázek 33: Fríský hřebec – typický představitel svého plemene. Mohutný impozantní kůň, zcela nevhodný k delším pochodům

Antický Řím

Římané převzali většinu své kultury od Řeků a samozřejmě koně a jezdecké umění nemohlo chybět. Stejně jako ve většině věcí, které Římané zdědili po Řecích, nedosáhli ani v jezdecké kvalitě jako například za Alexandra Makedonského.

Římané se ale poměrně soustavně věnovali chovu koní a za jejich vlády se v Evropě vytvořilo několik plemen nebo lépe řečeno typů koní. Jiný kůň se používal na lov, jiný k boji a pro závody v cirku se užívali takzvaní „celer equus.“ Velmi ceněnými byli koně „cantherius“ neboli vznešení reprezentační koně. Ti měli za úkol vozit panovníky ve vozech při slavnostních příležitostech. Jak již bylo řečeno, v antice nebyly známy třmeny a jezdci jezdili často bez sedel. Proto byli velmi oblíbení mimochodníci – zvaní „gradarius“ nebo „ambulator“¹⁰⁵, kteří postrádali nepříjemný klus. Podle některých antických autorů byl nejoblíbenějším koněm Julia Caesara také mimochodník. Tento kůň byl z Caesarova vlastního chovu a císař si jej sám vycvičil a věnoval mu všemožnou pozornost. Dokonce mu dal postavit pomník před chrámem Venuše Rodičky v Římě.¹⁰⁶

Dostihy a hry v cirku

V Římě směli používat vozy pouze nejvznešenější vrstvy. Ovšem závody vozatajů byly, podobně jako v Řecku, národním sportem, kterým v době jejich konání žilo celé město. Velmi často byly závody koní využívány panovníky jako politický nástroj, kterým zabavili nespokojený a leckdy vzpurný římský lid. Přísloví „chléb a hry“ se tudíž také vztahuje na závody spřežení.

Majitelé koní byli povýšeni na zvláštní kastu - equitus - a dostihová spřežení směli řídit jen muži ze senátorského stavu. Závodníci se oblékali do barev svých klubů, na hlavách měli ochranné přilby a u pasu nůž, jímž v případě kolize přeřezali opratě, které měli ovázané kolem hrudi. Koním se do hřívky vetkávaly perly a řemení postrojů bylo ozdobeno třpytivými plíšky a amulety.

Kvadrigy tryskem obíhaly ovál dlouhý 600 až 800 metrů a točily doleva kolem dřevěných orientačních sloupů. Levý kůň musel být velmi dobře vycvičen, protože určoval dráhu a vedl ostatní. Na soutěže spřežení se mnohdy sešlo až 150 nebo 200 tisíc diváků¹⁰⁷, císaře a nejdůležitější osoby říše nevyjímajíc. Popularita vítězného vozataje se brzy roznesla po celé zemi a byl opěvovaným hrdinou celého národa. Nejslavnějším římským vozatajem se stal Diokles, který během 24 let své sportovní kariéry absolvoval 4257 závodů a 1462 jich vyhrál.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 44

¹⁰⁶ Dobroruka Luděk - Kholová Helena: *Zkrocení vládce stepi*, Panorama, Praha 1992, s. 58

¹⁰⁷ Mahler, Zdeněk: *Člověk a kůň: Z historie světových dostihů*, Equito, 1993, č. 8, s. 24

¹⁰⁸ Mahler, Zdeněk: *Člověk a kůň: Z historie světových dostihů*, Equito 1993, č. 8, s. 24

V Římě se fandilo čtyřem klubům, které odpovídaly ročním obdobím: zelení (jaro), červení (léto), modří (podzim) a bílí (zima). Určité kluby podporovaly i politické strany, a tak mnohdy soupeření koní a vozatajů mělo politický podtext. Rivalita byla tak velká, že ne jeden dostih končil pouličními bitkami.¹⁰⁹ Roku 532 n.l. přerostlo v Konstantinopoli vzájemné soupeření na hipodromu v rozsáhlé povstání Niká. Výsledkem bojů bylo asi 30 tisíc mrtvých a vypálení značné části města.¹¹⁰

Dlouhá scéna zachycující dostihy v cirku je ve filmu Ben Hur z roku 1959. Ben Hur se čtyřmi bělouši zapřaženými v kvadrize soupeří s Massalou, který kočuruje čtyři vraníky. Natočení této scény trvalo ve studiu v Římě přibližně tři měsíce.¹¹¹ Výsledkem je ale poměrně věrné vylíčení toho, jak soutěže vozatajů zřejmě vypadaly. I postroje koní by se daly označit za dosti věrné a na rozdíl od jiných filmů přibližně odpovídali stavbou těla i koňští herci.

V cirku se také odehrávaly souboje jízdních gladiátorů s různými druhy zvířat od býků až po slony. Již Řekové bojovali s býky na hřbetech koní, ale tradice býčích zápasů na koni se zrodila na Krétě a v Mykénách.¹¹² Na tomto řecko-římském základu vznikly ve Španělsku a Portugalsku dodnes nesmírně oblíbené býčí zápasy zvané rejoneo.

V současné době se rejoneo předvádí hlavně ve Španělsku, někdy v jižní Francii a Portugalsko má svou vlastní speciální, méně krvavou obdobu. Rejoneo trvá 20 minut. Jezdcům se říká rejoneador a zpočátku jen zabodávají býkovi barevné zdobené bodce - banderilly - zakončené ostrým hrotem do tukového hrbu. Jezdec vystřídá čtyři koně a do uplynutí limitu musí býka zabít ze sedla. V případě, že se mu to nepodaří, sesedá z koně a poslední ránu zasazuje ze země. Poté rejoneador uřízne býkovi uši a hodí je dívce z publika, která se mu líbí (velmi nechutná tradice). Portugalská korida nekončí smrtí býka, ale v okamžiku, kdy ve Španělsku čeká mohutné zvíře už jen smrtelná rána,

vystřídají rejoneadora tzv. forcadové, jejichž úkolem je povalit býka na zem a tak jej pokořit. Býk se z arény vrací na pastviny, kde čeká na další zápas, a po ukončení kariéry si užívá zaslouženého důchodu. Proti koridě se v současné době zvedá obrovská vlna nevraživosti ze strany ochránců zvířat a jedná se o její zrušení.¹¹³

Obrázek 34: Španělské rejoneo

¹⁰⁹ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 45

¹¹⁰ Uhlíř, Lubomír: *Kůň v dějinách vojenství II.*, Equito 1992, č. 3/92, s. 30

¹¹¹ Harrison, Lorraine: *Pferde in Kunst, Fotografie und Literatur*, Benedikt, Köln 2000, s. 34

¹¹² Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 45

¹¹³ Reinbergerová, Anna: *Rejoneo*, časopis *Náš miláček* 2004, č. 2, s. 27

Římská armáda

Jízda nebyla nikdy silnou stránkou římského vojska a důvod byl podobný jako v Řecku – nedostatek kvalitních koní a nevhodné podmínky k chovu. Jádrem římské armády byl proto po celou dobu její existence těžkooděný pěšák. Základním organizačním i taktickým celkem římské armády byla legie. Podíl jízdy v římské armádě obvykle nepřesahoval jednu desetinu. Ale v průběhu dějin se tento podíl měnil, protože Římané si byli vědomi výhod jízdy, a tak se snažili jezdce získávat hlavně z řad cizích žoldáků. Jízda se většinou v bitvě stavěla na křídla formace nebo do zálohy a nasazována byla hlavně při obchvatech,

Obrázek 35: Jezdecká socha Marka Aurelia z pozlaceného bronzu, Řím (foto Narni)

pronásledování nepřítele a průzkumu terénu.

Římská jízda, stejně jako pěchota, měla pevnou organizaci a stupnici velitelských funkcí. Jízdě královského Říma, složené z 18 setnin po 100 mužích, velel tribun označovaný jako tribun celerum nebo tribun equitum. V královském období byl jezdec vystrojen stejně jako těžkooděncem – kovovou přilbou, kyrysem a koženými chrániči holení. Bojoval kopím a mečem a chránil se menším kulatým štítem. Způsob nošení meče byl výrazem stavovské příslušnosti – prostí vojáci jej měli zavěšený na pravém boku a důstojníci na levém.

V císařském období byly ve výzbroji delší meče a štíty ve tvaru oválu nebo šestiúhelníku. Někdy bývala jízda vybavena toulci a oštěpy.

Koně většinou ochrannou zbroj neměli. Sedlo se v Římě objevilo na začátku císařství a bylo pravděpodobně převzato od Keltů, stejně jako podkovy. V době pozdního císařství se v římské armádě objevují „supertěžcí“ jezdci asijského původu, zvaní cataphractarii. Byli vybaveni kovovou helmou a celé jejich tělo včetně nohou chránil kroužkový nebo šupinový pancíř, někdy ještě zpevněný kovovými pláty na ramenou. Podobnou ochranu měli i jejich koně, pancíř zakrýval hlavu a celé tělo kromě nohou.¹¹⁴ Význam jezdeckých jednotek se projevil v roce 54 př. n. l., kdy se Juliu Caesarovi podařilo dobýt Británii díky jediné jezdecké divizi, kterou podporovala jedna jeho pěší divize.¹¹⁵

Roku 376 se z nitra Asie přivalila kočovnická armáda Hunů, proti nimž nemělo ani těžké římské jezdecko nadějí. Hunové jezdili v sedlech se třmeny, a měli tedy pevnou oporu pro střelbu z luků. První porážky Římanů Huny se staly začátkem konce západořímské říše. Takzvaní „barbaři“ zničili civilizaci, která po dlouhou dobu ovládala Evropu. Ale byli to právě tito barbaři, kteří posunuli jezdeckví o kus dopředu díky vynálezu třmenů, které dovolovaly jezdci stabilnější sed a ti pak koním méně vadili na hřbetě.

---

¹¹⁴ Uhlíř, Lubomír: Kůň v dějinách vojenství II., Equito, 1992, č. 3, s. 30

¹¹⁵ Edwards, Elwyn Hartley: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994, s. 45

Středověk

V raném středověku dochází k zániku římské říše jejím rozdělením na západní a východní římskou říši. V rámci stěhování národů se do Evropy dostávají kmeny, které využily slabosti římské říše a jejích nechráněných hranic. Vlastním stěhováním národů se obvykle rozumí pohyb germánských a slovanských kmenů počínající ve 4. a končící na sklonku 7. století. Konec germánské etapy stěhování národů znamená na západě současně konec pozdní antiky resp. římského císařství a začátek raného středověku. V širším smyslu jsou do stěhování národů zahrnovány také vikingské výpravy a příchod Maďarů do Karpatské kotliny.

Ve 3. století se na pravém břehu Rýna usídlil germánský kmen Franků. Původně spolupracovali s římskou říší, avšak po jejím rozpadu francký král Chlodvík z rodu Merovejců obsadil roku 482 říši barbarořímského vládce Syagria. Chlodvík posléze přijal křesťanství a nechal se korunovat na franckého krále (496). V následujících letech dále rozšiřoval své území na jih proti Vizigótům a na východ proti Alamanům. V této politice pokračovali i jeho

Obrázek 36: Šachová figurka ze slonoviny znázorňující středověkého jezdce

potomci a následníci na franckém trůnu. Země se v následujících letech rozděluje na menší panství jednotlivých členů merovejského rodu (Austrasie, Neustrie a Burgundsko). Vzájemné šarvátky a boje o moc posilovaly postavení majordomů, což byli původně služebníci krále starající se o chod paláce. Tito majordomové postupem času získali postavení prostředníka mezi králem a jeho družiníky, což spolu se zavedením dědičnosti tohoto titulu zajistilo majordomům postavení nejvýznamnějšího úřadu říše. Po bitvě u Tetry ukončuje rozklad říše vítězný majordom Austrasie Pipin II., který soustředí majordomské tituly všech tří částí francké říše ve svých rukou. Moc Merovejců v té době byla již pouze formální. Významným nástupcem Pipina byl Karel Martell, který upevnil vnitropolitickou situaci i postavení říše v zahraničí získáním nových území (například Akvitánie).

Zasloužil se také o odrazení muslimské expanze do západní Evropy, když v bitvě u Poitiers roku 732 zvítězil nad vojskem expanzivních Maurů.¹¹⁶

Když Frankové bojovali v Itálii v letech 539 a 552 s Góty, byli to vesměs pěšáci. Jen král a jeho tělesná stráž jeli na koních. Islám dosáhl takových výsledků za pouhých sto let hlavně díky velkým jednotkám lehké jízdy. Když roku 711 vtrhli Mauři do Španělska, byla Galie nedostatečně vyzbrojená a již vůbec neměli jízdní jednotky.

Když majordomus Karel Martel (686-741) poznal, že Maury nelze porazit bez účinné podpory jezdeckva, pustil se do reorganizace francké armády. Hlavní silou jeho nové armády měli být disciplinovaní těžce vyzbrojení rytíři. Tito rytíři měli vytvořit neproniknutelný ocelový val, který by vyčerpával rezervy muslimských sil. Aby se počet Martelových obrněných rytířů zvýšil, byla vojákům přidělována za jejich služby půda – beneficium neboli feudum. Tato zvyklost se stala nejdůležitějším činitelem ve vývoji politických i společenských soustav v celém středověku.

První koně, které používal Karel Martel, museli být dostatečně robustní, aby unesli obrněného rytíře a zároveň byli dostatečně pohybliví. Proto se křížili pomalší lesní koně s koňmi, kteří byli ukořistěni Arabům. Martelovi koně byli pravděpodobně hrubší a méně pohyblivou verzí současných fríských koní a peršeronů. Tito koně však nebyli vyšší než 152 cm.¹¹⁷

Muslimové a jejich arabští či berberští koně byli velmi pohyblivá lehká jízda. Koně byli menšího vzrůstu – většinou ne vyšší než 142 cm, a byli rychlí, obratní a houževnatí. Jezdci měli krátké třmeny a jezdili s pokrčenými koleny. Tak mohl lučištník, který se postavil ve třmenech, podobně jako když hráč póla odpaluje míček, nejučinněji využít svou zbraň. Tato pozice na koni umožňovala jezdcům i snadné přenesení váhy při boji s krátkým mečem, předchůdcem šavle. Muslimští jezdců jen málokdy bojovali v sevřeném útvaru.

Na rozdíl od muslimů byli frančtí rytíři pomalejší, ale vážili dvakrát tolik co jejich protivníci. Na rozdíl od volných formací muslimů operovali vždy v kompaktních šicích. Jezdci seděli s nohama napjatýma kupředu a opírali se o široký zdvižený okraj sedla a o třmeny.

Při vzájemném střetnutí maurští jezdců opakovali své útoky, ale ty se odrážely od ocelové stěny francké těžké jízdy. Když rytíři vyrazili do protiútoků, srazila síla jejich nárazu maurské oddíly na kolena. Koně franckých

Obrázek 37: Ilustrace z Velké kroniky francouzské (1375 - 1379) znázorňuje Karla Velikého bojícího proti nevěřícím muslimům, kteří jsou vyobrazeni jako ďáblové

¹¹⁶ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, str. 68

¹¹⁷ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, str. 69

rytířů byli však příliš pomalí a málo vytrvalí, aby mohli Maury pronásledovat. Martelův vnuk Karel Veliký (742-814) pokračoval v jeho stopách a budoval hlavně těžkou jízdu, díky níž vyhnal Maury ze severního Španělska a sjednotil střední Evropu.

Po rozpadu říše Karla Velikého na část německou a francouzskou se původní beneficium změnilo v léno. Půda se stala dědičnou a nám se zde vynořuje poprvé rytíř, tak jak jej známe dnes. Rytíř jako drobný či větší feudál vyzbrojený těžkým mečem, kopím, válečnou sekerou, štítem a koženým krunýřem posítilým kovovými pláty. Rytířství bylo celoživotním zaměstnáním, a proto se děti již od útlého věku učily ovládat koně a zacházet se zbraní. Na rytíře byli chlapci pasováni ve věku kolem osmnácti až dvaceti let a jejich bojový výcvik nikdy nekončil.¹¹⁸

Obrázek 38: Rytířská bitva Vincenta de Beauvais ze 13. století

¹¹⁸ Dobroruka Luděk - Kholová Helena: Zkrocený vládce stepi., Panorama, Praha 1992, s. 68

Koně z Orientu

V 7. století začala islámská invaze na Iberský poloostrov, která znamenala pro chov koní v Evropě významný zvrát. Arabové byli již v minulosti známí jako velmi dobří jezdci a velbloudáři. Byli i součástí armády Alexandra Makedonského, kde zajišťovali zásobování. V té době neznamenalí víc než jen podpůrné jednotky pro údernou sílu.

O zviditelnění Arabů se postaral prorok Muhammad (570-632), jenž zavedl nové monoteistické náboženství a zavelel k rozsáhlé expanzi, která měla rozšířit islám do celého světa. Ke splnění tohoto úkolu potřeboval armádu jízdních bojovníků, kteří museli mít koně vynikajících kvalit. Péče o koně jako projev víry byla přejata ze starého arabského náboženství a byla vtělena do *hadítu*, tradičních příkazů prorokových: „*Kdo krmí koně pro vítězství náboženství, poskytuje bohu velkolepou půjčku.*“¹¹⁹

Arabové vtrhli na Iberský poloostrov v sedlech berberských a arabských koní. Tato dvě plemena jsou často mylně považována za příbuzná, i když mezi nimi zajisté došlo k přelévání krve. Jedná se ale o dvě plemena zcela různého původu. Jejich původ není ještě zcela uspokojivě objasněn, ale předpokládá se, že arab pochází z oblasti Arabského poloostrova, zatímco berber patří k severoafrickým koním. Tato dvě plemena bezpečně splňovala předpoklad koní vynikajících kvalit, protože byli rychlí a obratní v bitvách, vytrvalí na cestách a zároveň velmi nenároční. Arabský a berberský kůň ovlivnili v dalších staletích téměř všechna plemena koní v Evropě a významně se podíleli na vyšlechtění anglického plnokrevníka.

Obrázek 39: Orientální koně ovlivnili skoro všechna evropská plemena koní

¹¹⁹ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní, Cesty*, Praha 1994, str. 62

Berberský kůň

Jméno berbera prozrazuje jeho původ. Pochází totiž ze severní Afriky, z Maroka, Alžírsko a Tunisu. Pravděpodobně je potomkem starověkých numidských koní, které využívali už Kartaginci. I to však byli přistěhovalci, neboť v Africe nikdy divocí koně nežili. O prošlechtění tohoto koně se zasloužili Berbeři, kmeny, které kočovně žijí od 7. století v severní Africe. Jejich jméno je vlastně přezdívka vzniklá z řeckého Barbaros, oni sami se nazývají Imadžigen. Z antropologického hlediska jsou složitěho původu, patří k Europoidům a mísili se s Féničany, Řeky, Římany a nakonec Araby. Oblast severní Afriky byla od starověku vystavena mnoha cizím vlivům, což se odrazilo i na vývoji koní.

Berberi počítáme do skupiny pouštních koní, avšak od araba se značně liší. Někteří odborníci soudí, že se do Afriky dostali z Iberského poloostrova již v předhistorických dobách, jiní míní, že přišli koncem starověku s Vandaly, nejpravděpodobnější však je, že se vytvořili na místě splnutím různých plemen, které dovezli Řekové a Féničané, a možná že na jejich vzniku měli podíl i koně egyptští, potomci koní hyksóských. Od 8. století se křížili s araby, čímž získali větší ušlechtilost, ale přesto si uchovali vlastní charakter a typické znaky.

Severní Afrika je oblastí, která koním celkem vyhovuje a v minulosti byla pro ně zřejmě ještě příznivější. I když nemáme doklady o tom, že by zde žili divocí koně, nesporně zde mohlo dojít ke zdivočení koní dovezených, kteří vytvořili vhodný základ pro upevnění velmi typického a svérázného plemene. Berber je kůň vynikajících vlastností, a proto jej využívali i arabští nájezdníci, s nimiž se dostal zpátky do Španělska. Později se berbeři pod různými jmény dováželi do evropských hřebčínů a mnohem dříve než arabové ovlivnili vývoj dostihových koní a také vojenských polokrevníků. Například jeden ze tří zakládajících plemenů anglického plnokrevníka Godolphin Barb byl s největší pravděpodobností berber.¹²⁰ Ukořistění berbeři po porážce muslimů u Poitiers v roce 732 přispěli k zušlechtění francských koní. Ze Španělska a Portugalska se pak dostali i do Ameriky a nejedna vynikající vlastnost mustangů je dědictvím po berberech. V severní Africe je to dodnes jeden z nejrozšířenějších jezdeckých koní, uplatňující se výborně i jako kůň válečný.

Obrázek 40: Marocká Fantasia patří k tradicím a někdy se k jezdeckým hrám, které se pořádají při různých slavnostních příležitostech a sejde se při nich až tisíc jezdců. Většina koní patří k berberskému plemeni.

¹²⁰ Slawik, Christiane: Der Berber: Verkannt und fast vergessen, časopis Pegasus 11/98, s. 51

Arabský kůň

„Když Bůh stvořil koně, pronesl k tomuto pozoruhodnému zvířeti: Tobě rovného jsem neudělal, všechny poklady Země leží mezi tvýma očima...“, praví se ve svaté knize islámského náboženství koránu.¹²¹ Roli stvořitele koní sice muslimové přisoudili Bohu, sami však jeho dílo ještě zdokonalili. Jakkoli se to zdá neuvěřitelné, ve vyprahlých pouštích Arábie, v končinách krajně nehostinných, vychovali nekrásnější a nejušlechtilejší koňské plemeno.

Arabský kůň je bezpochyby nejkrásnější ze všech koní, je to také nejstarší a nejčistší ze všech plemen, které bylo šlechtěno tisíce let. Arabský kůň se označuje jako „zdroj“ všech světových plemen. Díky své genetické čistotě vtiskuje svému potomstvu vlastní silný charakter a konstituční tvrdost a ušlechtilost jako zjemňující vliv. Hrál významnou roli při vývoji většiny známých plemen, ale jeho největším přínosem byl podíl na vzniku anglického plnokrevníka.

Nejcennější ze všech světových koní dostal jméno podle Arabského poloostrova, kde se toto v podstatě přírodní plemeno ustálilo. Z tohoto území samozřejmě nepochází, protože zde v poledové době divocí koně nikdy nežili. Zřejmě sem přišli přes Mezopotámii někdy ve 3. tisíciletí př. n. l. Záslouhou arabských beduínů je prošlechtění tohoto plemene, ale hlavně udržení původního rázu i při expanzi do okolních zemí po 7. století n. l. Podle některých anatomických znaků a také podle archeologických nálezů je arab spřízněn s íránskými plemeny i s původním přírodním kaspickým ponyem.

Obrázek 41: Arabští koně se využívali i k lovu lvů, kde museli prokázat množství odvahy, stejně jako jejich jezdci. Autor: Horace Vernet.

Na formování plemene se podílely hlavně specifické podmínky teplé pouštní oblasti v nitru Arabského poloostrova, zejména v pahorkatině mezi Medinou a Riádem, dříve označované jako Nadžed. V drsných podmínkách získal arab tvrdost, vytrvalost, odolnost a hlavně skromnost. Je to prakticky jediné čistokrevné plemeno na světě, protože jeho rodokmen je dokumentován od 7. století n. l. a po celou tu dobu byl chov přísně výběrový, bez přikřížení cizí krve.

Kmeny Beduínů v Arábii mají jen málo psaných záznamů, ale rodokmeny svých koní se učily zpaměti. Jeden z prvních psaných záznamů o arabském koni zachytil arabský historik El Kelbi v roce 786, který načrtl historii a rodokmeny

¹²¹ Mahler, Zdeněk: Slavní koně. ORBIS PICTUS, Praha 1992, str. 16

arabů od roku 3000 př. n. l. až ke klisně Baz a hřebci Hoshabovi. Klisnu Baz údajně zajal v Jemenu Bax, Noeho praprvnuk, který byl krotitelem divokých koní. Dílo El Kelbiho je však spíše archeologické než reálné, ale podtrhuje starobylost tohoto plemene. Později emír Abd-el-Kader (1808-1883) ve svých dopisech francouzskému generálovi Dumasovi (1803-1871) rozdělil historii tohoto plemene do čtyř epoch: od Adama po Ismaela, od Ismaela po Šalamouna, od Šalamouna po Muhammada a od Muhammada dodnes.

Zaznamenal také pověst o stvoření koně, půvabnou, ale zcela neodpovídající vývojové teorii: „Když Bůh chtěl stvořit koně, řekl jižnímu větru: ‚Chci z tebe udělat živou bytost, zhmotni se!‘ A vítr se zhmotnil. Ihned se objevil archanděl Gabriel a přinesl plnou hrst prachu, kterou nabídl Bohu, a ten udělal hnědáka a ryzáka a přitom řekl: ‚Tvé jméno je Kůň. Učinil jsem tě arabem a dal ti červenou barvu mravenců. Zavěsil jsem štěstí do kštiny, která visí mezi očima, učinil tě pánem jiných živočichů. Lidé tě budou následovat, kamkoli půjdeš; budeš stejně dobrý k honbě jako k letu; bohatí budou jezdit na tvém hřbetě a štěstěna bude přicházet díky tobě.‘ Pak vtiskl koni známku slávy a štěstí, malou bílou známku do středu jeho čela.“¹²²

Tradiční rozdělení podle Abd-el-Kadera do čtyř etap samozřejmě neodpovídá. První období, tedy před rozdělením židovských a arabských kmenů, není dokumentováno vůbec a je pravděpodobné, že v té nejstarší době v Arábii žádný kůň nežil.

K druhému období se dochovaly pouze báje, ale žádné reálné skutečnosti. Nesporně však ve 2. tisíciletí př. n. l., tedy před králem Šalamounem, již koně na Arabském poloostrově žili (Ismael, nevlastní syn Abrahamův a praotec beduínských kmenů, byl možná první osobou, která v Arábii koně užívala). Mohli se sem dostat mnoha cestami, buď z Persie, nebo z Mezopotámie, protože v obou těchto oblastech byli již koně známi. Persie, dnešní Irán, patří nesporně k nejstarší oblasti šlechtění koní, a Mezopotámie se s koňmi seznámila prostřednictvím mnoha nájezdů kočovných i kulturních národů.

Třetí období je již reálné. Šalamoun zcela přehlížel izraelský zákon, který zakazoval chov koní jako modlářství (ještě král David ukořistěné koně zabíjel), a naopak se zasloužil o jeho rozvoj. Měl údajně 1200 koní jezdeckých ve vlastních stájích a přes 40 tisíc koní pracovních na obchod, když je z Turecka dovážel do Egypta. A že v době Šalamounově byli koně skutečně předmětem intenzivního obchodu, to dokazují obrovské stáje v pevnosti Maggido a četné zprávy o obchodu s bohatými státy na Arabském poloostrově, například se Sábou. Beduínské kmeny na Arabském poloostrově v té době koně znaly a věnovaly jim velkou pozornost.

Čtvrtá epocha dle rozdělení Abd-el-Kadera se datuje od vystoupení Muhammada (570-632), původně obchodníka, který žil až do své čtyřicítky bezvýznamným životem jako manžel o mnoho starší bohaté ženy a nebyl ani

---

¹²² Kholová, Helena: Arabský plnokrevník, časopis Jezdeckví 10/2001, str. 66

příliš vzdělán. Muhammad se, poté co se obrátil na víru v jednoho pravého boha, sám prohlásil za nového proroka, soustředil kolem sebe hlouček stoupců, který se zanedlouho rozrostl na sektu. To už celá Mekka zbystrila, Muhammadova kázání zaváněla buřičstvím, beduíni proto muhammedánům zabavili veškerý majetek a vyhnali je do křesťanské Hebeše. Muhammad v sedle koně dlouho bloudil pouští, poté se však vrátil do Mekky. Vše nasvědčovalo tomu, že jeho učení zanikne, Muhammad však dostal poselství z Mediny. Tamní občané mu vzkázali, aby přišel a vládl městu ve jménu Boha. Beduíním v Mekce bylo okamžitě jasné, co by to znamenalo, kdyby buřičský kazatel ovládl město ležící na jejich hlavním karavanním tahu do Sýrie - rozhodli se, že Muhammad musí zemřít. V noci vnikli do Muhammadova domu - prorok však nečekal, už dávno měl nachystané koně a vrahům unikl. Pronásledovatelé předpokládali, že se dal severním směrem, Muhammad však zvolil jinou taktiku - se svou družinou prchal nejprve na jih.

Obrázek 42: Prorok Muhammad promlouvá k muslimskému vojsku

Mlčenlivá poušť, jezdci v sedlech ženoucí koně, strach ze smrti v zádech a klenba hvězdné oblohy nad hlavou – tak vypadala Hidžra, památná noc 6. července roku 622, počátek islámského letopočtu a - jak se později ukázalo - i jedno z nejdůležitějších dat v dějinách chovu koní. Zvířata cválala po několik dní, chlad noci se střídal s poledním žářem, žhavé slunce se opíralo do jejich zpocených, vyčerpaných těl, štvanci na jejich hřbetech je však nelítostně pobízeli dál. Konečně prorok zavelel k odpočinku a přikázal napojit koně z nedaleké říčky. Muhammad sledoval, jak se vysílená, žízň sužovaná zvířata hrnou k vodě, a v té chvíli dostal nápad: aby si ověřil bezpodmínečnou poslušnost, vydal z malé trubky signál svolávající nejen poutníky, ale i koně k dalšímu pochodu. Ze stáda valícího se k napajedlu se oddělilo pět klisen. Aníž svlačily pysky, vrátily se k svému pánovi. Unešený Muhammad v tom spatřil šťastné znamení a rozhodl se, že z těchto koní postaví velkolepý chov. Honosně je označil jako „klisny Prorokovy“, přidělil jim tajemná jména Sak-La-We (což je volně přeloženo jako „ta, která v mládí utrpěla těžkou zkoušku), Ku-Hai-Lan, U-Bai-Ian, Had Ban a Ham-Da-Na (všechna ta jména obsahují chválu či ocenění). Do historie klisny vešly též pod současným legendárním názvem Al-Kham-Sa neboli Všech pět.¹²³

Jakmile Muhammad dorazil se svými druhy oklikou do Mediny - bylo to 20. září roku 622 - sebral početné vojsko a začal šířit islám. Správně pochopil,

¹²³ MVDr. Norbert Záliš: Kapitoly o arabských koních, časopis Jezdeckví 7/97, str. 16

že bez výkonných koní by neměl vyhlídku na úspěch - zařadil Všech pět okamžitě do chovu.¹²⁴ Klisny skutečně začaly rodit potomstvo nebývalých kvalit. Arabští koně tak nastoupili cestu vstříc světové slávě.

Všichni praví arabové musí mít tyto klisny v rodokmenu a jejich chovatelé znají ještě dnes předlouhé rodokmeny z paměti. Za nejušlechtilejší se považuje typ Kuhaylan, „černá antilopa“ (i když jde většinou o hnědáky). Bílá barva a vrcholná elegance se pojí s typem Saklaví (Siglavy). Další kmeny jsou Hamdani, Muniqi a Hadban.¹²⁵ Je ovšem nutno poznamenat, že následkem toho, že arabština nepíše samohlásky, došlo k mnohému zkreslení těchto jmen, takže v literatuře bývá kolem „posvátných klisen Muhammadových“ zmatek.

Spolu s arabskou invazí se arabský kůň rozšířil téměř do celého Starého světa a vydatně ovlivnil chovy koní v Evropě, jižní polovině Asie a nakonec i v ostatních světadílech. Hodnota araba byla plně oceněna teprve v 18. a 19. století, kdy šlechtitelské rodokmeny začaly získávat ušlechtilé arabské koně pro své hřebčiny. Původně totiž byly klisny čistokrevných arabů zcela neprodejně a bylo obtížné získávat i kvalitní hřebce. Například Napoleon byl velkým obdivovatelem arabských koní, se kterými se seznámil během tažení do Egypta. Jeho slavný kůň Marengo byl bílý arabský hřebec.¹²⁶ Koncem 19. století se však poměry podstatně změnily, a tak se arabští koně dostali do celého světa a v pečlivě řízených chovech se dále rozvíjeli.

Po smrti Mohammedově roku 632 se hordy arabských bojovníků vydaly šířit nové náboženství. Nejprve pronikli do Sýrie, Palestiny a Mezopotámie. Roku 643 byla obsazena severní Afrika a roku 644 dosáhly prorokovy armády údolí Indu v dnešním Pákistánu a roku 694 již byly pány Střední Asie.

Maurští vyznavači islámu překročili Gibraltarskou úžinu a roku 711 pronikli do Španělska, kde porazili posledního vizigótského panovníka Rodericha v bitvě u Laguny de la Janda nedaleko Jerez de la Frontera¹²⁷. Dále pak pokračovali přes Pyreneje do tehdejší Galie. Tehdy se jejich síla vyčerpala a

roku 732 byli zastaveni Karlem Martelem a jeho obrněnými franckými rytíři v bitvě u Poitiers. Tato bitva znamenala konečnou porážku Maurů, kteří následujících 700 let ustupovali a roku 1492 byla dobyta jejich poslední výspa v Evropě, Granada.

Obrázek 43: Arabský plnokrevník dnes

¹²⁴ MVDr. Norbert Zálíš: Kapitoly o arabských koních, časopis Jezdeckví 6/97, str. 15

¹²⁵ Kapitzke, Bernard: Kůň od A do Z. Nakladatelství Brázda, 2008, str. 25

¹²⁶ Upton, Peter a Amirsadeghi, Hossein: Arabians. Chronické Books, San Francisco 1999, str. 31

¹²⁷ Za povšimnutí stojí, že Jerez de la Frontera je dnes střediskem chovu španělských koní, zvaných andalusských.

Koně iberského poloostrova

Chov koní na iberském poloostrově měl již před příchodem Maurů velmi dobrou kvalitu, jak dosvědčují zprávy římských historiků. První invaze Maurů nebyla nijak silná. Berberské jednotky o síle 8000 mužů, které byly později posíleny ještě o další 4000 mužů, porazily v první bitvě u Jerezu de la Frontera Vizigóty. Zpočátku byl však v berberském vojsku jen malý podíl jízdy. Teprve na Iberském poloostrově ukořistili Maurové iberské koně, které zkřížili se svými berberskými a arabskými koňmi a získali tak skvělé válečné koně. Mauři si iberských koní velmi cenili, a proto nejenže dobře vybudované hřebčiny Vizigótů nelikvidovali, ale dokonce je podporovali a zakládali hřebčiny nové.¹²⁸ Zpočátku se jednalo o vzájemnou výměnu krve mezi koňmi iberskými a maurskými – teprve později se začali arabští a berberští koně dovážet ve velkém.

Na Iberském poloostrově bylo zvykem, že při invazi se chovy koní evakuovaly do odlehlých částí země, aby nepadly do rukou nepřátel. Nejčastěji našla stáda útočiště v osamělých kláštrech, kde se o chovné stádo starali mniši. Péče o koně byla v kláštrech vynikající, protože četní mniši byli v chovu koní znamenitými odborníky. Jako úhradu za tuto práci si kláštery ponechaly několik chovných jedinců, kteří pak byli základem velmi kvalitních plemenných stád.

Největšího rozkvětu chovu koní zaznamenal Iberský poloostrov za nadvlády Maurů, kteří byli skvělými chovateli koní. Ti chovali koně arabské, berberské, španělské a jejich křížence. K chovu vybudovali četné hřebčiny, z nichž nejznámější a největší byl hřebčín Almanzor u Alhamirilly v blízkosti Cordoby. Obrovské stáje tohoto hřebčína byly zčásti vybudovány i ve skalách. O velikosti těchto stájí svědčí zpráva Emira Alhakama, která mluví o 2000 ustájených arabských koních.¹²⁹

Ve středověku byla nejznámější formou starošpanělského koně „gineta“, která se stala měřítkem kvality koní své doby. Caracciolo, velitel neapolské jezdecké akademie, popisuje ginetu v roce 1566 takto: „*Většina španělských koní jsou Genetten, koně většího vzrůstu, hrdého, pyšného zvevření v chodu, v práci i pod jezdcem.*“¹³⁰

Ginety jsou potomci původního koně španělského a koní arabských a berberských, kteří se do Španělska

Obrázek 44: Andaluští koně jsou ceněni až do současnosti

¹²⁸ Dušek, Jaromír: Kůň ve službách člověka, nakladatelství Apris, s. 29

¹²⁹ Dušek, Jaromír: Kůň ve službách člověka, nakladatelství Apris, s. 31

¹³⁰ Lerche František: Starokladrubský kůň, Československá Akademie zemědělských věd, Praha 1956, s. 58

dostávali společně s Maury od roku 711. Spojuje v sobě mohutnost koně západního s ušlechtilostí koně orientálního.

Ovšem v 16. století zaznamenává španělský kůň úpadek, který je všeobecně přičítán tažení Karla V. do Tunisu (1541). Tehdy byla zasazena skvělému španělskému chovu koní první rána. Z nejlepších koní bylo totiž postaveno veliké jezdecktvo, které bylo úplně zničeno. Část koní zahynula na moři, zbytek podlehl v Africe různým nemocem a hladu. Další okolnost, která urychlila úpadek španělského koně, byla ztráta zájmu šlechty o hru zvanou Jungo de Canas (vrhání kopí), které se osobně účastnili jako toreadoři býčích zápasů a ke které bylo zapotřebí rychlých a obratných koní.¹³¹

Obrázek 45: Při rejoneu se ve Španělsku býci zabíjejí přímo v aréně

Zbytky starošpanělských koní se zachovaly na jihu Španělska v Andalusii (dnešní španělský kůň se nazývá andaluský). Zvláště se o ně zasloužil klášter kartuziánů poblíž Jerez de la Frontera (založený roku 1476 a zrušený s ostatními kláštery v roce 1835), který choval elitní stádo ginet - skryté a nezávislé na momentální oblibě. Právě v tomto klášteře se z nejčistšího jádra původního chovu zrodila nejušlechtlejší forma andaluského koně - cartujano (odvozeno z La Cartuja, tedy kartouza, klášter kartuziánů). Starošpanělský kůň se rozdělil na dvě plemena - na andaluského koně (chovaného ve Španělsku) a na lusitánského koně (chovaného v Portugalsku).

Obrázek 46: Klisny z hřebčína La Cartuja, který je proslulý kvalitou svých koní, již byli ušetřeni všech neblahých vlivů cizích plemen za zdmi kartuziánského kláštera.

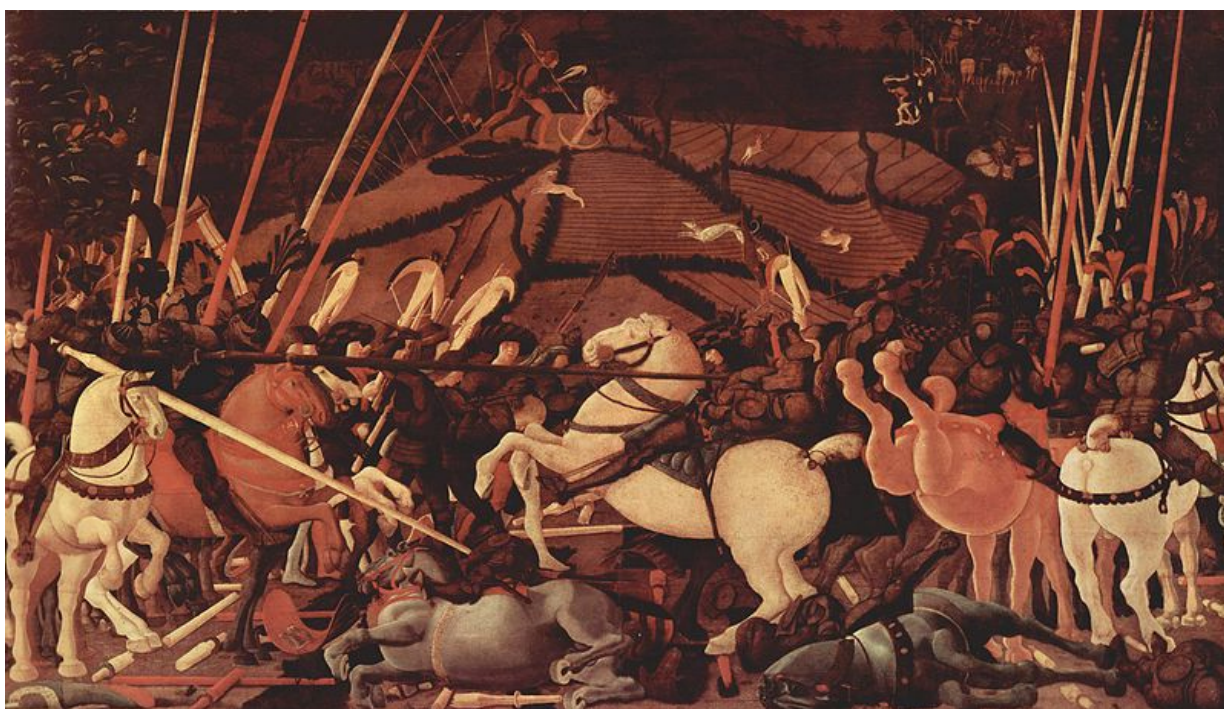
¹³¹ Býčí zápasy na koních se zachovaly dodnes a nazývají se Rejoneo. Ve Španělsku a Francii, je býk zabit přímo v aréně, před zraky diváků. V Portugalsku býci nejsou usmrceni, ale jsou pokořeni povalením na zem a odcházejí z arény po svých. Nicméně následně putují většinou na jatka.

Obrněný rytíř

Symbolem středověku se stal obrněný rytíř na těžkém koni. Rytíř v těžké zbroji, která společně s jezdcem vážila někdy až 130 kilogramů, potřeboval dostatečně silného koně, aby jej unesl. Nejdříve se používali těžcí koně západního typu, protože nebylo nutné, aby byli zvláště pohybliví. Ale během válek s Maury se objevila potřeba koně dostatečně robustního, ale zároveň temperamentního a obratného, který by byl schopen držet alespoň ve válečném poli krok s rychlými araby a berbery. Proto byli těžcí koně severní a západní Evropy kříženi s koňmi orientálními. Nejvíce prosluli koně belgičtí, zvláště ardenští, kteří měli vysoké procento orientální krve.

Pro rytířský výcvik se používali výhradně hřebci, u nichž byla podporována nesnášenlivost a agresivita. Valaši se pro klidnější charakter do bitvy nehodili a jízda na klisně byla považována za vážný prohřešek, který rytíři vynesl všeobecné opovržení. Zároveň byli hřebci učeni různým kopům, které využívali během boje.¹³² Tito velcí, silní a temperamentní koně museli být během výprav ustájeni jednotlivě, aby mezi nimi nemohlo docházet k potyčkám, které by mohly vést ke zranění nebo usmrcení koně. Při střetnutí s nepřítelem byli váleční hřebci chráněni před mračnem šípů brněním nebo prošívány chrániči a stáli proti nepříteli jako železná hráz.

Obrázek 47: Bitva u San Romana (1456) od malíře Paola Uccella znázorňuje těžké středověké rytířské koně a některé bojové figury, které se koně učili, aby zranili protivníky

¹³² Tyto různé figury jako vzpínání, rychlé piruety, skok vpřed, vyskočení do vzduchu s vykopnutím atd. jsou považovány za nejvyšší stupeň drezury tzv. vysoké školy. Nejznámější je Vysoká španělská škola ve Vídni, kde se k výcviku používají lipicáni, a také již zmíněné město Jerez de la Frontera.

Během bitvy byli tito koně těžko ovladatelní, a proto museli jezdci používat velmi ostrá udidla, aby je udrželi v patřičných mezích. Některá tato udidla by se dala přirovnat i k mučicím nástrojům.¹³³ Došlo-li k útokům, dodávala velká hmotnost těchto koní úderu náležitě razance, ovšem silně zatížený kůň rychlé tempo dlouho nevydržel. Bylo prý také velmi obtížné donutit koně opustit bitevní pole, nebo je dokonce přimět k útěku.¹³⁴

Těmto těžkým válečným koním se v celé západní Evropě říkalo dextrarius, toto slovo je odvozené od latinského „dextra,“ což znamená pravá ruka. Silnější koně se vždy zapřahali doprava - neboli jako koně náruční - a zároveň byl kůň bez jezdce veden v pravé ruce jezdce na slabším koni. Není tedy jasné, odkud přesně pojem dextrarius pochází. Za pochodu byl dextrarius veden bez jezdce, aby se neunavil před bojem nebo před turnajem. Dobře vycvičený kůň bylo nesmírně cenné a těžko nahraditelné zvíře, kterého si majitel velmi vážil. Dobrý dextrarius měl stejnou cenu jako pěkný statek.

Kromě bojových koní měli rytíři ještě koně cestovní – nazývané palefridus. Tito koně se pohybovali zvláštním mimochodem, který je pro jezdce velmi pohodlný. Jedná se o variantu kroku, při které kůň pohybuje současně končetinami na pravé a levé straně – má tedy podobnou chůzi jako velbloud.¹³⁵

Z táborového deníku císaře Fridricha I. Barbarossy (1152-1190) se dozvídáme, že v Německu platilo následující pravidlo: Blížil-li se cizí rytíř

Obrázek 48: Brnění jezdce i koně chránilo nejdůležitější části těla před zbraněmi protivníků

¹³³ Existuje ale i jiná teorie vysvětlení tak extrémně dlouhých ramen páky u středověkých rytířů. Rytíř měl brnění i na ruce, a tudíž neměl v ruce, které držela otěže, velký cit. Při velkém tlaku na hubu koně sklání kůň hlavu až k plecím a uhýbá tak tlaku udidla. Vzhledem k tomu, že rytíř v brnění neměl cit pro to, kdy už koně za udidlo tahá moc, pomáhala dlouhá ramena udidla koni chránit jeho tlamu tak, že se ramena páky opřela o plece nebo o přední plást brnění koně. Paradoxně tedy velmi dlouhé ramena páky chránila koně před případným zraněním způsobeným pákou, jako je například zlomení čelisti či roztržení citlivého jazyka.

¹³⁴ Dobroruka Luděk - Kholová Helena: Zkrocený vládce stepi, Panorama, Praha 1992, str. 69

¹³⁵ V současné době existuje několik plemen mimochodníků, kteří jsou speciálně chováni pro pohodlnost svých chodů. Jsou oblíbení hlavně u rekreačních jezdců, kteří tuto vlastnost ocení. Mezi tato plemena se počítají například islandský pony, tennessijský mimochodník či peruánský paso.

bez štítu a zbraně na cestovním koni (il palefrido), byl přijat přátelsky. Přijížděl-li však v sedle válečného oře (il dextrario), měl být ihned napaden jako vetřelec s nepřátelskými úmysly. Podobná vojenská etika byla dodržována ve většině zemí. Těžce odění rytíři byli dosti nepohybliví a závislí na zásobování svého doprovodu, nemohli se tedy na cestách pohybovat jako nějací záškodníci.¹³⁶

El Cid a Babieca

Největším hrdinou Iberského poloostrova byl El Cid, který ukončil sedm století trvající okupaci země Maury. Ruy Diaz, známý přátelům i nepřátelům jako El Cid, Pán, nebo El Campeador, Bojovník, se narodil ve Vivaru nedaleko Burgosu v Kastilii kolem roku 1040. V době jeho největších vítězství jej doprovázel jeho kůň Babieca, který byl podle pověsti v jeho majetku celých 30 let. Svého koně získal El Cid jako mladík od svého kmotra, který byl knězem, a kláštery byly místem chovu těch nejlepších koní ve Španělsku. El Cid si vybral ošklivého a ještě nedorostlého koníka¹³⁷, takže jeho kmotr vykřikl: „Babieca!“, což znamená „Hlupáku!“ a pod tím jménem se kůň proslavil. Babieca by se dnes počítal k andaluským koním, ale byl v těžším typu a měřil asi 152 cm. Byl vnímavý, čilý a plný skrytého ohně, který mu dodával odvahu a sílu.

Obrázek 49: Socha El Cida a Babiecy v Burgosu

El Cid zemřel roku 1099 ve Valencii obležené Maury. Protože si byl vědom, že by zpráva o jeho smrti podlomila morálku vojska a dodala nepřátelům odvahu, vydal svůj poslední rozkaz, podle kterého bylo jeho tělo v plné zbroji přivázáno k sedlu. Štít upevnili na obvyklé místo a meč připoutali ke zdvižené mrtvé ruce. Tak vedl El Cid o půlnoci na Babiecovi své jezdce na maurský tábor. Rytíři byli bíle oblečeni a nesli bílé vlajky. Traduje se, že Cidova tvář zářila z průzoru přilby nadzemskou září. Strašidelné zjevení na bílém Babiecovi klusajícím před mlčícími šiky obrátilo Maury na útěk. Podle legendy křičeli, že El Cid stal z mrtvých.

El Cid byl později pohřben v klášteře v San Pedru de Cardena blízko Burgasu,

ale potom bylo jeho tělo přeneseno do burgoské katedrály. Na Babiecu už nikdo nikdy nesedl a ten zemřel o dva roky později ve věku čtyřiceti let.

¹³⁶ Luděk - Kholová Helena: Zkrocený vládce stepí, Panorama, Praha 1992, s. 71

¹³⁷ Babieca je popisován jako krásný bílý hřebec. Většina španělských koní patří k barvě vybělující šiml. Hříbata se rodí černá a postupně vybělují. A právě ve věku kolem tří let mají zvláště ošklivou šedivou, jakoby plesnivou barvu. Proto možná Babieca dostal své jméno - není nemožné, že z velmi nevzhledného mladého koně vyrostl nádherný bílý hřebec.

Křížové výpravy

Křížové výpravy znamenaly nejslavnější období rytířů, kteří se pokoušeli vyrvat Svatou zemi ze spárů nevěřících. Jejich nadšení a odhodlání bylo obrovské. Celé armády se vydávaly na dlouhou cestu do vzdálené země, aby dobily mateřskou zemi Ježíše. Jejich rozčarování bylo ale ještě větší než původní nadšení.

Rytíři se obvykle vydávali na cestu v mnohatisícových počtech v plné zbroji v sedlech svých nejlepších bojových koní. Tito koně ale nebyli na takovou cestu stavěni a většina z nich cestou pošla únavou, vedrem a nedostatkem kvalitní píce. V podstatě jediná alespoň trochu úspěšná byla první křížová výprava, která dokázala roku 1099 dobýt Jeruzalém. První výprava se skládala z pěti tisíc rytířů a třiceti tisíc pěšáků a vedl ji Godefroy z Bouillonu.

Dlouhá cesta první křížové výpravy nebyla jednoduchá. V balkánských horách se jezdci střetli s divokou zvěří, která útočila na jejich koně.

V hornatých krajinách měli těžcí bojovní koně hodně problémů vzhledem k jejich váze, která vadila při pohybu v hornatém terénu. Nejobtížnějším úsek je ale čekal při putování Malou Asií v době letních veder. Přestože rytíři nešli v honosné a velmi těžké zbroji, přece jen měli drátěné košile chránící hrdlo a šíji, špičatou přilbu a štít. Ale i tato poměrně lehká zbroj byla v horkém podnebí katastrofou. Mnoho rytířů zemřelo na úpal a všeobecné přehřátí těla. Nejinak na tom byli jejich koně, a tak cestou z Konstantinopole do dnešní tureckého města Kaiseri ztratil Godefroy větší část těžkých dobře vycvičených bojových koní.¹³⁸

Obrázek 51: Bitva u Dorylaia, středověká miniatura Guillauma z Tyru

Přesto se křížové výpravě podařilo dobýt v roce 1098 Odessu a založit tam první křížácký stát. Po delším obléhání dobyli ještě Antiochii a zamířili k Jeruzalému. Poslední úsek cesty stál křížáky velké množství obětí. Před brány Jeruzaléma dorazilo sotva dvacet tisíc bojovníků a většina rytířů již dávno neměla své koně. Někteří bojovali pěšmo, jiní cestou ukořistili alespoň nějakého koně. Křížáci ale Jeruzalém neudrželi ani sto let a roku 1187 jej znovu dobyl Saladdín a křesťanům se ho již nikdy nepodařilo získat zpět.

Obrázek 50: Godefroy z Bouillonu vede svou armádu na křížovou výpravu

¹³⁸ Luděk - Kholová Helena: Zkrocený vládce stepi, Panorama, Praha 1992, str. 74

Rytířské turnaje

Do povědomí dnešních generací se ale rytíř nedostal díky vybojovaným vítězstvím v bitvách, ale kvůli rytířským turnajům, které se pořádaly na královských dvorech pro pobavení dvořanů a demonstraci síly rytířů. Jejich původ sahá k hrám, které se pořádaly hlavně na tržištích a v nichž bylo úkolem shodit protivníka z koně. Hlavním cílem rytířských turnajů bylo systematické zvyšování bojové výkonnosti a všestranné jezdecké připravenosti rytířů. Byly však také prostředkem pro zvýšení společenské prestiže, protože vítězům se dostávalo velké pozornosti.

Této zábavy se s oblibou účastnili také královští rytíři, ale vzhledem k tomu, že se bojovalo s pravými zbraněmi, docházelo k častým úrazům, což si král nemohl dovolit. Vládci proto zavedli mnohá bezpečnostní pravidla a rytířské turnaje se přesunuly na královský dvůr a pořádaly se při slavnostních příležitostech.

Na rytířské turnaje se používala zvlášť zdobná výzbroj a bodce byly tupé. Pro tuto příležitost se chovali speciální těžcí koně, kteří byli schopni vyvinout vysokou rychlost na krátkou vzdálenost, ale do terénu a opravdové bitvy se naprosto nehodili. Speciální bylo také sedlo, které bylo vpředu i vzadu vysoké, aby jezdec při nárazu z koně pokud možno nespádl.

Nejstarší zachovaný záznam o pravidlech turnajových zápasů pochází z roku 938 a jeho autorem je Henrich de Vogel. Dále byla pravidla udržována převážně ústně. Obširněji je znovu sepsal a obnovil Godefroy de Preully, který však sám zahynul v roce 1066 v turnaji. Později sepsal pravidla Vilém IV. a dále pak René z Anjou, jehož pravidla byla v západních zemích velmi rozšířena. Nakonec se sepsání ujal sám císař Maxmilián I., známý jako poslední velký rytíř na císařském trůně.¹³⁹

Rytířské turnaje nabízely různé formy soubojů, i když hlavní byly hromadné zápasy rytířů (buhurty) a souboje dvojic (tjost). Na začátek turnaje bývaly často zařazovány souboje skupin pěších ozbrojenců, zatímco posledním číslem programu bývaly souboje s dřevci a tupými meči.

Na turnajích se nejdříve používaly tupé zbraně, později však – po francouzském vzoru

Obrázek 52: Rytířské turnaje jsou divácky velmi oblíbené i v současnosti

¹³⁹ Dušek, Jaromír: Kůň ve službách člověka, nakladatelství Apros, s. 101

– zbraně ostré. Tato změna se promítla i ve vývoji ochranného krytu jezdce a koně, hmotnost brnění se zvýšila. To vše tedy měnilo nároky na velikost a hmotnost koně a přirozeně na jeho výkonnost. Boj s ostrými zbraněmi vyžadoval vyšší kvalitu lidí i koní. Změna zbraní výrazně ovlivnila i konstrukci brnění, které se však pozvolna vyvíjelo už dříve, při používání tupých zbraní. Brnění se nejdříve zhotovovalo z kovových proužků či kovových šupin, které byly připevněny na silnější kůži. Postupně byla však konstrukce brnění zlepšována a to se skládalo z kovových plátů. Čím silnější bylo pancéřování, tím se snižovala pohyblivost rytířů a i rozeznávání spolubojovníků a nepřátel. Proto bylo nutné vyvinout značení jednotlivých rytířů – tak vznikly symboly na štítech rytířů.

Ve 13. století se stalo zvykem nosit přes brnění barevnou suknicí. Turnaj byl také přehlídkou módy a přepychu a svou barevností měl uspokojit náročnou společnost. Také koně nosili velké barevné přikrývky splývající až na zem a zdobené zlatým vyšíváním a šperky.

Podle starého velšského způsobu se souboj se konal na vymezené dráze, kdy se jezdci proti sobě rozjeli podél dělicího hrazení a cílem bylo při míjení se zlomit kopí na štítu soupeře. Německé pojetí bylo odlišné – jezdci na sebe najížděli přímo ve větším ohraničeném prostoru, avšak bez rozdělení jakoukoli bariérou. V jiném typu soubojů jezdili jezdci v sedle bez zadní opěry a cílem bylo shodit protivníka ze sedla zásahem do štítu, který asi 40 cm široký a 35 cm vysoký.¹⁴⁰

Neoblíbenější byly souboje typu „tjost“, protože byly velmi napínavé. Největším úspěchem bylo vyhození soupeře ze sedla. Zlomení dřevce na štítu či brnění soupeře patřilo mezi úspěšné zásahy. Za mistrovský kousek byl považován zásah soupeře do helmy a sražení klenotu. Velkou ostudou byl zásah soupeřova koně nebo stržení uzdy koně.

Při turnajích nebyli brněním chráněni jen rytíři, ale i jejich koně. Ještě v jedenáctém století byl kůň chráněn jen lehkým brněním. Postupně se však brnění zvětšovala a ve 13. století měl již kůň pancéřové brnění. Brnění koně se skládalo z ochranné helmy pro hlavu koně

Obrázek 53: Rytíři v parádní zbroji připravení k turnaji. Dřevoryt od Hanse Burgkmaira (1473-1531).

¹⁴⁰ Dušek, Jaromír: Kůň ve službách člověka, nakladatelství Apros, s. 105

s očními otvory, ochranných plechových pásů na otěže s kloubem na připevnění k udidlu, ochranného pásu na spodní a horní část krku, ochranného prsního krunýře, ochranných plátů na celou zád' a bočních plátů spojujících prsní krunýř s kovovým krytem zádě. Přední stěna helmy pro koně chránila čelní i nosní část a probíhala téměř od zevního týlního hrbolu až po bod mezičelisti. Na přední stranu masky byly připevněny ochrany pro uši, které ale ponechávaly dostatek prostoru pro pohyb.

Obrázek 54: Rytíři chránili své koně důmyslným brněním, které mohlo vážit až 45 kg.

Sedla a uzdečky koní byly mnohdy bohatě zdobeny – někdy i zlatem a drahokamy. Celkově vážila celá výstroj koně až 45 kilogramů. Ve chvíli, kdy jezdec vážil nějakých 90 kg a jeho výstroj dalších 33 kg, musel kůň nést až 168 kg. Později se pancéřování ještě zesílilo a koně tak museli nést až 217 kg, což jsou asi dvě pětiny jejich váhy. Když porovnáme váhu dnešního sedla, které může vážit maximálně 6 kg u sedla anglického a 15 kg u sedla westernového, a připočteme váhu jezdce 90 kg, stále se dostáváme jen na váhu kolem 100 kg.

Někdy se rytířské turnaje zvrhly až v krvavé bitky a občas došlo ke smrtelným zraněním. Proto rytířské turnaje anglický král Jindřich II. zakázal. Nejtragičtějším se stal roku 1559 turnaj u dvora v Louvru. Francouzský král Jindřich II. velmi miloval rytířské turnaje a s oblibou se jich účastnil. Jeho utkání s kapitánem gardy Montgomerym bylo prohlášeno za nerozhodné a král prosadil proti pravidlům opakování souboje. Při něm oba soupeři zlomili dřevce a Montgomery včas svůj pahýl neodhodil. Štěpina v okamžiku, kdy se oba koně míjeli, nadzdvihla králi přilbu a vnikla do oka. Král zemřel po deseti dnech, zřejmě na krvácení do mozku.¹⁴¹

Další, komu se pravděpodobně rytířská sláva stala osudnou, byl Ludvík Jagellonský. Ludvík podle dobových zpráv také holdoval rytířským turnajům a ještě více jej zaujali rytířští koně. Do osudné bitvy u Moháče roku 1526 vyjel na těžkém strakatém hřebci i přesto, že zbytek jeho armády používal již lehké teplokrevné koně. Bitva byla ztracena již na počátku, protože početní převaha Süleymana Nádherného byla mnohonásobná. Král proto musel z boje prchat a při útěku bylo nutné překonat Cselský potok, který byl tou dobou rozvodněný a bahnitý. První překonal potok Oldřich Cetrys z Lorendorfu, jehož lehký kůň

¹⁴¹ Luděk - Kholová Helena: Zkrocený vládce stepi. Panorama, Praha 1992, s. 77

tento úkol zvládl. Po něm se o totéž pokusil král, ale jeho velmi vyčerpaný a pravděpodobně také zraněný kůň nebyl schopen vyšplhat na bahnitý břeh. Podle pozdější zprávy Oldřicha Cetryse se kůň převrátil na svého jezdce. A proč se král nedostal v bahně, kde by to bylo normálně možné, zpod koně? Za to mohlo nejspíš jeho francouzské sedlo, ve kterém seděl jezdec jako přikovaný a sám se bez pomoci z něj nedostal. Také jeho těžká zbroj mu znemožňovala pohyb v bahně. Tak skončil nejen Ludvík Jagellonský, ale i suverenita českého státu, který se na mnoho staletí dostal pod nadvládu Habsburků.

Obrázek 55: V dobách křížových výprav byli rytířské turnaje a souboje velmi oblíbené. Modrý jezdec naobrazení má zvláště nebezpečně vypadající zbraň zakončenou třemi koulemi na řetězu.

Mongolové

Jméno mongolského chána Čingischána je jménem geniálního vojevůdce a hlavně velitele jízdy, jehož schopnosti nebyly v historii válečnictví překonány. Mongolové sami nebyli početný národ, ale podmanili si mnoho okolních národů – Kerejty, Merkity, Najmany, Karakitany i Tanuty. Ti všichni se účastnili jeho divokých a ničivých tažení. Čingischán (1162-1227) zvládl vytvořit obrovskou říši sahající od Jávy a Koreje na východě až po Polsko na západě. Turecko a Persie tvořili jižní hranici. Na začátku 13. století vpadly mongolské hordy také do Evropy.

Čingischán spravoval svou zemi většinou ze sedla a činil tak s pozoruhodnou obratností a rozvahou. Mongolské armády tvořili výhradně jezdci a vše záviselo na koňské síle. Čingischánova armáda byla přísně organizovaná. Jezdci byli rozděleni po tisících, jimž veleli zasloužilí chánovi spolubojovníci. Z nejměnějších bojovníků vytvořil Čingischán svou gardu, která ve dne v noci držela stráž. Mongolští bojovníci byli neuvěřitelně vytrvalí a soběstační. Mohli operovat v cizí zemi bez jakýchkoli zásobovacích jednotek. Jejich potravou bylo sušené maso, které dávali pod sedlo nebo pod kalhoty, aby změklo.

Každý muž měl dva i více koní, které podle potřeby střídal, takže za hlavním vojem vždy běželo velké stádo neosedlaných zvířat. Právě díky těmto náhradním koním vzrostla rychlost armády až na 124 km za den. Koně také poskytovali maso a klisny mléko. Zároveň doprovodná stáda pomáhala vytvářet dojem ohromného vojska – někdy používali i loutky přivázané v sedle koně, aby vzbudili pocit větší armády. Ve skutečnosti neměla největší Čingischánova armáda více než 230 tisíc mužů.¹⁴²

Mongolové měli stáda drobných nevzhledných poníků, kteří byli potomci tarpanů a koní Převalského. Nicméně byli velmi vytrvalí, rychlí a mrštní. V době mongolských výbojů do Evropy ukořistili také množství evropských koní, které křížili se svými koňmi.

V bitvě uplatňovali Mongolové dokonalý, vysoce koordinovaný způsob boje, daleko účinnější než jakýkoli postup jejich protivníků. Byli mistry obkličovací techniky nazývané tulugama. Mongolové vpadli nepříteli do boku a oddělili jej do zadního voje. Jinou léčkou bylo předstírání ústupu, kdy armáda asi na dva dny ustoupila, aby se za necelý den vrátila na čerstvých koních a prudkým útokem rozvrátila uvolněné řady nepřítele. I přes všechny tyto skvělé bojové vlastnosti vydržela mongolská říše jen 200 let, ale přinesla do Evropy nové bojové taktiky a jiný pohled na jezdecké umění.

Obrázek 56: Jezdecká taktika Mongolů byla v Evropě novinkou

¹⁴² Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní, Cesty*, Praha 1994, s. 73

Novověk

V novověku dochází k prudkému rozvoji palných zbraní. Tato skutečnost výrazně změnila techniku válek a strukturu vojsk. Rytířská jízda tak pozbyla na významu a nová kavalerie se stala pohyblivější. Způsob boje vyžadoval u koní vysokou výkonnost a pohotovost v reakcích na pomůcky jezdce v individuálních soubojích. Těmto požadavkům velmi vyhovovali koně španělského původu a to svou adaptabilitou a schopností vrcholných výkonů. Vynikali však i exteriérem pro zvyšující se nároky při ceremoniálním využití. Chov španělských koní tedy pronikl i do našich zemí. Intenzivní vývoz koní ze Španělska byl zvláště do Itálie a do všech zemí západní Evropy. A tak i v krvi dnes proslulých německých plemen, který se proslavila v současné době ve sportu, koluje krev těchto španělských předků.

Z velkého množství hřebčínů zřízených k chovu španělských koní ve světě se do dnešní doby mimo oblast Iberského poloostrova zachovaly dva a to náš hřebčín v Kladrubech nad Labem (1579) a o rok mladší hřebčín v Lipici (1580). Dlouho přetrvával proslulý dánský hřebčín ve Frederiksborgu (1563), ten byl však roku 1862 zrušen.¹⁴³

V nastávajícím novověku se začala postupně věnovat určitá pozornost i tzv. zemskému chovu a tím se z dřívější pestré krevní struktury začaly vytvářet domácí rázy. Zvláště ve východních Čechách, kde převládal teplokrevný kůň, to byli proslulí hospodářští koně chrudimští a v jižních Čechách zase tažní koně netoličtí. Ti měli větší podíl krve koní západního typu, jak můžeme posoudit i z typů „husitských koní“. Krev západních koní, speciálně norických, sem byla importována „solnou vltavskou stezkou“.

Po třicetileté válce však nastal úpadek zemského chovu koní, jak o tom svědčí spis Jana Viléma ze Štubenberka z roku 1662.¹⁴⁴ V té době si někteří chovatelé již začínají uvědomovat význam biologické hodnoty domácích plemen a prostředí, neboť poznávají, že největších úspěchů dosahují ty chovy, které stavějí právě na domácím chovném materiálu. Tento poznatek se začal uplatňovat i v ostatních zemích. A tak například na úspěchu norického chovu se značně podílela arcibiskupská solnohradská správa, neboť různými nařízeními a opatřeními vydávanými již od roku 1560 a zřízením vlastního hřebčína Ries (1576) položila základy proslaveného chovu, který měl význam i pro chov koní v našich zemích.

V 17. a 18. století se uplatnili těžší koně italsko-španělského původu - koně starokladrubští, kteří nabyli velké obliby jako reprezentační karosiéri v tahu těžkých kočárů a byli vyhledáváni pro potřeby ceremoniálu. U koní pro ceremoniál byly současně vznášeny požadavky na jejich zbarvení, a tak vznikaly

¹⁴³ Kapitzke, Bernard: Kůň od A do Z, Brázda, Praha 2008, s. 93

¹⁴⁴ Dušek Jaromír: Chov koní v Československu, Brázda, Praha 1991, s. 13

chovy s kuriózním zbarvením. Oblíbeni byli třeba koně hermelíni (skvrnití bělouši), kteří se do střední Evropy dováželi ze Španěl.¹⁴⁵

Zatímco hřebčiny šlechty měly velmi dobrou úroveň, zemský chov byl stále v převážném útlumu. Proto četná chovatelská opatření z tereziánské doby směřovala právě k zlepšování zemského chovu, který byl producentem koní pro vojenské účely a právě to bylo jeho hlavním posláním.

V 18. století se však začala měnit struktura plemen koní, tak jak ji vyžadoval rozvíjející se průmysl v manufakturách. Rozhodující se stala rychlost v dopravě a využití tažné síly. Španělští koně tedy postupně ztráceli na významu a prosazovali se koně anglických plemen.

K podpoře chovu koní nařídil roku 1736 císař Karel VI. určitá opatření, aby se tak zlepšila neutěšená situace v produkci koní zaviněná dlouhými válečnými lety. Proto císař zakázal vývoz koní a zemským stavům nařídil věnovat větší péči rozvoji chovu a využívat kvalitní hřebce a klisny k plemenitbě. Další pokrok v chovu koní byl zaznamenán za vlády Marie Terezie, která rovněž jako její otec Karel VI. zajišťovala potřebu koní pro vojsko různými opatřeními. Byly to předpisy z roku 1755 o dosažení remontů, z roku 1756 o zlepšení chovu koní, z roku 1763 patent k zavedení jednotného vedení chovu koní.

Obrázek 57: Starokladrubští koně byli v 18. a 19. století oblíbenými kočárovými koňmi.

Říše byla rozdělena na menší chovatelské oblasti, byl nařízen soupis hřebců, kteří měli výšku v kohoutku nejméně 16 pěstí (168 cm) a byli bez dědičných vad. Klisny vybrané do chovu byly označeny ožehy a rovněž tak uznaná hříbata do věku 3 let (zneužití ožehů bylo velmi trestné). V následujícím roce 1764 vydala císařovna další nařízení o zřizování erárních hřebčinců, o bezplatném zapouštění klisen a o volném prodeji koní.¹⁴⁶

K podpoře domácího chovu byly zvýšeny ceny remont a tím byl snížen jejich dovoz z Holštýnska. Rovněž Josef II. pokračoval ve zvelebovacích akcích. Opatřením z roku 1780 zlepšil chov koní a jeho organizaci, zřizoval zemské hřebčince, vydal nařízení o připouštění hřebců, zřídil zvěrolékařskou školu, vypisoval chovatelské prémie, podporoval vydávání odborných hipologických publikací atd. Značným pokrokem bylo zřízení státních hřebčích stanic s bezplatným připouštěním. Dekretem ze 17. ledna 1782 „bylo dáno poučení“ o podmínkách pro uznání plemeníků a způsobilosti klisen k připouštění Cirkulářem z 27. května 1795 bylo určeno označování výžehů pro registraci

¹⁴⁵ Thomas, Roger – Luis: Les Chevaux, Barrier, Paris 1993, s. 41

¹⁴⁶ Dušek Jaromír: Chov koní v Československu, Brázda, Praha 1991, s. 15

plemeníků. Avšak i přes tato opatření se zdecimovaný chov po sedmileté válce (1763) rozvíjel jen pomalu.

Koncem 18. století se v Evropě neustále zvyšovala poptávka po koních a to i k tažným účelům (v dopravě, v průmyslu, v přístavech, v dolech apod.), a tak vznikla četná plemena, plemenné rázy atd. Rovněž požadavky vojenské správy přispívaly k rozšíření chovu koní. K jeho zvelebení byla proto provedena řada plemenářských opatření, byly zakládány četné, převážně vojenské hřebčince.¹⁴⁷ Avšak význam koně v zemědělství byl neustále druhořadý. Zemědělští koně byli převážně menší, nedostatečně vyvinutí, což vyplývalo z přežívající úrovně zemědělství za feudálního systému. Pouze v přímořských oblastech s dostatkem pastvin byl vývin zemědělských koní uspokojivý. A tak mělo-li zemědělství stačit rozvíjejícímu se průmyslu, bylo nutné zvyšovat i v zemědělství produktivitu práce. Ta byla do značné míry podmiňována výkonnou tažnou silou, kterou byl právě kůň. A tak již v první polovině 19. století nastává značný rozmach jeho chovu. Ke zlepšení přispělo organizování plemenitby, zavedení plemenných knih a pořádání výstav. Poněvadž úroveň chovu koní zvyšovala intenzitu hospodaření a produktivitu práce, vydobyl si i hospodářský kůň přednostní postavení mezi domácími zvířaty.

Dobývání Nového světa

Severní Amerika je v podstatě kolébka rodu *Equus*. Během starších třetihor (eocénu) se zde objevil první prapředek koně *Eohippus*. Po něm následuje celá řada jeho následovníků, kteří se většinou objevili v Severní Americe a následně přešli po pevninských šelfech do Evropy a Asie. Zhruba před 12 až 11 miliony let začaly pevninské mosty mizet pod tající vodou z ledovců. Tak došlo k izolaci Evropy a Severní Ameriky, kde koně vymřeli asi před 8000 lety. Kůň tedy musel opět dobýt kontinent svého zrodu.

První koně do Ameriky přivezl již Kolumbus roku 1493 na své druhé výpravě. Přeprava koně přes oceán na dosti křehkých lodích nebyla nijak jednoduchá, koně často cestu nepřežili. Ale ti nejsilnější se dostali až do Antil, kde třeba na Kubě dosáhl chov koní vysoké úrovně.

Nejznámějším příběhem v souvislosti s koňmi je pokoření mnohamilionových civilizací Aztéků a Inků. Hernando Cortéz přistál v Mexiku roku 1519 s šestnácti koňmi. Indiáni koně nikdy předtím neviděli a považovali je jakési démony. Koně stejně jako jezdci byli v brnění, a proto je považovali za nadpřirozené bytosti podobné kentaurům. Cortézovým heslem bylo: „*Blízci Bohu obdržíme vítězství skrze koně!*“¹⁴⁸ Cortéz často využíval lsti, aby dokázal nebezpečnost koní. Při jedné zastávce, kdy Indiáni obklopili jeho hřebce, dal nenápadně přivést říjnou klisnu. Hřebec samozřejmě začal strašně vyvádět a

¹⁴⁷ Basche, Arnim: Geschichte des Pferdes, Sigloch b.m. a r. s. 125

¹⁴⁸ Edwards, Elwyn Hartley: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994, s. 215

snažil se utrhnout. Na Cortézovo znamení pomocník klisnu odvedl, Cortéz přistoupil ke koni, zašeptal mu cosi do ucha a kůň stál krotký jako beránek.

Cortéz jezdil na vraném hřebci El Morzillo, který se na výpravě do Hondurasu zranil a byl ponechán v péči místních Indiánů s tím, že pro něj Cortéz časem pošle, což se nakonec nestalo. Indiáni zřejmě nebyli dostatečně zpraveni o péči o koně a zároveň se ho nesmírně báli. Ubytovali El Morzilla v chrámu a snášeli mu různé pochutiny z ovoce a jemné kuřecí maso. Pochopitelně že tuto dietu kůň dlouho nevydržel a uhynul. Indiáni se velmi obávali pomsty, a postavili proto sochu koně, kterou uctívali v Tayasalu jako svou modlu až do roku 1697.

Obrázek 58: Cortéz se svými jezdci útočí na aztécké náčelníky při dobývání Mexika

Druhým dobyvatelem, který zničil rozsáhlou říši Inků byl Francisco Pizzaro. Na rozdíl od Aztéků se ale Inkové brzy zbavili strachu z koní a několik jich ukořistili. Zpočátku Pizzaro nebyl příliš úspěšný, ale nakonec se mu, stejně jako Cortézovi, podařilo říši Inků velmi brutálním způsobem pokořit.¹⁴⁹

Koně, kteří se do Ameriky dostali, byli koně španělští. Často se stalo, že se někteří koně zatoulali a dali

tak základ obrovským stádům divokých koní v Severní Americe. Prérijní Indiáni si jich nejdříve nevšimli, protože byli příliš rychlí na lov. Rychle se ale od bělochů naučili, že na koních se dá jezdit. Tak se stali obávanými nepřáteli amerických pionýrů, kteří dobývali Divoký západ.¹⁵⁰

Sto dvacet tisíc Indiánů tehdy vlastnilo 160 tisíc koní. Například bohatí Černonožci měli často každý až čtyřicet koní a i ti nejchudší vlastnili 5 až 6 zvířat. Indiánští poníci byli sice potomky nádherných koní španělských, ale kvůli příbuzenské plemenitbě ztratili jejich honosnost. Zato ale byli velmi vytrvalí, obratní a nenároční. Často dokázali americké armádě svou vytrvalost, když dokázali unikat a byli schopni za den překonat vzdálenost 60 až 80 mil, zatímco armádní koně byli unavení již po 30 až 40 mílích.

Kůň se stal také symbolem amerického kovboje, honáka krav, který by bez koně nebyl schopen vykonávat svou těžkou práci. Kdo by neznal alespoň některou z nepřeberného množství kovbojek, kde kovboj a jeho věrný kůň svorně bojují proti mnohým nebezpečnostem. Tradice kovboje se udržela až

¹⁴⁹ Dobroruka Luděk - Kholová Helena: Zkrocený vládce stepi, Panorama, Praha 1992, s. 99

¹⁵⁰ Mahler, Zdeněk: Člověk a kůň, Dona, Praha 1995, s. 28

dodnes, kdy se pořádají rodea v Severní Americe, ale postupně přecházejí i do Evropy.

Zdivočelý americký mustang se po vynálezu železnice náhle stal přebytečným a hlavně konkuroval zdomácněným stádům dobytka, takže začal být vybíjen. Pořádaly se hony vrtulníky a terénními auty a koně poté putovali do psích konzerv. Mustangy potkal podobný osud jako bizony, jejichž mnohamilionová stáda se nesmyslným vybíjením zmenšila na počet třiceti tisíc kusů. Bizoni se ochrany nakonec dočkali, protože patří k fauně Severní Ameriky. Mustang již takové štěstí neměl, neboť není původním americkým zvířetem, ale je pouze zdivočelým domácím koněm. Dnes existuje pouze několik malinkých stádeček mustangů většinou na soukromých pozemcích, ale postupně se jejich počty zvyšují.

Obrázek 59: Hernando Cortés vyjednává s aztéckými náčelníky

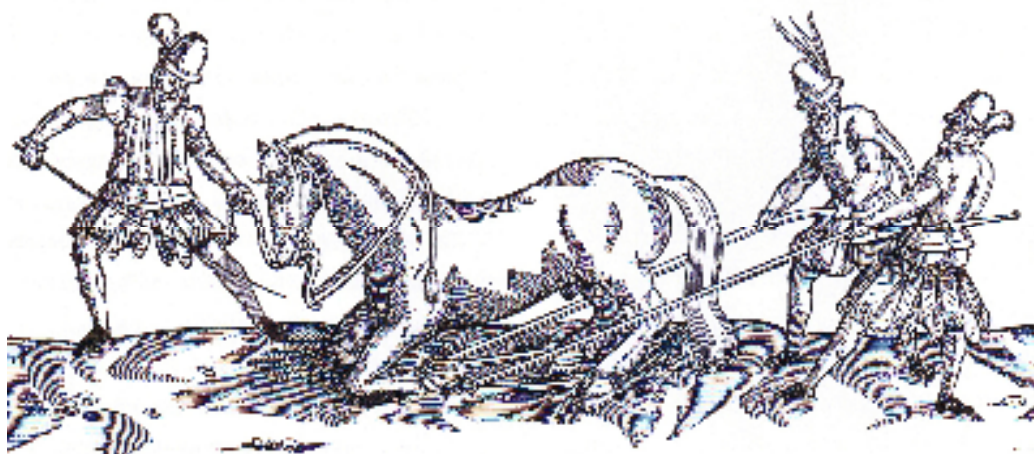
Jezdectví jako umění

Neapolská vysoká škola

V době renesance, která se v Evropě rozvinula zhruba v 15. a 16. století, nastalo obrovské oživení zájmu o antický svět. Co se jezdeckví týče, znovuobjeven byl řecký vojevůdce a historik Xenofón. V období renesance povýšilo jezdecké umění na úroveň studia věd nebo umění. Nedílnou součástí výchovy renesančního šlechtice byla výuka jízdy na koni. Již se neuplatňoval bojový výcvik na koni, ale udržoval se výcvik koní jako umělecká forma.

Prvním střediskem základů klasického ježdění se stala italská Neapol, kde tradice jezdeckých škol žila již od 12. století. V roce 1134 byla ustanovena jezdecká akademie založená na byzantských principech. Stejně jako Řekové a Římané byli Byzantinci seznámeni s prvky vyžadující vyšší stupeň sebrání koně. Ale Byzantinci měli už dokonalejší sedlo, třmeny a udidlo, které donutilo koně přenést většinu své hmotnosti na zád'. Mezi 13. a 15. stoletím vydali někteří autoři pod vlivem byzantských názorů v Neapoli knihy o spravování stájí, ježdění a učebních technikách.¹⁵¹

Založení střediska klasického jezdeckví v Neapoli se obvykle klade do roku 1532, kdy neapolský šlechtic Federico Grisone založil jezdeckou akademii, která se později proslavila jako první velká světová škola jízdy na koni. Do jezdecké akademie jezdili četní zahraniční šlechtici, aby tam v dlouhodobých kursech absolvovali základy jezdeckého umění. V akademii byli připraveni skvěle vycvičení hřebci převážně španělské krve. Federico Grisone je považován za prvního z klasických „mistrů“ jezdeckého umění. Jeho kniha s názvem *Ordini di cavalcare e il modo di conoscere le Nature dei Cavalli, emendare i vitii loro*¹⁵² o výcviku koní určila směr výcviku koní na několik století.

Obrázek 60: Grisoneho škola byla pro koně dosti násilná – zobrazení pokládání koně.

¹⁵¹ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 96

¹⁵² Dušek, Jaromír: *Kůň ve službách člověka*, nakladatelství Apros, s. 162

Těžcí bojovní koně nebyli pro jezdeckou vysokou školou vhodní, protože nebyli schopni vyhovět stále náročnějším požadavkům na krásu, eleganci a temperament koně. Proto mistři italských škol začali používat španělské koně, které nejprve dováželi a později i sami chovali. Použitím cviků vysoké školy se měla zvýšit poslušnost koně, aby byl připraven okamžitě reagovat na pomůcky jezdce v bojových situacích.

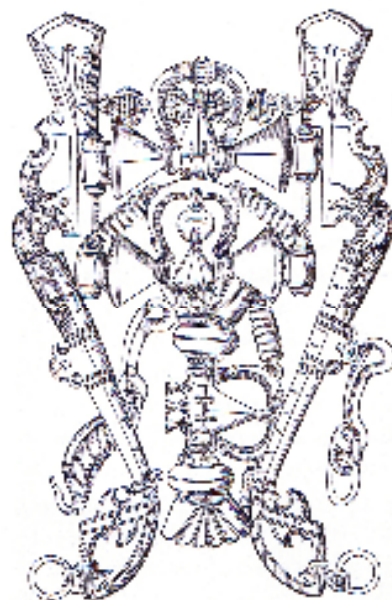
Federico Grisone nejprve učil koně reagovat na tlak na nosu pomocí obnosku, který se v lehce pozměněné formě používá ve Španělsku dodnes. Když kůň uměl dobře reagovat na nánosník, byl připraven na udidlo. Udidla té doby byly převážně zdobené páky s velmi dlouhými rameny páky, lomeným udítkem a ostrým řetízkiem. Požadovaného držení hlavy se dosahovalo pomocí ostrého řetízku, který se v případě potřeby vkládal do huby koně. Zároveň se používaly ostruhy a při vhodné „pomoci“ ze země kůň dosáhl požadovaného sebrání potřebného k provádění všech cviků. Nakonec kůň zvládl i skoky vysoké školy.

Velký důraz byl kladen na zlomení odporu koně pokáráním a s koňmi se zacházelo relativně surově. Kniha Federica Grisoneho obsahuje i dosti kruté způsoby, jak zvládnout vzpurné koně.

Například jankovitý kůň, který se odmítal pohnout vpřed, se napravoval přidržením hořící slámy, kočky nebo ježka pod ocasem.¹⁵³ Ale i přes tyto drsnější metody byla neapolská škola velmi úspěšná a dlouhou dobu byla nejlepší v Evropě.

Drastické Grisoneho metody zmírnil jeho žák Giovanni Battista Pignatelli, který tvoří spojovací článek mezi italskou školou spoléhající hlavně na mechanické pomůcky při výcviku a francouzskou školou, která preferovala osvícenější a lidštější přístup ke koním. Jeho následovníkem byl Saloman La Broue, který je autorem knihy *La Cavalerie Francois*, publikované v roce 1593. Tato kniha obrátila pozornost k francouzské jezdecké škole podporované králem.

Na počátku 16. století byl úřad vrchního podkoního nepostradatelnou součástí všech významných evropských dvorů. Vrchní podkoní byl zejména ve Francii přibližně stejně vážený jako nejvyšší činovníci státu a obyčejně tuto hodnost získávali vysoce kultivovaní lidé šlechtického původu.

Obrázek 61: Ostrá udidla používaná v neapolské škole připomínala spíše mučidla

¹⁵³ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 97

Antoine de Pluvinel

Prvním z velkých francouzských mistrů jezdeckého umění byl Antoine de Pluvinel (1555-1620). Byl učitelem jízdy francouzského krále Ludvíka XIII. a své zkušenosti z učení krále popsal ve své knize *Le Manege Royal*,¹⁵⁴ která byla napsána formou dialogu mezi Ludvíkem XIII. a Pluvinelem.

Pluvinel zavedl systém gymnastických cvičení určený ke zvýšení pružnosti a prostupnosti koně a zavrhl mnoho donucovacích mechanických prostředků, které se obecně užívaly o století dříve. Pluvinelovo pojetí jezdeckví vyžadovalo nenásilný a harmonický soulad mezi koněm a jezdcem.

Antoine de Pluvinel se učil v neapolské škole u Giovanniho Battisty Pignatelliho a po návratu do Francie se jeho pověst jako skvělého učitele jezdeckví velmi rozšířila. Bylo mu tudíž umožněno založit první francouzskou jezdeckou akademii v Paříži. Jeho kvality jej přeurlčily jako Mistra jezdeckví králů a pod jeho dohledem se učili jezdit hned tři králové – Jindřich III., Jindřich IV. a Ludvík XIII.

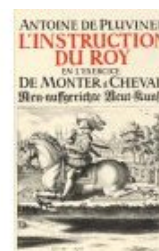
Obrázek 62: Antoine de Pluvinel byl učitelem jízdy třem králům

Antoinovi de Pluvinelovi se připisuje také vynález pilarů, které jsou velmi užitečnou pomůckou pro klasický výcvik koně. Pilary jsou dva sloupy vzdálené od sebe asi dva metry, ke kterým se kůň přiváže a je učen některý ze složitějších cviků vysoké školy piafou a levádou počínaje.

Výcvik koně podle Pluvinela měl probíhat co nejjemnějším způsobem bez násilí. Bičik měl být používán pouze jako pomůcka a ukázání koni cesty ke správnému provedení cviku.

Rozhodně to nebyl prostředek k jeho trestání a totéž platí pro ostruhy a udidla. Ostré udidlo bylo prostředkem k zjemnění signálů od jezdce ke koni a ne donucovacím mučícím nástrojem.

Dalším bodem Pluvinelova výcviku bylo shromáždění koně, kterého měl jezdec dosáhnout gymnastickými cvičeními a postupným vytvářením osvalení koně. Kůň se pak pohyboval sám v dobré rovnováze a Pluvinel již tehdy formuloval shromáždění takto: „Tato lekce správně provedená zlehčí koně vpředu, přenesou váhu více na zadní nohy a ochotně se podřídí pomůckám jezdce. Toho je možné dosáhnout pomocnými cvičeními, které celou situaci ulehčí.“¹⁵⁵ A jeho slova platí dodnes.

Obrázek 63: Pluvinelova kniha

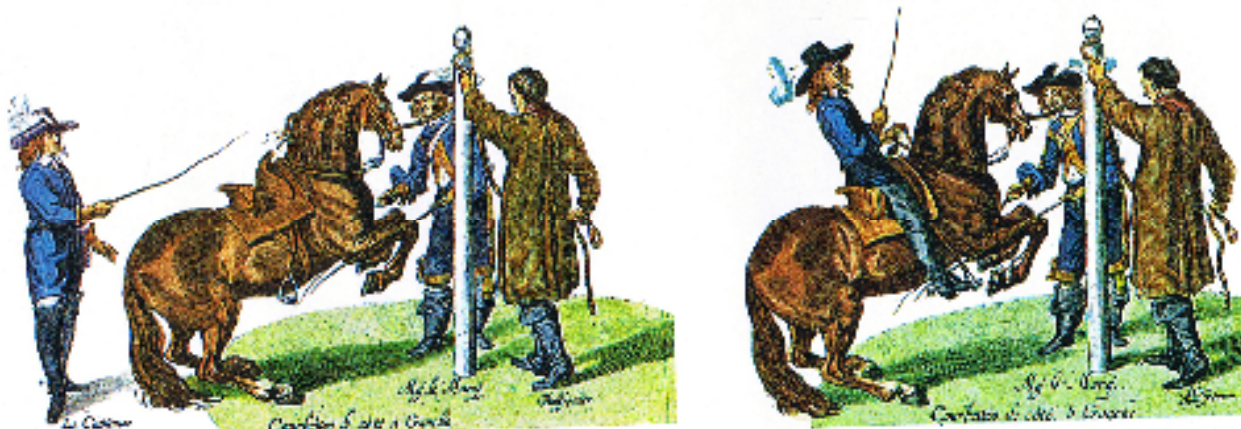
¹⁵⁴ Dušek, Jaromír: Kůň ve službách člověka, nakladatelství Apros, s. 163

¹⁵⁵ Over Uta: Antoine de Pluvinel, časopis Pferdeheute 10/2002, s. 62

William Newcastle

Dalším významným mistrem jezdeckého umění byl anglický šlechtic William Cawendish Newcastle (1592-1676). Byl stájmistrem a učitelem jízdy prince waleského – tedy korunního prince, který žil přechodně v exilu a na trůn nastoupil po svém otci Karlu I. v roce 1660 jako Karel II. V exilu byl ve Francii, později v antverpských provinciích. V Antverpách postavil Newcastle radnici a zřídil jezdeckou školu. Zde také publikoval svou knihu *Methodes et invention nouvelle de dresser les chevaux*, kterou bohatě ilustroval jeden z předních Rubensových žáků – vlámský umělec Diepenbeecke.

Své metody založil Newcastle na přirozenosti a odmítl některé výcvikové metody Pluvinelovy, které měly násilný charakter. Tím byl jeho přínos k výcvikovým metodám pozitivní. Do výcviku však sám vnesl jiné nepřirozené prvky, kterými zlomil vůli koně. Z tohoto důvodu postupně jeho metody zanikly.

Obrázek 64: Ilustrace z knihy Williama Newcastla, které vytvořil vlámský umělec Diepenbeecke, jeden z předních Rubensových žáků.

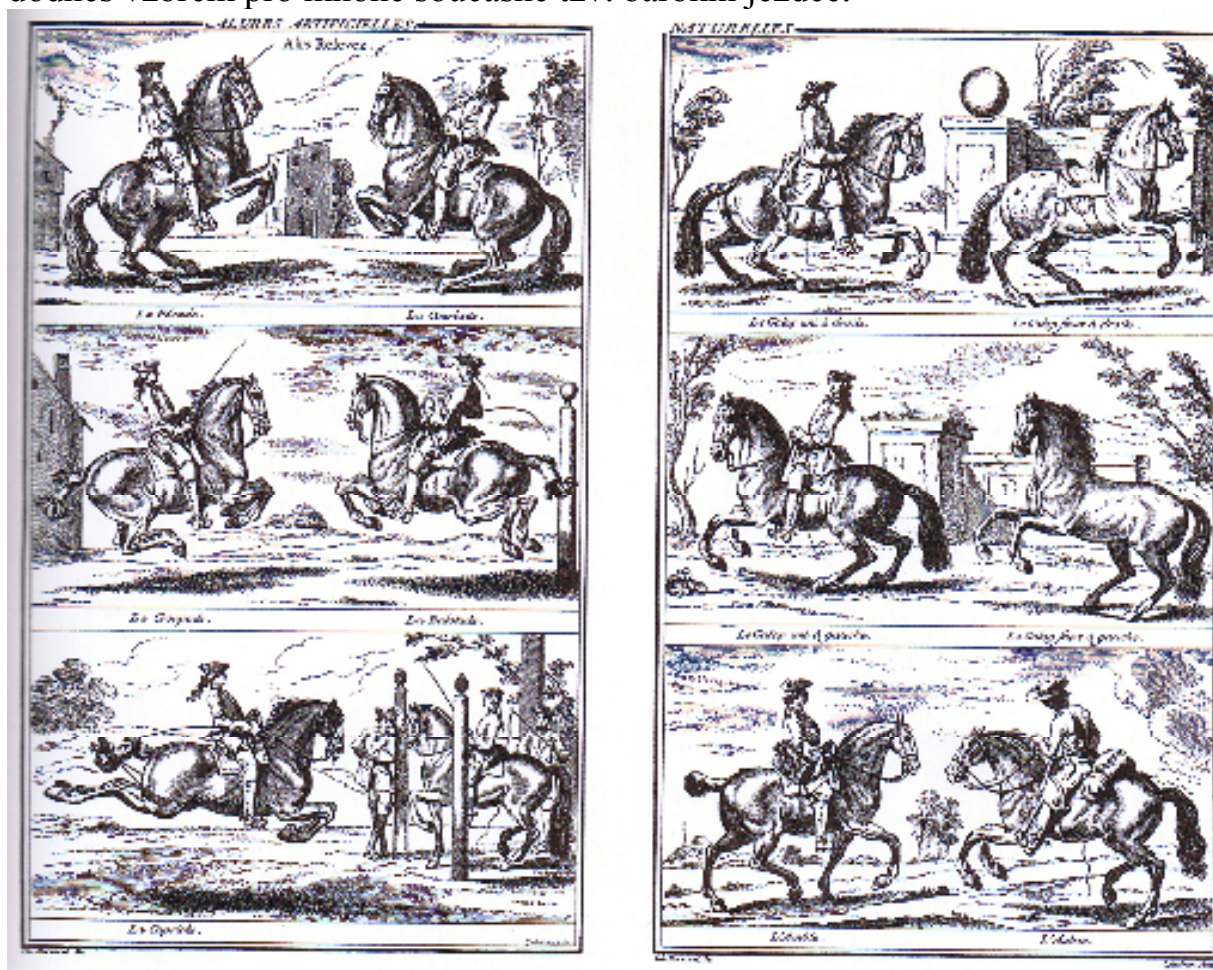
Francois Robichon de la Guerinière

Posledním velkým jezdeckým mistrem osmnáctého století byl Francois Robichon de la Guerinière (1688-1751), vrchní podkoní Ludvíka XV. a zároveň ředitel královské „manéže“ v Tuilleriích. V roce 1733 uveřejnil Guerinière svou knihu *École de Cavalerie*, která se rychle stala biblí jezdeckého umění a byla přijata jako základní principy Španělské školy ve Vídni, kde je Guerinière dodnes vysoce ceněn.

Principy výcviku podle Gueriniéra se opíraly o Pluvinela a Newcastla, nicméně v jeho systému tréninku koní byl částečně odstraněn Pluvinelův výcvik mezi pilary a Newcastlův systém používání španělského obnosku. Používal obraty na vnější otěži a zavedl cvičení dovnitř plec, které je základem mnoha dalších cvičení a používá se dodnes. Formuloval, zjemnil a upřesnil principy jezdeckví jako racionální vědy, přičemž zastával názor, že „bez teorie je praxe

bezmocná“.¹⁵⁶ Používal systematická cvičení ke zvýšení sebrání a vyváženosti koně při výcviku. Vyjádřil objektivně, že na koni klidném, uvolněném a lehce ovladatelném je radost jezdit a je příjemný ve všech chodech. Guerinière je dodnes vzorem pro mnohé současné tzv. barokní jezdce.¹⁵⁷

Obrázek 65: Nákresy jednotlivých cviků z knihy Francoise Robichona de la Guerinière

Současné vysoké jezdecké školy

Na vysoké jezdecké školy 18. století navázalo v současnosti několik dalších jezdeckých škol, které jsou založeny na starých barokních základech. Nejstarší z nich je Španělská jezdecká škola ve Vídni, jejíž historie nebyla přerušena. Na ni navazují ještě dvě velmi populární vysoké jezdecké školy, které byly znovu založeny ve 20. století. Jedná se o Real Escuela Andaluza del Arte Equestre v Jerezu de la Frontera ve Španělsku a Escola Portuguesa d'Arte Equestre v Lisabonu v Portugalsku.

¹⁵⁶ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 99

¹⁵⁷ Branderup, Bent: *Reiten auf Kandare*, Cadmos Verlag 2001, s. 24

Španělská jezdecká škola ve Vídni

Nejznámější vysokou jezdeckou školou je Španělská jezdecká škola ve Vídni, která je nejstarší jezdeckou akademií na světě. Byla založena roku 1572 při habsburském císařském dvoře za účelem vzdělávání mladých šlechticů v jezdeckém umění. Španělská se jmenuje proto, že první koně, kteří zde byli používáni, byli koně starošpanělští, kteří se k účelům školy nejlépe hodili. Později je nahradili lipicáni přímo pro školu chovaní.

Škola působila nejdříve v dřevěné aréně nedaleko císařského paláce a to až do roku 1729, kdy jí Karel VI. přidělil Zimní jízdárnu. Zimní jízdárna byla projektována jako součást císařského paláce Hofburgu architektem Josefem Emannuelem Fischerem z Erlachu. Byla dokončena roku 1735, tedy v době vrcholu rakouskouherské moci. Budova je čtyřpodlažní. Jejím středem je jezdecký sál 55 m dlouhý, 18 m široký a 17 m vysoký. Halu zdobí nadpis: „*Tato císařská jezdecká škola byla založena k výuce a výcviku šlechtické mládeže a k výuce koní pro vysokou školu a pro vojenské účely na příkaz císaře Karla VI., syna zvěčnělé císaře Leopolda I., pod dozorem generálního ředitele výstavby a vedoucího stájí hraběte Althanna v roce 1735.*“¹⁵⁸

Obrázek 66: Španělská jezdecká škola ve Vídni je nejstarší jezdeckou akademií – byla založena roku 1572

Mezi početnými dvorními jezdeckými školami v Evropě zůstala bez přerušení historie ta ve Vídni jako jediná. Přežila i rozpad habsburské monarchie roku 1918 a dnes ji Rakousko uchovává jako kulturní instituci.

Real Escuela Andaluza del Arte Equestre

Královská andaluská škola jezdeckého umění vděčí za svůj vznik vystoupení s názvem Jak tančí andaluští koně, na které byl pozván budoucí španělský král Juan Carlos I. Ten jím byl nadšen natolik, že umožnil donu Alvaru Domecq Romeovi založit královskou školu jezdeckého umění. Škole byl poskytnut areál paláce Recreo de las Cadenas z 19. století, doplněný o budovu kryté haly a stájí v čistě andaluském architektonickém stylu z roku 1980.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Kugler Georg: Lipizzaner, Styria verlag 2000, s. 26

¹⁵⁹ Znamenáčková Kristýna: Real Escuela Andaluza del Arte Equestre, časopis Koně a hříbata 10/2008, s. 6

V Real Escuela Andaluza del Arte Equestre se používají výhradně andaluští koně – španělsky nazývaní pura raza española. Nejlepší z nich pocházejí z hřebčína La Cartuja – z chovu kartuziánských mnichů, kteří uchovali nejčistší stáda španělských koní před různými vpády nepřátel. Andaluští koně přicházejí do Královské jezdecké školy z nejlepších chovů v celé zemi a pro každého chovatele je ctí mít zde koně ve výcviku.

Obrázek 67: V Real Escuela Andaluza del Arte Equestre se používají andaluští koně – na obrázku je andaluský hřebec v kapriole – nejtěžším cviku vysoké jezdecké školy.

Escola Portuguesa d'Arte Equestre

Kořeny školy sahají až do období baroka, kdy vysoká jezdecká škola zaznamenala velký rozkvět. Ale historie samotné portugalské jezdecké školy začíná v roce 1979, kdy hřebčín Alter Real předal do péče čtyři hřebce čtyřem žákům Nuna Olivieri, kteří měli za úkol připravit je na představení na Pařížské koňské show, která se konala o rok později. V roce 1981 se škola dočasně usídlila v Sociedade Hipica Portuguesa v Lisabonu, kde trénovali po nocích ve volném čase. Jezdci Escola Portuguesa dlouho nedostávali žádný plat a bylo pro ně poctou, že mohli reprezentovat svou zemi na alterských

Obrázek 68: Čtverylka Portugalské jezdecké školy

hřebcích. Od roku 1983 sídlí Escola Portuguesa v zahradě národního paláce Queluz.¹⁶⁰

Escola Portuguesa mnohokrát předváděla své umění nejvyšším představitelům různých zemí. V roce 1985 byly hosty v Portugalské jezdecké škole britská královna Alžběta II. s princem Filipem a americký prezident Ronald Reagan. V roce 1986 se škole dostalo mezinárodního uznání, když byla pozvána Jejím Veličenstvem královnou Alžbětou II. do Londýna, aby předvedla své vystoupení při příležitosti portugalsko-britského bálu. Koně používaní v Escola Portuguesa d'Arte Equestre jsou výhradně lusitánští hřebci z hřebčína Alter Real.

Obrázek 69: Práce na dlouhé ořeži

Obrázek 70: Leváda mezi pilary, jejichž vynalezení se připisuje Antoinovi de Pluvinelovi.

Obrázek 71: Pesáda

¹⁶⁰ Reinbergerová Anna: Escola Portuguesa d'Arte Equestre, časopis Svět koní 4/2006, str. 6

Nejrychlejší vítězí

Nejstarší záznam o dostizích, pocházející z roku 1540, dokládá, že nejstarším dosud existujícím dostihovým závodišťem v Anglii je Chester. Královna Alžběta I. jezdívávala sledovat dostihy na pláni u Salisbury a ještě před koncem století se toto závodišťe objevilo na mapě Doncasteru. Po roce 1640 se začalo závodit v Epsomu a do roku 1700 se stal hlavním městem dostihového světa Newmarket díky královskému patronátu, které mu zaručil popularitu. Král Jakub I. Byl prvním panovníkem, který v roce 1605 město navštívil, a pro Karla II. se po jeho restauraci stalo od roku 1660 domovem.¹⁶¹

Dostihy a s nimi i chov plnokrevníků se rozšířily do všech zemí, na které měla Velká Británie nějaký vliv. V Severní Americe bylo první oficiální dostihové závodišťe otevřeno v roce 1665 na Long Islandu v New Yorku. Ve Francii se první oficiální dostihy konaly v roce 1776 poblíž Paříže, v Německu v roce 1882 v Meklenbursku, v Itálii v roce 1837 ve Florencii a v Neapoli.¹⁶² V Čechách se poprvé běželo v Praze v roce 1839 a v Pardubicích roku 1842. Na jižní polokouli byly první dostihy zaznamenány v roce 1810 v Sydney v Austrálii a v roce 1842 v Aucklandu na Novém Zélandu.

Obrázek 72: Malba Théodora Géricaulta znázorňující derby v Epsomu v roce 1821

¹⁶¹ Dobroruka Luděk - Kholová Helena: Zkrocený vládce stepi, Panorama, Praha 1992, s. 112

¹⁶² Edwards, Elwyn Hartley: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994, s. 119

Anglický plnokrevník byl vyšlechtěn v Anglii v 18. století. Plemeno založili tři orientální hřebci. První byl arabský hnědák Darley Arabian, který byl roku 1705 dovezen ze Sýrie. Byl prý velmi hezký a jeho synem byl Eclipse – kůň, který nikdy neprohrál. Darley Arabian se podílí na dnešním anglickém plnokrevníkovi největší mírou krve.¹⁶³

Obrázek 73: Darley Arabian

Obrázek 74: Byerley Turk

Byerley Turk, vraník neznámého původu, byl získán jako kořist od Turků při dobývání Vídně roku 1683 a do Anglie se dostal roku 1689. Osvědčil se jak v boji, tak v chovu, a stal se otcem mnoha vítězů.

Poslední z tria je berber Godolphin Barb, který měl velmi pestrý život. Pocházel z Tangeru a francouzský král Ludvík XV. jej dostal darem od marockého sultána. Protože však byl moc malý a měl prý příliš tlustý krk, král prodal svého drahocenného koně

obchodníkovi s dřevem. Jelikož Godolphin nebyl právě nejhodnější, putoval z ruky do ruky. Jednoho dne jej však v pařížských ulicích, zapřaženého do káry s vodou, objevil anglický chovatel Cook, který ho koupil a odvezl do Anglie.

Zde se stal jeho majitelem lord Godolphin, po kterém se hřebec nese jméno. Potomek Godolphin Barba a klisny Roxany se jmenoval Lath a byl to svého času nejproslulejší závodní kůň. Rodokmen každého dnešního plnokrevníka musí sahat alespoň k jednomu ze zakládajících hřebců. V případě, že jsou v původu koně nějaké nejasnosti, není zařazen do chovu, byť by byl seberychnější.

Obrázek 75: Godolphin Barb

Od konce 17. století byla vedena plemenná kniha anglických plnokrevníků. V roce 1791¹⁶⁴ vyšel první svazek - General Studbook - a od té doby byla kniha prohlášena za uzavřenou, to znamená, že do dalších svazků této knihy nebo bočních plemenných knih lze zapisovat pouze ty jedince, jejichž oba předkové, otec i matka, jsou zapsáni v této plemenné knize.

¹⁶³ Mahler, Zdeněk: Slavní koně. Orbis Pictus, Praha 1992, s. 21

¹⁶⁴ Edwards, Elwyn Hartley: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994, s. 118

Významní vojevůdci a jezdecké bitvy v novověku

Napoleon a jeho koně

Jak známo, císař měl velice rád koně arabské krve. Jezdil ale i na jiných orientálních hřebcích, například berberských. Zásadně odmítal anglické plnokrevníky, a tak na orientálním hřebci prohrál i svou poslední bitvu.

„Jsem toho rodu, jenž zakládá říše,“ řekl jednou Emmanuelovi de Las Cases, svému druhovi ve vyhnanství na Svaté Heleně. Toto jeho vlastní přesvědčení a postoj k životu zřejmě měly vliv i na jeho vztah ke koním.¹⁶⁵

Podle všeho mezi charakterové črty Napoleona Bonaparta patřila fenomenální paměť, mimořádná pracovitost, ochota vzdát se pohodlí a osobní nasazení, což kolem něj vyvolávalo až posvátnou hrůzu. Měl schopnost geniální improvizace na bitevním poli, smysl pro úder v pravou chvíli, který šířil v řadách nepřítele často doslova paniku, a jedinečnou schopnost inspirovat svá vojska k heroickým činům.

Poté, co se Napoleon stal vrchním velitelem císařské gardy, rozšířilo se využívání vojáků v rojnicích právě tak jako účinné a časté zapojování jezdeckva. Jezdců se využívalo jako zvěďů a krycích čet a někdy i jako úderných jednotek k boji s nepřítelem poté, kdy už bylo dosaženo rozhodujícího průlomu na frontových liniích. Napoleon zásadně trval na tom, že bude osobně velet armádním jízdám a dělostřeleckým rezervám. Jeho již zmíněná legendární schopnost geniální improvizace na bitevním poli byla popsána nespočetněkrát. Přizpůsobování měnícím se okolnostem francouzského občanského státu už tak dobře známá není. Ještě o něco méně je znám jeho vztah ke koním.¹⁶⁶

V obecném povědomí převládá názor, podle kterého byl Napoleon průměrným jezdcem. Nestranný kritik by zřejmě našel množství chyb i v jeho sedu. V zádech byl většinou shrbený, hlavu nesl v předklonu, kolena bývala vytočená víc, než by se slušelo. V průběhu svého života z koní často padal. Není se co divit, vždyť své jezdecké umění získal v Autun a v Brienne, kde se na osvojování v přístupu a ovládnutí koní

Obrázek 76: Napoleon v Egyptě

¹⁶⁵ Duruttya, Michael: Napoleon a jeho koně, časopis Jezdectví 9/2002, s. 58

¹⁶⁶ Edwards, Elwyn Hartley: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994, s. 318

kladl pouze minimální, ne-li vůbec žádný důraz.

Zmíněné negativní stereotypy přirozeně již nemohl napravit ani roční pobyt ve vojenské škole v Paříži, kde pod vedením pana d'Auvergne absolvoval budoucí panovník opakované tréninkové lekce a kde získal základ svého budoucího jezdeckého umění. Neměli bychom zapomenout ani na jeho dlouhý pobyt v Ajacciu na Korsice v době mládí, kde přímo vyhledával možnost nasednout na hřbet koní (většinou se jednalo o temperamentní, nikdy neokované polodivoké korsické poníky plné síly a ohně), avšak i zde se řídil více svými instinkty a živelností než nějakým principem, školou, metodikou jízdy na koni, či čímkoli jiným.¹⁶⁷

Svým způsobem úctyhodná byla vojevůdcova výdrž v sedle v době četných vojenských tažení. Je historicky zdokumentováno, že na cestě z Valladolidu do Burgos jej viděl generál Thiébant uhánět „šílenou rychlostí“ krajem citelně poznamenaným vojenskými událostmi. Císař v ten den na své inspekční cestě projel 23 městy Španělska a absolvoval při tom 128 km za neuvěřitelných 3,5 hodiny.

V koňském sedle dokázal trávit dlouhé hodiny. Vydržel v něm bez přestání i 12 až 14 hodin. S oblibou se věnoval i výcviku a další přípravě koní. V jejich tréninku nacházel rozptýlení a prostředek k znovunabytí psychické energie a fyzické síly. Při četných honech a lovech, které někdy sám inicioval a organizoval, prověřoval koně ve cvalu. Při jedné příležitosti v Badsském lese přeskočil se svým arabským plnokrevníkem příkop široký 18 stop (cca 5,5 m) bez toho, aby sám nebo spolu s koněm padl.¹⁶⁸

Je jen přirozené, že měl císař i množství nehod. Jednou ve městě Mortefontaine, když pobýval u svého bratra Josefa, chtěl vyzkoušet jednoho z jeho koní. Ten náhle uskočil, v důsledku čehož se Napoleon prudce udeřil o hrubou větev stromu. Náraz byl tak silný, že císař byl několik minut v bezvědomí. Jiný příklad se udál v Bologni, kde ve snaze nezranit dítě přebíhající přes cestu ztratil rovnováhu a spadl.

Nejznámějším pádem ze sedla byl ten v noci z 22. na 23. června roku 1812, tj. v den vpádu na území Ruska. Zapříčinil jej zajíc, který proběhl mezi nohama jeho koně, ten se splášil a náhle uskočil stranou. Imperátor v tom okamžiku držel uzdu zřejmě tak pevně, že jej náhlý pohyb strhl k zemi. Mezi vojáky pak vznikla fáma, podle které měl tento pád předznamenat konečný výsledek zmíněné vojenské operace, jejímž vyústěním měla být porážka a smrt. Není tedy divu, že tato příhoda Napoleona značně rozladila a znepokojila. Přesto následující den vysedl na toho samého Friedlanda, aby z jeho sedla velel armádě v boji s nepřítelem.

Velkou zalíbení nalézal Napoleon v arabských bělouších. Vlastnil jich současně několik. Pocházeli většinou z Ruska, Německa a Španělska. Některé získal darem, mj. i od alžírského šejka, marockého krále či tureckého sultána.

¹⁶⁷ Duruttya, Michael: Napoleon a jeho koně, časopis Jezdectví 9/2002, s. 58

¹⁶⁸ Duruttya, Michael: Napoleon a jeho koně, časopis Jezdectví 9/2002, s. 59

Imperátorův nákupčí koní pan Lavigna¹⁶⁹ měl pověření získat arabské koně v Rusku a to přímo od chovatelů a dodavatelů cara Alexandra. Není divu, že si Napoleon cenil ty koně, kteří pocházeli z tzv. divokého hřebčince vévody de Berg. Ke klisnám žijícím v naprosté volnosti v lesnaté krajině zmíněného panství byli pouštěni hřebci arabské krve, čehož výsledkem byli potomci s výraznými a těžko přehlédnutelnými znaky orientálního plemene. V tomto hřebčíně existoval i chov na základě normanské a lusitánské krve. Cena zdejších koní se pohybovala od 735 do 1400 franků a hodnota celého hřebčince se odhadovala na tři miliony.

Obrázek 77: Bitva u Slavkova

Když Napoleon odcházel na ostrov Elba, jeho doprovod tvořilo i jeho osm nejoblíbenějších a také nejkvalitnějších koní (tři bělouši a pět ryzáků), jmenovitě: Wagram, Tauris, Roitelet, Intendant (Coco), Montevideo, Cordone, Gonzalve a Emir. Na ostrově měl i svůj malý hřebčín čítající všehovšudy 50 koní. Všichni Napoleonovi koně měli jednu společnou vlastnost: vyznačovali se výrazným charakterem připomínajícím v lidském pojetí a významu nekompromisnost a zásadovost. Ihned po příchodu na ostrov byli podrobena tvrdému výcviku. V první fázi byli navykáni na zvuk střelby a na hluk ne nepodobný podmínkám bitevní vřavy.¹⁷⁰ Až potom jim mohl být prisouzený přívlastek „Koně Jeho Veličenstva“.

K tomuto období císařova prvního exilu se váže historka. Stalo se totiž, že jedna mladá remonta vyhodila císaře ze sedla. To jej rozčílilo do té míry, že předvolaného trenéra ztrestal bičíkem. Později svého činu litoval a nešťastného trenéra štědře odškodnil bolestným ve výši 3000 franků. V době zahájení tažení do Ruska v roce 1812 zvýšil císař stav už tak početného koňstva na 765 jezdeckých a tažných koní. Z nich v průběhu bojů a pozdějšího

¹⁶⁹ Duruttya, Michael: Napoleon a jeho koně, časopis Jezdeckví 9/2002, s. 59

¹⁷⁰ Mahler, Zdeněk: Slavni koně, Orbis Pictus, Praha 1992, s. 29

ústupu do Wilny uhynulo 75 jedinců. Ztráty, které císař těžce nesl, se týkaly mimo zvířat i základní výstroje koní - jejich postrojů a sedel. Základním požadavkem Napoleona při výměně unavených nebo zraněných koní bylo, aby náhradní zvíře bylo už nasedlané. Císař nechal zhotovit mnoho sedel a to přesně na míru pro jednotlivé koně. To velice zatěžovalo kasu, protože normální sedlo v té době stálo přibližně 820 franků, kdežto sedla, která nechal zhotovit císař, stála od 4430 do 8500 franků. Pouze jedno z těchto sedel však nikdy nebylo použito ke svému účelu. Sedlal se s ním císařův kůň v průběhu slavnostních přehlídek, kterých se zúčastnil zásadně bez jezdce.

V den bitvy u Waterloo se ráno vyšvihl do sedla klisny jménem Zina získané coby konfiskát z hřebčína barona de Plessen. V odpoledních hodinách přesedl na hřbet Pesirée, která však projevovala výraznou nervozitu. Kolem sedmé hodiny večerní se císař rozhodl k její výměně za Marenga, nejstaršího jezdeckého koně ve stáji. Tento berberský hřebec menšího vzrůstu a neobvyklé hnědošedé barvy, shodné s odstínem císařova oblíbeného redingotu, jej pak nesl - tak jako poněkolkáté v mnohých předcházejících bitvách - bezpečně až do pozdního večera.

Marengo, pocházející pravděpodobně ze slavného hřebčína El Nasari, byl dovezen z Egypta v roce 1799 po bitvě u Abukiru. V kohoutku měřil pouze 145 cm, což Napoleonovi vyhovovalo. Marengo nesl Napoleona v bitvách u Slavkova (1805), u Jeny (1806), u Wagramu (1809) a konečně i u Waterloo (1815).¹⁷¹

Marengo doprovázel svého pána také do zajetí na ostrov Sv. Heleny a když jeho pán Napoleon skonal, čekalo jej neslavné putování po dražbách. Když zemřel, koupilo jeho kostru londýnské válečné muzeum.¹⁷²

Obrázek 78: Napoleon překračuje průsmyk Sv. Bernarda, dílo malíře Jacquese Luise Davida

¹⁷¹ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 318

¹⁷² Mahler, Zdeněk: *Slavní koně*, Orbis Pictus, Praha 1992, s. 30

Wellington a Copenhagen

Na druhé straně bitvy u Waterloo stál proti bílému Marengovi jiný slavný kůň. Ryzák Copenhagen, válečný kůň Artura Wellesleye, vévody z Wellingtonu, přemohitele Napoleona, sklízel obdiv už za svého života. Měřil 152 cm a byl to typický plnokrevník z počátku 19. století s výraznými arabskými rysy. Wellington svého koně koupil v roce 1812 ve Španělsku od sira Charlese Stewarta a jezdil na něm v různých vojenských taženích. Copenhagen sám přilnul k vojákům, a když se s nimi po čase odloučení setkal, radostně ržál. Když se k němu však někdo přiblížil, vyhazoval, takže budil stejný respekt jako jeho pán. Copenhagenův slavný den byl 18. červenec 1815, kdy Wellington v bitvě u Waterloo porazil Napoleona Bonaparte. Ten den strávil Wellington patnáct hodin v sedle a večer měl prý Copenhagen ještě dost sil.¹⁷³

Copenhagen uhynul v roce 1836 ve věku 28 let a byl pohřben se všemi vojenskými poctami ve Stratfield Saye v Hampshiru. Vévoda o něm napsal: „Mohou být koně rychlejší a nepochybně krásnější, ale pokud jde o spolehlivost a vytrvalost, nikdy jsem neviděl lepšího.“ Jezdecký pomník Wellingtona a Copenhagena je umístěn v Hyde Parku v Londýně.

Útok lehké brigády u Balaklavy

Bitva u Balaklavy byla jednou z klíčových bitev Krymské války. Odehrála se 25. října 1854 u Balaklavy (tehdy na místě bývalé vesnice Kadikoj, dnes městské části Balaklavy) mezi vojsky spojenců Velké Británie, Francie a Osmanské říše na jedné straně a vojskem ruského impéria na straně druhé.

Bitva proběhla v rámci prvního ze dvou ruských pokusů prorazit obléhání Sevastopolu a skončila nerozhodně. V bitvě dostala britská lehká jízda sporný rozkaz zaútočit na postavení ruského dělostřelectva. Po průjezdu „Údolím smrti“

se Britům podařilo Rusy z postavení vytlačit, ale po obrovských ztrátách se museli s francouzskou pomocí stáhnout zpět. Téměř 250 mužů jízdy ze 673 bylo zabito nebo zraněno. Ze 673 koní jich bylo zabito 470, 42 koní bylo raněno a 43 roztrháno.

Obrázek 79: Bitva u Balaklavy

¹⁷³ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 320

Další koně zahynuli vyčerpáním, a tak za dva měsíce ztratilo jezdectvo 800 koní ze dvou tisíc.¹⁷⁴ Důvodem útoku byla dezinterpretace rozkazu, který byl původně vydán nikoliv k dobytí postavení ruského dělostřelectva, ale k zamezení ukořistění vlastních děl Rusy.

Bitva u Hradce Králové

Další z velkých jezdeckých bitev se odehrála 3. července 1866 v Čechách v blízkosti Hradce Králové, přesněji u Sadové. Rozhodující pro průběh prusko-rakouské války byl postup pruských armád v Čechách, které po dílčích úspěších v prostoru severovýchodních Čech krvavě porazily rakouskou armádu právě v bitvě u Hradce Králové. Touto bitvou byla válka definitivně rozhodnuta. Ovšem nás zajímá hlavně boj rakouských a pruských kavalerií. Krátce po čtvrté hodině vrchní velení rakouské Severní armády rezignovalo. Ústup prchajících vojsk kryla jízda. Okolo půl páté odpoledne se u obce Střezetice střetly jednotky rakouské jízdy s pruskými kavaleristy v jedné z posledních velkých jezdeckých bitev v dějinách. Rakouská jízda zachránila pěchotu Severní armády, již se nakonec podařilo uniknout z hrozícího obklíčení.

Ztráty rakouské armády v této bitvě byly obrovské - 5700 mrtvých, 7500 pohřešovaných, 7500 zraněných a 22 000 zajatých vojáků, spojenecký saský armádní sbor ztratil celkem 1500 vojáků. Také další ztráty rakouské armády byly obrovské - 6000 koní, téměř 200 děl a přes 600 povozů. Pruské ztráty byly mnohem menší - 2000 mrtvých, necelých 300 pohřešovaných a téměř 7000 zraněných vojáků, počet koní se snížil téměř o 1000.¹⁷⁵

Obrázek 80: Bitva u Hradce Králové je považována za jednu z největších jezdeckých bitev v dějinách

¹⁷⁴ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 317

¹⁷⁵ Harenberg, Bodo: *Kronika lidstva*, Fortuna, Praha 1998, s. 757

Ženy v sedle

Ženy jezdily dlouho ve stejném sedu jako muži, tedy v sedu rozkročném. Avšak boční (postranní) sed žen se již objevuje na kresbách z dob řecké antiky z roku 450 př. n. l. - upadl však patrně v zapomnění. Na reliéfu z doby galsko-římské (reliéf Castello Allemagna) je zobrazena bohyně Epona v postranním sedu. Reliéf tedy potvrzuje, že již před dvěma tisíci lety ženy v tomto bočním sedu jezdily.

Ovšem tehdy v takovém sedu jezdili i muži, pokud jim jejich oděv neumožňoval normální rozkročný sed na koni. Například u asyrských nebo arabských jezdců bylo možné boční sed nezářídka zaznamenat. Arabové jezdili v takovém bočním sedu již dříve na velbloudech a na sedlech měli vpředu i vzadu vyčnívající vyšší sedlové hrušky (pravou nohu jezdec položil kolem přední hrušky a chodidlo měl zasunuté u kolena levé nohy). S nástupem mariánského kultu a zvýraznění postavení ženy a jejího projevu se začal postranní sed (později již nazývaný dámský sed) znovu uplatňovat. Nebyl však pohodlný. Jezdkyně neměla zpočátku třmeny - po levé straně byl k sedlu připevněn podpěrkový schůdek - stupátko, na kterém spočívala jezdkyně chodidly. Ovšem jízda v takovém sedu, pokud by měla jezdkyně jet poněkud rychleji, byla možná jen u mimochodníků.¹⁷⁶

V evropských zemích se boční sed začal používat znovu nejdříve u dam za šlechtických kruhů. Pro nás je zajímavé, že zavedení tohoto sedu do Anglie se přisuzuje královně Anně České (žila v letech 1366-1394), provdané za anglického krále Richarda II. Do užívání zavedla tento sed u jezdkyň v Anglii již rok po svém sňatku v roce 1382.¹⁷⁷ Nejen v Anglii, ale i v ostatních zemích se užívání dámských sedel a sedů rozšiřovalo a u žen se zvyšovala jejich obliba. Ženy začaly tehdy více cestovat na koních a zájem o dopravu na nepohodlných a méně estetických vozech u nich výrazně poklesl.

Obrázek 81: Anglická královna Alžběta I. byla vášnivou jezdkyňí.

Obširnější záznamy o používání bočních sedů u žen ve středoevropských oblastech pochází z roku 1341. Jezdily v něm ženy výše společensky postavené, které jako jezdkyně rády vystupovaly v programových číslech velkých turnajů. Byly oblečeny v dvoubarevných tunikách, v krátkých pelerínách a na hlavě měly malé kloboučky připevněné ozdobnou šňůrou. Tunika byla přepásána širokým koženým opaskem a na levé straně byl na něm zavěšen malý kord a váček s

¹⁷⁶ Lieckfeld, Veronika: Mythos Pferd, BLV Verlag, München 2004, s. 178

¹⁷⁷ ing. Milota, Vladimír: Historie postranního sedla a dámského sedla, časopis Jezdectví 12/2001, s. 56

penězi. Později se jezdkyňím doporučoval závoj, který měl být síťovitý a musel být krátký, aby nevlál ve větru a nesnižoval bezpečnost jízdy. Obleky jezdkyň i postroj koně byly bohatě pozlacený nebo postříbřeny a byly i krumplovány drahokamy.

Koně jezdkyň byli znamenitě přiježděni, neboť jejich vysoká výkonnost byla základním předpokladem k dosažení kýženého efektu v těchto módních turnajových produkcích. Dámské ježdění nabylo tedy postupně na značném rozmachu a dámy se zúčastňovaly četných turnajů i počínajících karuselů, na kterých se jezdecky i společensky vyžívaly.

Zlepšení dámského sedla konstrukcí opěry ve tvaru U pro pravou nohu se přisuzuje Kateřině Medicejské (žila v letech 1519-1589), ženě francouzského panovníka Jindřicha II. Nová konstrukce sedla umožnila jezdkyňím aktivní účast na honech i při štvání zvěře. Ovšem již na leptu A. Durera z roku 1498, znázorňujícím dámu na koni v doprovodu zbrojnoše, která již sedí v takto upraveném sedle, naznačuje dřívější využívání této úpravy sedla (s opěrou pro pravou nohu) pro dámský sedl.¹⁷⁸

Po vynálezu vylepšeného dámského sedla a po rozšíření dámského ježdění na koni byla značná pozornost věnována i oblečení žen - jezdkyň.

Doporučován byl oblek ze srnčí kůže, který dámy nosily celoročně, tedy jak v letním, tak v zimním období. Jezdecké boty byly pro ně zhotovovány z telecí kůže nebo z kozinky. Celý oblek jezdkyň podléhal nejen etiketě, ale i dobové módě. Přirozeně že při módnosti se uplatňovala individuální invence dam. Obzvláště líbivé byly klobouky zdobené pštrosími pery. Četné ženy prosluly originalitou jezdeckého obleku jako například Juliana Bernera jezdeckou krinolínou, proslavená nešťastná kráska Arabella Stuartovna výjimečnou šněrovačkou s límcí, kněžna Gordonová bohatou vestou zdobenou zlatými šňůrami, zvláště hluboce nasazeným kloboukem a nákladně zdobeným bičíkem, hraběnka Ogle originálními klobouky zdobenými pery.

Řada žen proslula svou jezdeckou výkonností, která při použití dámského sedla byla obdivuhodná. Jezdecké umění žen bylo podloženo etiketou, přičemž ceremoniální forma byla rozpracována do nejmenších detailů. V intencích etikety byl kladen důraz i na celkový dojem, kdy nebyl přehlédnut ani poměr velikosti žen a jejich jezdeckých koní. Za optimální se později považovala výška koně 148 cm. (Přihlédneme-li k výšce tehdejší populace žen, pak tehdejší poměr výšky koní pro ženy a výšky jezdkyň byl prakticky stejný, jako je v současnosti.)

Obrázek 82: Rakouská císařovna Sisi se účastnila mnohých honů a v dámském sedle držela bez problémů krok i s muži

¹⁷⁸ ing. Milota, Vladimír: Historie postranního sedla a dámského sedla, časopis Jezdectví 12/2001, s. 57

Přestože je ovládní koně v postranním sedu obtížné (místo pravou holení musí se ovládat bičíkem), dosahovaly jezdkyňe znamenitých jezdeckých výkonů a to i při štvanicích a později na symbolických parforsních honech, při kterých jezdci i jezdkyňe absolvovali náročné přírodní překážky.

Za vynález revolučních změn v užívání dámského sedla a zcela jiné koncepce terénní jízdy vděčíme zapomenutému pařížskému učiteli jízdy na koni Julesu Charlesi Pellierovi. V roce 1830 vyrobil „skákačí hlavu“, umístil pod původní dva rohy ještě třetí. Toto zařízení bylo upevněno na kostru sedla a ohýbalo se směrem ven podle levého stehna jezdkyňe. Vrchní roh byl brzy potom odstraněn. V tomto sedle mohla již jezdkyňe jezdit dost bezpečně a dokonce i přeskakovat překážky, což bylo v sedle se dvěma původními rohy obtížné a nebezpečné.

Dámské sedlo se běžně používalo až do dvacátých let minulého století. Pak zmizely dlouhé sukně a spodničky a nahradily je dlouhé kalhoty a praktické jezdecké sukně. Ženy brzy začaly jezdit po mužsku, rozkročmo. Po druhé světové válce však nastala renesance dámského sedla. V Británii bylo vzkříšeno v roce 1970 a vznikla velká společnost, která má nyní více než 2 tisíce členek. Dámská sedla se opět vyrábějí a na jejich konstrukci se podílejí zkušení experti, takže získávají i na kvalitě.

Obrázek 83: Jízda v dámském sedle je v současnosti stále populárnější

Koně ve 20. století

Koně v 1. světové válce

První světové války se účastnily miliony koní. Na obou stranách bojovaly pravidelné jezdecké formace a také doprava, především tah těžkých nákladů, přeprava děl i ambulancí, závisela na koních. Ztráty koní na západní frontě, často způsobené chorobami nebo špatným ošetřováním, byly hrozné. Pouze Británie ztratila mezi lety 1914 až 1918 půl milionu koní.

Jezdectvo se nemohlo uplatnit v žádných význačných průlomech na evropských bojištích, kde převládala poziční válka v zákopech a kde každý krok ztěžoval rozblácený terén. Bojiště ve Francii a Belgii byla opevněna neprostupnými překážkami z ostnatého drátu, takže jezdecktvo muselo sesednout a bojovat v zákopech.

Přesto začátkem války byly výkony a úspěchy britského jezdecktva mimořádné. Především jejich péče o koně a jejich ochrana před zraněním byla výborná a při počátečních strážních akcích se koně skvěle uplatnili. Díky profesionální úrovni vojáků zůstala britská jízda akceschopná a plnila svou funkci až do roku 1918. Zcela jiné poměry byly v německé a francouzské armádě, kde špatná péče o koně působila velké ztráty a často zapříčinila naprostou nepoužitelnost jezdeckých jednotek.

Britská kavalerie dosáhla vrcholu při palestinském tažení v letech 1917 až 1918, které vedl generál Edmund Allenby, který byl mimořádně nadaným velitelem – patrně nejlepším v první světové válce. V roce 1910 byl generálním inspektorem jezdecktva, kde se velkou měrou zasloužil o vysokou úroveň britského jezdecktva, což se projevilo v roce 1914.

Obrázek 84: Útok 6. jezdecké brigády generála sira Edmunda Allenbyho na Turky u El-Mugharu v roce 1917

Allenby vedl jezdeckou ofenzivu, jejímž úkolem bylo prolomit linii Gaza-Beerscheeba v říjnu 1917. Čtvrtá australská lehká brigáda dosáhla Beersheeba tryskem a zajala asi tisíc Turků a devět děl, přičemž ztratila jen 32 mužů.¹⁷⁹ V září 1918 svedl Allenby rozhodující bitvu u Megidda, kde prorazil turecké linie podél pobřeží u Arsufu a pronikl se svým jezdecktvem na planinu Šaron. Tažení skončilo v říjnu 1918 pádem Halabu.

Ovšem osud koní, kteří se zúčastnili tohoto tažení, nebyl moc šťastný, protože dvacet tisíc jich bylo prodáno do Egypta, kde se jim dostalo velmi surového zacházení. To velmi tížilo Dorothy Brookeovou, manželku sira Geoffrye Brooka, jež v Káhiře založila nemocnici pro zvířata, která existuje dodnes.¹⁸⁰

Koně a 2. světová válka

Některé jezdecké jednotky existovaly až do druhé světové války. Přestože koně byli převážně nahrazeni auty a tanky, v některých situacích byla jejich pomoc nezbytná.

Největší jezdeckou armádu mělo při vstupu do druhé světové války Polsko – počet koní v jezdeckých jednotkách čítal asi 86 tisíc a většina z nich zahynula pod palbou německých zbraní. Nejznámější je útok polské lehké jízdy na tanky německé armády, který byl samozřejmě odsouzen k záhubě.¹⁸¹ Během tohoto útoku v roce 1939 Pomořanská jezdecká brigáda ztratila ze svých tří tisíc koní dva tisíce během půl hodiny.

Také Němci používali koně – hlavně na východní frontě, ale zdaleka ne tolik jako Rusové. Ti měli nejméně 30 jezdeckých divizí,¹⁸² podporovaných polním dělostřelstvem s osmi sty tisíci tažných koní.¹⁸³

Obrázek 85: Polská armáda na začátku 2. světové války čítala 40 jezdeckých pluků, ale proti německým tankům neměli žádnou šanci

¹⁷⁹ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, str. 322

¹⁸⁰ Život koní v Egyptě je dodnes dosti zoufalý a pomoc nemocnice Dorothy Brookeové je stále potřeba. Problémem je nevědomost majitelů o potřebách koní, nedostatečné krmení, nevhodné postroje, které koně zraňují a samozřejmě neexistence veterinární péče, která by byla finančně dostupná i pro méně movité. Kůň totiž mnohdy představuje jediný majetek a jeho ztráta může znamenat hladovění i pro celou rodinu. A zároveň není možné koni poskytnout dostatek odpočinku, protože musí vydělávat. Což samozřejmě vede k začarovanému kruhu a situace koní na africkém kontinentu je převážně tristní.

¹⁸¹ Hamlyn Paul: *Horses*, Westbook House, Londýn 1962, s. 113

¹⁸² Divize je vojenská jednotka čítající 20 tisíc vojáků. Ve většině armád se dělí na několik pluků nebo brigád a naopak několik divizí tvoří armádní sbor.

¹⁸³ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 323

Koně ve službách státu dnes

Kůň už dávno není nezbytnou součástí armád a dopravním prostředkem. Nicméně existují situace, kdy i velmi moderní armády musí ještě používat koně převážně jako dopravní prostředek a nosnou sílu. Příkladem jsou země, které mají vysoké pohoří, kde v zimě neprojde ani moderní technika. Takže rakouská i švýcarská armáda má ve svých řadách koňské jednotky, které dopravují nezbytný proviant do špatně dostupných míst.

Dalším využitím koní jsou ceremoniální účely. Například anglický královský dvůr má ještě stále jízdní jednotky, které vycházejí z tradice. Jezdecká domobrana je pozůstatkem jezdeckva z britské armády. Sdružuje dva pluky – tělesnou stráž, která nosí červené kabátce a bílé chocholy na přilbách, a královskou jízdní gardu s černými kabátcí a červenými chocholy. Oba pluky používají převážně černé jezdecké koně, kteří jsou velmi pečlivě vybíráni a procházejí náročným výcvikem.

Také policie pochopila, že zvláště při zvládání davů jsou koně účinným prostředkem, který u lidí vzbuzuje respekt. Nejstarší záznamy o jízdní policii jsou z 18. století z Anglie¹⁸⁴, kdy policie převzala od armády dohled nad civilními nepokoji. V současné době má většina zemí Evropy svou jízdní policii, výjimkou není ani Česká republika. Koně, kteří jsou používáni k takové službě, musí být klidní, odvážní, lehce ovladatelní a musí být dost silní, aby unesli jezdce po několik hodin denně. Procházejí náročným výcvikem, při kterém si zvykají na střelbu, vlajky, davy lidí a jiné věci, které koně obvykle rozrušují. V různých zemích Evropy jsou k službě u policie používána převážně národní plemena koní. Takže španělská jízdní policie jezdí na andaluských hřebcích a v Čechách jsou to mnohdy starokladrubští koně. Velmi známá je také kanadská jízdní policie na černých koních v červených kabátcích.

Obrázek 86: Koně se dnes často využívají u jízdní policie

¹⁸⁴ Edwards, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 308

Koně mají ještě jednu důležitou funkci převážně na královských dvorech. Pro ceremoniální účely má většina královských dvorů několik koní do zápřeže, aby tahali krásné zdobené kočáry. Největší počet takovýchto koní má v Evropě britská královna. Ale i Dánsko má své spřežení krásných ceremoniálních koní – a pro tyto účely si vybrala dánská královna v roce 1993 starokladrubské bělouše. Po vzoru Dánska jsou od roku 2005 kladrubští koně ve stálé službě jak u švédského královského dvora, tak u švédské jízdní policie.

Koně v současnosti

Od počátku 20. století se postavení koně ve společnosti začíná významně měnit. Ze zemědělství jej vytlačují traktory a další mechanizace, jako dopravní prostředek slouží auta, vlaky či letadla. Koně již nejsou nezbytnými pomocníky a jejich síly a ovladatelnosti již není nezbytně potřeba. Ale stále uchvacují lidstvo svou krásou a schopnostmi, a tak se přesouvají do oblastí zábavy. Ti nejrychlejší závodí na dostihových dráhách, koně se skokovými schopnostmi soutěží v parkúrech a elegantní koně s výraznými chody se utkávají v drezuře.

V posledních desetiletích vzniklo množství nových jezdeckých disciplín, založený jak na výkonnosti tak i na posuzování krásy či jiných vlastností koní. Počet plemen koní se během 20. století rapidně zvýšil a tento trend neustále pokračuje. Počty koní se nejdříve do 50. let snižovaly – a to velmi rapidně. Od té doby se však čísla stále zvyšují díky stále větší oblibě koní jako společníků pro volný čas nebo jako partnerů pro sport.

Stále existují některé obory, které se bez koní dodnes neobejdou. Koně jsou ještě stále nezbytným pomocníkem při stahování dřeva z těžko dostupných míst – například v horách. Navíc se zjistilo, že dřevo, které bylo vytěženo pomocí těžké techniky, jako jsou například harvestory, je mírně poškozené, a proto jsou výrobky z něj daleko méně kvalitní než ty, které byly vyrobeny ze dřeva, které bylo vytěženo za pomoci koní. Celoevropským trendem je také ekologické zemědělství, kde se koně používají při všech pracích na poli i v hospodářství.

Koně jsou stále součástí kultury lidstva, i když se jejich role během staletí měnila. Z neodmyslitelného pomocníka se stali přáteli pro volný čas a vytvořila se samostatná kultura majitelů a obdivovatelů koní, které spojuje zájem a láska ke koním.

Závěr

Kůň je neodmyslitelným souputníkem druhu *Homo sapiens sapiens* v dějinách lidstva. V této diplomové práci jsem se pokusila podat ucelený přehled postavení koně v lidské kultuře od počátků domestikace až do současnosti.

Největší překážkou, kterou jsem musela překonat, byl již v úvodu naznačený nedostatek skutečně relevantní odborné literatury. Ucelená historie koně v dějinách lidstva, která pro mě mohla být pevnějším vodítkem, neexistuje. Nutně kritické vyrovnání s literaturou plnou polopravd a omylů tak postrádalo jednoznačně spolehlivou autoritativní oporu. Na několika místech textu jsem některé výsledky kritického čtení zdrojů shrnula do polemik s konkrétními odbornými publikacemi, a také jsem nemohla nezmínit některé nesmysly, které se objevují v takzvaných historických filmech.

Jsem si samozřejmě vědoma, že by tato práce mohla být daleko podrobnější, zvolila jsem ale měřítko, které dovolí shrnout dějiny koně v kultuře člověka v rámci celé historie.

Seznam použité literatury

- Assmann, Jan: Egypt ve světle teorie kultury, Oikoyomenh, Praha 1998
- Basche, Arnim: Geschichte des Pferdes, Sigloch b.m. a r.
- Becketová Wendy: Toulky světem malířství, Fortuna, Praha 1998
- Beneš, Josef – Burian, Zdeněk: Pravěká příroda, Fénix, Praha 1991
- Branderup, Bent: Reiten auf Kandare, Cadmos Verlag 2001
- Dobroruka, Luděk J. - Kholová, Helena: Zkrocený vládce stepi, Panorama 1992
- Duruttya, Michael: Napoleon a jeho koně, časopis Jezdectví 9/2002
- Dušek, Jaromír: Koně v minulosti, ÚVO, Pardubice 1995
- Dušek, Jaromír: Kůň ve službách člověka, Natural s.r.o., b.m. a r.
- Dušek Jaromír: Poznatky starověkých filozofů a pozdějších hipologů o chovu koní, časopis Jezdectví 2001, č. 8
- Dušek Jaromír: Chov koní v Československu, Brázda, Praha 1991
- Edwards, Elwyn Hartley: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994
- Fráterová Mariana: Vývoj sedu, časopis Jezdectví 2002, č. 3
- Gersdorff, Dagmar: Pferde in der Kunst, Hendrich, Berlin 1993
- Gombrich, Ernst H.: Příběh umění, Odeon, Praha 1992
- Gonzaga Paulo: A history of the horse, Volume 1, Great Britain 2004
- Haller, Martin: Der Kosmos Pferde Führer, Kosmos, Stuttgart 1994
- Hamlyn Paul: Horses, Westbook House, Londýn 1962
- Harenberg, Bodo: Kronika lidstva, Fortuna, Praha 1998
- Harrison, Lorraine: Pferde in Kunst, Fotografie und Literatur, Benedikt, Köln 2000
- Holderness – Roddam, Jane: The life of horses, Octopus, London 1999
- Jelínek, Jan: Velký obrazový atlas člověka, Artia, Praha 1977
- Johnson, Paul: Civilizace starého Egypta, Academia, Praha 2002
- Kapitzke, Bernard: Kůň od A do Z, Brázda, Praha 2008
- Kholová, Helena - Hošek, Jan: Koně, Aventinum, Praha 1996
- Kholová, Helena: Arabský plnokrevník, časopis Jezdectví 10/2001
- Kugler Georg: Lipizzaner, Styria verlag 2000, s. 26
- Lečíková Silvie: Palio, časopis Jezdectví 1994, č. 6
- Lerche František: Starokladrubský kůň, Československá Akademie zemědělských věd, Praha 1956
- Lieckfeld, Veronika: Mythos Pferd, BLV Verlag, München 2004
- Mahler, Zdeněk: Člověk a kůň, Dona, Praha 1995
- Mahler, Zdeněk: Slavní koně, Orbis Pictus, Praha 1992
- Malina, Jaroslav - Malinová Renata: Dvacet nejvýznamnějších archeologických objevů dvacátého století, Svoboda, Praha 1991
- Mayer, Helmut: In den Sielen der Landwirtschaft, časopis Pferdebörse 2001, č. 10-11
- Mayer, Helmut: Ein Feigling für den Krieg, časopis Pferdebörse 2003, č. 12-01
- Meister Martin: 30 000 Jahre von Picasso, časopis Geo 1997, č. 6
- Milota, Vladimír: Historie postranního sedla a dámského sedla, časopis Jezdectví 12/2001
- Mohrmann-Pochhammer, Gabriele: Woher stammen unsere Hauspferde?, St. Georg 2002, č. 9
- Oliva, Pavel: Svět Helénismu, Arista, Praha 2001
- Over Uta: Antoine de Pluvinel, časopis Pferdeheute 10/2002
- Pečírka, Jan: Dějiny pravěku a starověku I., Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1989
- Peplowová, Elizabeth: Encyklopedie koní, Jan Vašut, Praha 1999
- Pickeral, Tamsin: The Encyclopedia of Horses and Ponies, Paragon, London 1999
- Pijoan José: Dějiny umění I., Odeon, Praha 1987

- Pijoan, José: Dějiny umění II., Odeon, Praha 1987
- Quesnel, Alain: Mýty a legendy, Egypt, Řecko, Galie Gemini, Bratislava 1992
- Räber, Hans: Encyklopedie plemen psů I., Blesk, Praha 1994
- Reinbergerová, Anna: Rejoneo, časopis Náš miláček 2004, č. 2
- Reinbergerová Anna: Escola Portuguesa d'Arte Equestre, časopis Svět koní 4/2006
- Reitschel, Prof. Dr: Brehms Tierreich. Olde Hansen, Hamburg 1974
- Silver, Caroline: Pferderassen der Welt. BLV, München 1991
- Slawik, Christiane: Der Berber: Verkannt und fast vergessen, časopis Pegasus 11/98
- Souček Jan: Dějiny pravěku a starověku, Práce, Praha 1997
- Stejskalová, Simona: O koních v pravěku Evropy, časopis Jezdectví 1997, č. 1
- Thomas, Roger – Luis: Les Chevaux, Barier, Paris 1993
- Tylínek, Erich - Samková, Zuzana: Das große Pferdebuch. Leipzig 1988
- Uhlíř, Lubomír: Kůň v dějinách vojenství I., Equito, 1993, č. 1-2
- Uhlíř, Lubomír: Kůň v dějinách vojenství II., Equito 1993, č. 3
- Upton, Peter a Amirsadeghi, Hossein: Arabians, Chronické Books, San Francisco 1999
- Verner, Miroslav: Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta, Univerzita Karlova, Praha 1997
- Volf, Jiří: Odysea divokých koní, Academia, Praha 2002
- Volf, Jiří: Zvířata celého světa: Koně, osli a zebry, Státní zemědělské nakladatelství, Praha 1980
- Wolf, Josef - Burian, Zdeněk: Menchen der Uručit, Artia, Praha 1977
- Encyklopedický slovník. Odeon, Praha 1993
- Soubor autorů: Koně, Velká kniha o chovu a výcviku koní, Cesty, Praha 1995
- Soubor autorů: The Complete book of the horse, Chancellor, London 1998
- Soubor autorů: Slovník antické kultury, Svoboda, Praha 1974
- Upton, Peter a Amirsadeghi, Hossein: Arabians, Chronické Books, San Francisco 1999
- Záliš, Norbert: Kapitoly o arabských koních, časopis Jezdectví 7/97
- Znamenáčková Kristýna: Real Escuela Andaluza del Arte Equestre, časopis Koně a hřibata 10/2008

Seznam zdrojů obrazových příloh

- Obrázek 1: Kostra *Eohippa*. Pickeral, Tamsin: Encyklopedia of horses and ponies, Paragon, London 1999, s. 162
- Obrázek 2: Beneš, J. – Burian, Z: Pravěká příroda. Fénix, Praha 1991, s. 210
- Obrázek 3: Pickeral, Tamsin: Encyklopedia of horses and ponies, Paragon, London 1999, s. 162
- Obrázek 4: Elwyn Hartley Edwards: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994, s. 10
- Obrázek 5: Elwyn Hartley Edwards: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994, s. 12
- Obrázek 6: Beneš, J – Burian, Z: Pravěká příroda, Fénix, Praha 1991, s. 244
- Obrázek 7: Pickeral, Tamsin: Encyklopedia of horses and ponies, Paragon, London 1999, s. 162
- Obrázek 8: Foto: Reinbergerová, Anna
- Obrázek 9: Volf, Jiří: Zvířata celého světa: Koně, osli a zebry, Státní zemědělské nakladatelství, Praha 1980; str. 96
- Obrázek 10: Volf, Jiří: Zvířata celého světa: Koně, osli a zebry Státní zemědělské nakladatelství, Praha 1980; str. 92
- Obrázek 11: Foto: Reinbergerová, Anna
- Obrázek 12: Kleibl, Josef: Cesta za Adamem, Albatros, Praha 1987, s. 55
- Obrázek 13: Jelínek, Jan: Velký obrazový atlas člověka, Artia, Praha 1977, s. 216
- Obrázek 14: Pijoan José: Dějiny umění I. Odeon, Praha 1987, s. 20
- Obrázek 15: Meister Martin: 30 000 Jahre von Picasso, časopis Geo, 1997, č. 6, s. 22
- Obrázek 16: Edwards, Elwyn Hartley: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994, s. 28
- Obrázek 17: Meister Martin: 30 000 Jahre von Picasso, časopis Geo 1997, č. 6, s. 25
- Obrázek 18: Pijoan José: Dějiny umění I., Odeon, Praha 1987, s. 12
- Obrázek 19: Jelínek, Jan: Velký obrazový atlas člověka, Artia, Praha 1977, s. 290
- Obrázek 20: Pijoan José: Dějiny umění I., Odeon, Praha 1987, s. 37
- Obrázek 21: Wolf, Josef - Burian, Zdeněk: Menchen der Uručit, Artia, Praha 1977, s. 208
- Obrázek 22: Basche, Arnim: Geschichte des Pferdes, Sigloch, b.m. a č., s. 46
- Obrázek 23: Pijoan José: Dějiny umění I., Odeon, Praha 1987, s. 170
- Obrázek 24: Uhlíř, Lubomír: Kůň v dějinách vojenství I., Equito, 1993, č. 1-2, s. 27
- Obrázek 25: Basche, Arnim: Geschichte des Pferdes, Sigloch, b.m. a r., s. 72
- Obrázek 26: Pijoan José: Dějiny umění I., Odeon, Praha 1987, s. 207
- Obrázek 27: Uhlíř, Lubomír: Kůň v dějinách vojenství I., Equito, 1993, č. 1-2, s. 27
- Obrázek 28: Harenberg, Bodo: Kronika lidstva Fortuna, Praha 1998, s. 53
- Obrázek 29: Foto: Reinbergerová, Anna
- Obrázek 30: Thomas, Roger – Luis: Les Chevaux, Barrier, Paris 1993, s. 31
- Obrázek 31: Harrison, Lorraine: Pferde in Kunst, Fotografie und Literatur; Benedikt, Köln 2000, s. 170
- Obrázek 32: Becketová Wendy: Toulky světem malířství, Fortuna, Praha 1998, s. 19
- Obrázek 33: Foto: Reinbergerová, Anna
- Obrázek 34: Foto: Reinbergerová, Anna
- Obrázek 35: Foto: Narni
- Obrázek 36: Elwyn Hartley Edwards: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994, s. 69
- Obrázek 37: Elwyn Hartley Edwards: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994, s. 70
- Obrázek 38: Harrison, Lorraine: Pferde in Kunst, Fotografie und Literatur; Benedikt, Köln 2000, s. 184
- Obrázek 39: Foto: Reinbergerová, Anna
- Obrázek 40: Foto: Boiselle, Gabriele
- Obrázek 41: Upton, Peter a Amirsadeghi, Hossein: Arabians, Chronické Books, San Francisco 1999, s. 3
- Obrázek 42: Elwyn Hartley Edwards: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994, s. 62
- Obrázek 43: Foto: Reinbergerová, Anna
- Obrázek 44: Foto: Reinbergerová, Anna
- Obrázek 45: Foto: Reinbergerová, Anna
- Obrázek 46: Foto: Reinbergerová, Anna
- Obrázek 47: Basche, Arnim: Geschichte des Pferdes, Sigloch, b.m. a r., s. 90
- Obrázek 48: Lieckfeld, Veronika: Mythos Pferd, BLV Verlag, München 2004, s. 55
- Obrázek 49: Elwyn Hartley Edwards: Obrazová encyklopedie koní, Cesty, Praha 1994, s. 71
- Obrázek 50: [http://cs.wikipedia.org/wiki/Raimond IV. z Toulouse](http://cs.wikipedia.org/wiki/Raimond_IV._z_Toulouse)
- Obrázek 51: [http://cs.wikipedia.org/wiki/Raimond IV. z Toulouse](http://cs.wikipedia.org/wiki/Raimond_IV._z_Toulouse)
- Obrázek 52: Foto: Reinbergerová, Anna
- Obrázek 53: Gersdorff, Dagmar: Pferde in der Kunst, Hendrich, Berlin 1993, s. 20
- Obrázek 54: Foto: Reinbergerová, Anna

Obrázek 55: Harrison, Lorraine: *Pferde in Kunst, Fotografie und Literatur*; Benedikt, Köln 2000, s. 29
Obrázek 56: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:MongolCavalrymen.jpg>
Obrázek 57: Foto: Reinbergerová, Anna
Obrázek 58: Elwyn Hartley Edwards: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 215
Obrázek 59: http://www.pbs.org/conquistadors/cortes/cortes_flat.html
Obrázek 60: Lieckfeld, Veronika: *Mythos Pferd*, BLV Verlag, München 2004, s. 79
Obrázek 61: Lieckfeld, Veronika: *Mythos Pferd*, BLV Verlag, München 2004, s. 78
Obrázek 62: Thomas, Roger – Luis: *Les Chevaux*. Barrier, Paris 1993, s. 51
Obrázek 63: Thomas, Roger – Luis: *Les Chevaux*. Barrier, Paris 1993, s. 51
Obrázek 64: Lieckfeld, Veronika: *Mythos Pferd*, BLV Verlag, München 2004, s. 84
Obrázek 65: Lieckfeld, Veronika: *Mythos Pferd*, BLV Verlag, München 2004, s. 81
Obrázek 66: Elwyn Hartley Edwards: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 102
Obrázek 67: Foto: Reinbergerová, Anna
Obrázek 68: Foto: Reinbergerová, Anna
Obrázek 69: Foto: Reinbergerová, Anna
Obrázek 70: Foto: Reinbergerová, Anna
Obrázek 71: Foto: Reinbergerová, Anna
Obrázek 72: Thomas, Roger – Luis: *Les Chevaux*. Barrier, Paris 1993, s. 101
Obrázek 73: Horáček, Michal: *Království za koně*, Edice Staion, Praha 1986, s. 246
Obrázek 74: Horáček, Michal: *Království za koně*, Edice Staion, Praha 1986, s. 246
Obrázek 75: Lieckfeld, Veronika: *Mythos Pferd*, BLV Verlag, München 2004, s. 39
Obrázek 76: Upton, Peter a Amirsadeghi, Hossein: *Arabians*, Chronické Books, San Francisco 1999, s. 31
Obrázek 77: http://cs.wikipedia.org/wiki/Bitva_u_Slavkova
Obrázek 78: Harrison, Lorraine: *Pferde in Kunst, Fotografie und Literatur*; Benedikt, Köln 2000, s. 47
Obrázek 79: http://cs.wikipedia.org/wiki/Krymská_válka_v%C3%A1lka
Obrázek 80: http://cs.wikipedia.org/wiki/Bitva_u_Hradce_Kr%C3%A1lov%C3%A9
Obrázek 81: Lieckfeld, Veronika: *Mythos Pferd*, BLV Verlag, München 2004, s. 174
Obrázek 82: Lieckfeld, Veronika: *Mythos Pferd*, BLV Verlag, München 2004, s. 179
Obrázek 83: Foto: Reinbergerová, Anna
Obrázek 84: Elwyn Hartley Edwards: *Obrazová encyklopedie koní*, Cesty, Praha 1994, s. 322
Obrázek 85: Soubor autorů: *Kronika druhé světové války*, Fortuna print, Praha 2000, s. 15
Obrázek 86: Foto: Marková, Věra
Obrázek 87: Foto: Reinbergerová, Anna

Summary

The dissertation "Horse in the history of human culture" presents a summary of a history of horse in the human culture. Horses have played a significant role in homo sapiens evolution ever since it came to Eurasia. From being hunted for food, horses soon turned in the process of domestication into working, riding and driving animals of significant importance. In different cultures and epochs, different types of horses of different purposes have been emerging. But since its domestication, horses have always been telling a story of culture in its time and space. This is why this topic is a part of the wide array of interest of the theory of culture.

In this dissertation, I chose to catch a relation of horses and culture in the historic circumstances. I hoped to connect my experience with horses with scientific literature on this topic, historical facts and presently existing historical artefacts related to horses. In most of scientific and historical literature, many notes on horses may be found, but mostly they are interpreting the facts wrongly, and sometimes they are even very far from the truth. The historians usually lack the needed knowledge of hippology, etology and zoology. It is common that mainly the horse illustrations are incorrectly described and understood. In the hippological literature, on the other hand, zoology is commonly much more stressed out than history. There is no book in the Czech language that would be seriously focused on this topic, and the outlandish literature is not much better.

This work is structured in a common way of historical periodization. It begins with the development of the equus kind and continues through the process of domestication, describing its progress in the culture of the mankind. This topic is very comprehensive and this dissertation tries to include the full history of horse in the human culture from the very beginning, through the ancient ages, middle age and new age, until the very present days.

UŽIVATEL

Potvrzuje svým podpisem, že pokud tuto diplomovou práci **Reinbergerová, A: Kůň v kultuře lidstva**, využije ve svém textu, uvede ji v seznamu literatury a bude ji řádně citovat jako jakýkoli jiný pramen.